

Julkisuuden reaalipolitiikkaa vai kylmän sodan esinäytös?

-

James F. Byrnes suurvaltapolitiikan pelikentällä Jaltasta Stuttgartiin 1945- 1946

James Francis Byrnes (Lähde: U.S.C.A.)

Jukka Leinonen

Pro gradu -tutkielma

Yleinen historia

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

6.11.2003

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos HISTORIAN JA ETNOLOGIAN LAITOS
Tekijä Leinonen, <u>Jukka</u> Antero	
Työn nimi Julkisuuden reaalipolitiikkaa vai kylmän sodan esinäytös? – James F. Byrnes suurvaltopolitiikan pelikentällä Jaltasta Stuttgartiin 1945–1946	
Oppiaine Yleinen historia	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika 6.11.2003	Sivumäärä 127 s. + 10 s. liitteitä
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Pro gradu -työni tavoitteena on tarkastella James F. Byrnesin ilmentämää aikalaiskuvaa suurvaltopolitiikan kiemuroista tarkkailijana ja Yhdysvaltain ulkoministerinä Jaltan kolmen suuren konferenssista keväällä 1945 syksyn 1946 tapahtumiin ja erityisesti Byrnesin Stuttgartin puheeseen. Keskeisenä tarkastelun kohteena on Yhdysvaltain ulkopolitiikan muutos ja ne käytännön tilanteet, jotka Byrnesin muistelmateosten, <i>Speaking Franklyn</i> (1947) ja <i>All In One Lifetimen</i> (1958) kuvaamina ja hänen oman käsityksensä mukaan vaikuttivat poliittiseen toimintaan yhtäältä ulkovaltojen ja toisaalta Yhdysvaltain sisäisten toimien aikaansaannoksina. Tältä perustalta pyritään vastaamaan otsikossa esitettyyn kysymykseen: Julkisuuden reaalipolitiikkaa vai kylmän sodan esinäytös? Tässä edellisellä viitataan sellaiseen reaalipoliittiseen linjaan, joka oli tiukasti sidoksissa Yhdysvaltain yleisen mielipiteeseen ja jälkimmäisellä selkeän tavoitteelliseen toimintaan suurvaltaristiriitojen synnyttämiseksi.</p> <p>Tässä työssä Byrnesin näkökulmaa on pyritty valottamaan peilaamalla sitä laajempaan kansainväliseen kontekstiin, mutta myös Yhdysvaltain sisäpolitiikkaan. Molemmissa voidaankin havaita tapahtuneen merkittäviä muutoksia toisen maailmansodan lähestyessä loppuaan. Presidentti Rooseveltin kuolema ja valtionpäämiesten käsissä sodan aikana olleen suurvaltopolitiikan liukuminen ministeritasolle olivat näistä huomattavampia. Samalla alkanut suurvaltasuhteiden kiristyminen heijastui niin ikään yleisessä mielipiteessä vaatien ulkopolitiikan linjan koventamista. Byrnesin muistelmien ilmentämänä yhteys Yhdysvaltain yleisen mielipiteen, kaksipuolueyhteistyön ja suurvaltopolitiikan välillä oli kiinteä, joskin äärimmäisen vaikea hallittava. Tästä ristipaineesta johtuen Byrnesin ulkopolitiikka oli ulkoministerikokousten aikana jatkuvan muutoksen alaisena. Paljolti juuri Byrnesin muokkaama ulkoministerikokousjärjestelmä joutui kovalle koetukselle heti ensimmäisessä kokouksessaan Lontoossa syyskuussa 1945, jolloin viimeistään kävi selväksi, ettei sodanaikainen liittoutuneiden yksimielisyys olisi itsestäänselvyys enää rauhan aikana. Paljolti juuri kompromisseihin ja ongelmakysymysten yhdistelyyn sekä siirtämiseen ajautumalla ulkoministerikokousjärjestelmä kuitenkin toimi tuottaen rauhansopimusehdotukset lopulliseen Pariisin rauhankonferenssiin syyskesällä 1946.</p> <p>Byrnesin ulkopolitiikan muutoksen kannalta oleellimmat ajanjaksot osuivat kevään 1946 tapahtumiin lähinnä Iranin kriisin osalta ja toisaalta myös syksyn 1946 Stuttgartin puheeseen, jonka monet tutkijat ovat tulkinneet kylmään sotaan johtaneen kehityksen laukaisijaksi. Byrnesin muistelmien näkökulmasta Stuttgartin puheesta ei kuitenkaan tullut merkittävää suurvaltakonfliktien laukaisijaa, vaan puhe oli yhtenevä vuoden 1946 alusta saakka harjoitetun ulkopolitiikan linjan kanssa. Linja oli kuitenkin kiistatta vuoden 1946 aikana kiristynyt ja alkoi selkeästi sisältää sellaisia metodologisia ja retorisia elementtejä, jotka yleensä yhdistetään kylmän sodan aikaiseen Yhdysvaltain politiikkaan. Julkisuuden reaalipolitiikasta ja kylmän sodan elementeistä alkoikin tulla yhä vähemmän toisiaan poissulkevia ilmiöitä, mutta näiden varsinaisen sulautuminen yhdeksi doktriiniksi tapahtui vasta Byrnesin ulkoministerin tehtävistään eroamisen jälkeen keväällä 1947 ns. Trumanin opin lanseeraamisen myötä.</p>	
Asiasanat James Francis Byrnes, kylmä sota, Yhdysvallat, Neuvostoliitto, ulkopolitiikka, suurvaltopolitiikka	
Säilytyspaikka Historian ja etnologian laitos / Historia	
Muita tietoja	

Sisällys

1. JOHDANTO.....	1
1.1. Aiheesta ja tutkimustehtävästä.....	1
1.2. Lähteistä ja aikaisemmasta tutkimuksesta.....	4
2. JAMES F. BYRNES – POLITTIKAN HÄIRIKKÖ VAI HERRASMIES?	8
3. ROOSEVELTILAISEN ”SULJETUN KERHON POLITTIKAN” KOVA KOULU	13
3.1. Liittoutuneiden asetelmista Jaltan konferenssiin	13
3.2. Byrnes ja Jaltan politiikka.....	14
3.3. Yhdistyneet kansakunnat ja Jaltan yksimielinen kompromissi	16
4. BYRNES JA ULKOPOLITTIKAN MUUTOS	20
5. VALTIONPÄÄMIESTEN KABINETTIPOLITTIKASTA MINISTERITASON KÄDENVÄÄNTÖÖN	24
5.1. Potsdam: <i>Quid pro quo</i> -politiikasta ulkoministeri Byrnesin taktiikkaan.....	24
5.2. Atomiaseen merkitys – atomidiplomatiaa?.....	28
5.3. Potsdamin perintö.....	30
6. LONTOO - ULKOMINISTERIKOKOUSJÄRJESTELMÄN ENSIMMÄINEN KOETINKIVI	36
6.1. Uudella optimismilla vanhoihin ongelmiin.....	36
6.2. Balkan viilentää ilmapiirin?	39
6.3. Lontoon takaiskuista kohti Moskovaa.....	44
7. SUURVALTASUHTEIDEN UUDET HAASTEET	49
7.1. Moskova lepyttää tunteet	49
7.2. Iranin kriisi – askel kireämpään suurvaltailmapiiriin	58

8. KESÄN 1946 KIVINEN TIE KOHTI LOPULLISTA RAUHAA	62
8.1. <i>Yhdistyneet kansakunnat ja kevään 1946 asetelmat</i>	62
8.2. <i>Pariisin kaksi ulkoministerikokousta.....</i>	64
9. HERMOSOTAA MAAILMANRAUHAN NIMESSÄ	75
9.1. <i>Pariisin 21 kansakunnan rauhankonferenssi.....</i>	75
9.2. <i>Ratkaisujen syksyn 1946 asetelmat.....</i>	78
9.3. <i>Stuttgartin puhe tuo ongelmat esiin</i>	80
9.4. <i>Stuttgartin puheen merkitys.....</i>	84
10. BYRNES JA MAAILMANRAUHAN HINTA	89
10.1. <i>New Yorkin ulkoministerikokous.....</i>	89
10.2. <i>Byrnes jättää ulkoministeriön.....</i>	93
11. SUURVALTASUHTEIDEN TULEVAISUUS BYRNESIN SILMIN	97
11.1. <i>Henkilösuhteet ja Neuvostoliiton Amerika-kuva.....</i>	97
11.2. <i>Turvallisuusajattelua vai kommunistista imperialismia?</i>	100
11.3. <i>Kevään 1947 tarkkailuasemat ja kuumeneva hermosota.....</i>	106
12. REAALIPOLITIikka JA KYLMÄÄ SOTAA?	116
LÄHTEET	124
LIITTEET	

1. Johdanto

1.1. Aiheesta ja tutkimustehtävästä

Toiselle maailmansodalle oli leimallista laajojen yhteistoimintaverkostojen synty erityisesti liittoutuneiden välille. Yhteistoiminnan alku ei pohjautunut niinkään poliittisten järjestelmien tai kulttuurien yhtäläisyydelle, vaan ennen kaikkea toimijoita yhdisti yhteinen vihollinen. Organisoituneena liittoutuneiden huipputason yhteistoimintapolitiikka alkoi jo 1943 Teheranissa jatkuen sodan aikana muun muassa Jaltassa ja Potsdamissa 1945. Sodanaikaisen liittoutuneiden suurvaltapolitiikan henkilöityessä paljolti Stalinin, Rooseveltin ja Churchillin muodostaman ydinryhmän toimintaan siirtyi vastuu maailman uudelleenjärjestelystä sodan jälkeen pääasiassa ministeritasolle. Yhteisen vihollisen poistuessa poikkeustilan yksimielisyys sai uusia haasteita Yhdistyneiden kansakuntien ja lukuisten ulkoministerikokousten muodossa.

Eräs keskeiseltä paikalta sodanaikaista ja -jälkeistä politiikkaa seuranneista ja siihen vaikuttaneista poliitikoista oli amerikkalainen James Francis Byrnes, jonka poliittisesta muistelmateoksesta *Speaking Frankly* tuli ilmestyessään jo vuoden 1947 syksyllä varsinainen myyntimenestys. Vaikka teos käsittelee laajalti sodanjälkeisiä suurvaltapoliittisia asetelmia selkeän henkilökohtaisista näkökulmista päätyen aina vuoden 1947 alkupuolelle, pidettiin sen varhaista julkaisuajankohtaa aikanaan käsittämättömänä. Byrnes itse halusi kuitenkin kirjoittaa muistelmansa ”kun hän vielä sai muistiinpanoistaan selvää”. Toisaalta omia muistelmia, etenkin poliittisia, ei kirjoiteta ilman syvempiä tarkoituspäitä. Ei ole vaikea huomata, että vastuullisessa asemassa ongelmalliseen aikaan toimineen Byrnesin *Speaking Frankly* pyrki yhtäältä tapahtumahistorian objektiiviseen analyysiin, mutta toisaalta paljolti hänen oman poliittisen kilpensä kiillottamiseen – vaikkakaan akuuttia tarvetta sellaiseen tuskin oli. Kirjansa esipuheessa Byrnes ilmoittaa pyrkineensä antamaan lukijalle paikan konferenssipöydässä, missä hän onkin onnistunut. Kuitenkin lukijan paikka on selvästi amerikkalaisen neuvottelukunnan keskellä.

Siirtymää kuumasta kylmään sotaan on helppo ymmärtää voittajavaltojen välisenä saaliinjakoerimielisyytenä, joka kiristyi hermosodaksi. Erimielisyyksien alku oli kiistatta suurvaltapolitiikassa, jolle ainakin lännessä haettiin oikeutusta yleisestä mielipiteestä.

Tämä vuorovaikutus toimi myös toisinpäin lehdistön ja esimerkiksi julkisten linjanvetopuheiden välityksellä. Vastuu yhteistoiminnasta suurvaltapolitiikassa valui henkilömuutosten vuoksi ministeritasolle, jolloin vastuu ja toisaalta myös vaikutusmahdollisuudet levisivät laajemmalle joukolle.

Tämän työn tarkoituksena on pyrkiä valottamaan Byrnesin ilmentämää aikalaiskuvaa suurvaltapolitiikan kiemuroista tarkkailijana ja toimijana Jaltan kolmen suuren konferenssista vuoden 1945 alusta kevään 1947 tapahtumiin juuri *Speaking Franklyn* pohjalta. Tapahtumahistorian osalta teos on tämän työn kannalta vain yksi historiallista viitekehystä luova dokumentti, mutta sen tarjoamaa kuvaa yhden aikansa merkittävimmän poliitikon tuoreesta näkökulmasta ei voi korostaa liikaa. Lähteinä muistelmilla on tunnetut vaaransa, mutta niiden subjektiivisuus ja intentionaalisuus ovat sellaisia haasteita, jotka kannattaa ottaa vastaan. Toisaalta ne ovat myös tekijöitä, joita ilman ei näkökulmalla olisi tutkijalle merkityksellistä sisältöä. Tavoitteena onkin tarkastella Byrnesin silmin mahdollista muutosta ja niitä käytännön tilanteita, jotka hänen muistelmiensa kuvaamina ja hänen oman käsityksensä mukaan vaikuttivat poliittiseen toimintaan toisaalta ulkovaltojen ja toisaalta Yhdysvaltain sisäisten toimien aikaansaannoksina. Tältä perustalta yritetään vastata otsikossa esitettyyn kysymykseen: Julkisuuden reaalipolitiikkaa vai kylmän sodan esinäytös? Tässä edellisellä viitataan mahdolliseen reaalipoliittiseen linjaan, joka oli tiukasti sidoksissa yleiseen mielipiteeseen Yhdysvalloissa ja jälkimmäisellä selkeän tavoitteelliseen toimintaan suurvaltaristiriitojen synnyttämiseksi.

Historiantutkimuksessa ikuisuusksymysten joukkoon liitettyyn kylmän sodan alku - debattiin on tälläkin työllä oma osuutensa. Pää tarkoituksena ei suinkaan ole ollut murtaa kylmän sodan traditionaalista analyysia kolmivaiheisena prosessina tai edes vuoden 1947 tapahtumien merkitystä sodan käynnistäjänä, vaan sen sijaan tarjota näkökulma siihen kehitykseen, joka epäilemättä johti 1940-luvun loppupuoliskolla maailman jyrkkään bipolarisoitumiseen ja kylmäksi sodaksi kutsutun ilmiön alkuun. Kylmän sodan alun määrittely suurvaltojen suhteiden kannalta tärkeään vuoteen 1947 on Trumanin opin, Marshallin suunnitelman ja vaikkapa Kominformin merkittävyyden kannalta perusteltua, mutta tällöin ne jäävät irrallisiksi ja yllätyksellisiksi tapahtumiksi, eivätkä tarjoa varsinaista selitystä niihin johtaneelle kehitykselle. Muutoinkin kylmän sodan tiukka sijoittelu aikajanelle vaikuttaa olevan seurausta sen käsittämisestä perinteisessä mielessä sotana.

Kylmä sota ei kuitenkaan alkanut tai loppunut juhlallisin alkulaukauksin tai seremonioin. Ajautumisen ohella sen syntyyn kylläkin oli merkittävä osansa joukolla erilaisia intentioita, jotka törmätessään alkoivat kehittyä suurvaltakonflikteiksi. Tähän kehityskulkuun oli Yhdysvaltain sodanjälkeisellä politiikalla kiistaton merkitys, missä Byrnesinkään rooli ei ollut aivan vähäinen.

Historiantutkimuksen metodiikan osalta työ pohjautuu pääosin tekstianalyysiin, mutta erityisesti julkisuusapektin kannalta myös mielipidetilastojen tulkintaan. Vaikka tilastojen merkitystä historiallisten trendien todentajana ei tässä työssä käsitetä popperilaisen positivismin äärimmäisessä merkityksessä, näyttää metodologian perinteinen kvantitatiivisuus–kvalitatiivisuus –vastakkainasettelu olevan tämänkaltaisessa historian poliittista sarkaa korostavassa työssä yllättävän toissijaista. Kun esimerkiksi yleisen mielipiteen ja harjoitetun politiikan välistä harmoniaa korostettiin demokratiaa ihanovassa Yhdysvalloissa toisen maailmansodan jälkeen, heijastui sama harmonia kiistatta myös tämän työn lähteistöön. Kuitenkaan mitkään historialliset ilmiöt, niiden perustuessa historian perusaksiomaan ihmisten toiminnasta, eivät lopulta noudata niiden pintatason antamaa kuvaa mekaanisesta ja toistuvasta historiasta. Harhan poistaminen onkin lähdekritiikin ja tutkijan käsissä. Tämän kaltaisen kylmän sodan alkutaipaletta hahmottavan työn kannalta tulkinta onkin historiallista totuutta varmempi ja kenties myös viisaampi lähtökohta. Toki ylimmäksi tavoitteeksi historiallinen totuus on moraalisesti otettava, vaikka samalla joutuisikin nöyrytyään sen mahdottomuuden edessä. Toisen maailmansodan jälkeinen suurvaltapolitiikka ja kylmän sodan alku muodostavat sellaisen haasteen, jossa nöyryys on paikallaan. Tätä metodologista näkökulmaa on hyvin selvittänyt Lewis Namier: ”Historiantutkijan tehtävä on sukua enemmänkin maalarille kuin kameralle; löytääkseen ja korostaakseen, erottaakseen toisistaan ja painottaakseen sitä, mikä on asioiden todellinen luonne – ei arvostelukyvottomästi tuottaa kaikkea, mitä voi paljain silmin nähdä.”¹ Tosin asioiden todellisen luonteen käsittäminen suppeimmassakaan merkityksessä on kaukana lähteidensä äärellä nöyrytyneen tutkijan realismista.

¹ Namier 1952, s. 8; Tosh 1994, passim.

1.2. Lähteistä ja aikaisemmasta tutkimuksesta

Lähteenä muistelmat ja erityisesti poliittiset muistelmat ovat ongelmallisia ei niinkään niihin kirjoitetun vaan kirjoittamatta jätetyn osalta. Yleistys pätee hyvin myös *Speaking Franklyyn*. Subjektivisuus näkyy joidenkin kiusallisten asioiden kieltämisenä tai sellaisten puuttumisena kokonaan, joten lähdekritiikin osa on tulkitsijalle elintärkeä. Ymmärrettävästi vähemmälle painoarvolle tai kokonaan ilman huomiota jäävät Byrnesin kannalta arkaluontoiset asiat, kuten Iranin kriisin aikana Yhdysvaltain julkisuudelta salassa harjoittamat puolisoitilaalliset operaatiot, mahdollisten taloudellisten syiden merkitys oikeuden nimessä harjoitettuun ulkopoliittikkaan ja vakkapa presidentti Rooseveltin kuoleman jälkeiset henkilösuhteet Trumanin ja Byrnesin välillä. Voimakkaimmin Byrnes pyrkii kieltämään asettuneensa koskaan presidenttiä vastaan. Erityisesti 1950-luvulla huomattaviin mittoihin paisunut keskustelu presidentti Trumanin vuoden 1946 alussa Byrnesille osoittamasta paimenkirjeestä pohjustetaan jo *Speaking Franklyssa*, jossa Byrnes kieltää koskaan saaneensa presidentiltä minkäänlaista osoitusta luottamuspulasta. Vastaavan tapainen arkaluontoinen kysymys näyttää nousevan myös atomienergian kohdalla, jonka olemassaolosta Byrnes oli selkeän tyytyväinen, muttei halunnut tulla varsinaisesti yhdistetyksi sen Japanissa synnyttämään tuhoon.

Positiivista lukijan kannalta on kuitenkin se, että aikanaan Byrnesin näkökulma oli todellakin suoraan sanottu, mutta nykyisessä mitassa 1940-luvun lopun ”frankly speak” on vaisua. Ilkeämielisimmät ovat jopa pitäneet Byrnesin lausuntojen herkkupaloja lähinnä muiden keksiminä. Kiistatonta kuitenkin on se, että *Speaking Frankly* tarjoaa oman aikalaisnäkökulmansa paljon tutkittuun ajanjaksoon. Oleellista on tässäkin muistaa se, ettei Byrnes tiennyt tulevaisuudesta sitä, minkä me tiedämme.

Ilmestyessään 19. lokakuuta 1947 *New York Times* uutisoi *Speaking Franklysta*: ”Herra Byrnes tuo salat julki”. Byrnesin julkaisemat salaisuudet keskittyivät pääasiassa Stalinin ja Trumanin julkisuudelta piilossa olleisiin sanomisiin ja ensimmäistä kertaa julkisuuteen seikkaperäisesti tulleiden Molotov–Ribbentrop-sopimusten salaisiin lisäpöytäkirjoihin. Kokonaisuutena lehti arvioi *Speaking Frankly*a ”käyttökelpoiseksi, reiluksi ja tyylikkään inhimilliseksi kertomukseksi Yhdysvaltain ulkopoliittikan tärkeästä vaiheesta”. Kritiikkiä osoitettiin lähinnä kirjan liian vähäisestä analyttisyydestä, mille syksyn 1947 asetelmista

katsoen olisikin varmasti ollut kysyntää. *New York Timesin* näkökulmasta kirjan laajamittainen erilaisiin asioihin puuttuminen ei kuitenkaan ollut ongelma, ”koska hän oli vastuussa niin suuresta määrästä neuvottelujen aikana julkisuuteen annettua tietoa, jonka hän suurelta osin omi itselleen”. Byrnesin päätös keskittyä pääasiassa vain Neuvostoliiton suhteisiin sai lähinnä presidentti Trumaninkin aseman vuoksi Timesilta kunnioitusta:

” – – hän [Byrnes] saattoi olla hyvinkin innostunut kirjoittamaan oman näkemyksensä sopimuksistaan Rooseveltin kanssa varapresidenttikysymyksessä vuosina 1940 ja 1944. Tämän sijaan hän, kenties viisaasti, keskittyi Neuvostoliiton suhteisiin jättäen poliittiset tarinat toiseen kertaan. Sillä välin hän on kirjoittanut kirjan, joka ei ole pelkästään informatiivinen vaan myös luettava – kuten hänen kaltaisensa hyvän poliitikon kirjan kuulukin olla.”²

Siinä *New York Times* oli *Speaking Franklyn* ilmestymisen jälkeen osittain väärässä, ettei Byrnes tulisi koskaan kirjoittamaan uusia kirjoja. Sopivan väliajan jälkeen ilmestyikin hieman edellistä laajemmalla aikaperspektiivillä varustettu muistelmateos *All in One Lifetime*. *Speaking Franklyn* ohella Byrnesin toinen, vuonna 1958 ilmestynyt *All in One Lifetime* on kiinnostava lähinnä sisältönsä erilaisuuden vuoksi. Muistelmateosten vertailtavuuden kannalta Byrnesin tuotokset tarjoavat odotettua vähemmän, millä sinällään ei tämän työn kannalta ole kovinkaan suurta merkitystä. Suurin piirtein 1950-luvun puolivälissä alkanut suurvaltojen välinen suojasää ja kylmän sodan toisen ja kiihkeän vaiheen loppuminen näkyvät *All in One Lifetimessa* enemmänkin joidenkin poliittisten ongelmien yksinkertaistumisena ja hienoisenä jälkiviisautena, kuin *Speaking Franklyn*ssa kirjoitetun kumoamisena. Suurten ulkopoliittisten tulkintojen sijaan *All in One Lifetime* tarjoaakin lähinnä kansalaisen ja Etelä-Carolinan kuvernööri Byrnesin täydentävän näkökulman vuoden 1947 perspektiiviin. Näistä lähtökohdista sitä käsitellään myös tässä työssä.

Muistelmateosten sisältämän ylimääräisen ja tapahtumien kulkua hämärtävien tekijöiden poistamiseksi hyvää taustatukea tarjoavat erityisesti ulkoministerikokousten ja Pariisin 21 kansakunnan rauhankonferenssin osalta Yhdysvaltain ulkoministeriön dokumenttikokoelmat *Foreign Relations of the United States 1946*. Näiden dokumenttien merkitys tämän työn kannalta on lähinnä varmistava ja täydentävä, mutta niiden tarkoitus on toimia myös käytännön tason näkökulmaa syventävinä, mikä on yksi tarkastelun

² New York Times, 19.10.1947. James F. Byrnes Discloses.

peruskivistä. Ulkoisesti näkyvien kokoustulosten ja menettelytapojen ulkopuolella tapahtui paljon, millä kiistatta oli merkitystä ilmapiirin ja henkilökohtaisten suhteiden kannalta. Kuitenkaan näihin dokumentteihin ei tässä työssä kohdisteta liian suurta painoarvoa, vaan juuttumatta liiemmin päätöksentekoprosessien yksityiskohtiin tai juridiseen perustaan niiden kautta pyritään tuomaan esiin kokonaisuuksiin vaikuttaneet taustatekijät. Tähän lähderyhmään kuuluvat myös lähinnä internet-lähteinä käytössä olleet ulkoministerikokousten loppuraportit ja Yalen yliopiston Avalon-projektin kokoamat kokousten yhteenvedot.

Ulkoministeriön dokumentteja huomattavammassa merkityksessä hyödynnetään tässä työssä *Public Opinion Quarterly* tilastotietoja. Julkisuusaspektin kannalta olennaisia tietoja yleisen mielipiteen kehittymisestä tarkastelujaksolla käytetään lähinnä vertaamaan sitä kaksisuuntaista kehitystä, joka Byrnesin toiminnan ja yleisen mielipiteen välille syntyi. Niin ikään niillä on merkitystä julkisuuden reaaliolitiikka-käsitteen oikeutuksen ja sen olemassaolon kannalta. Kokonaisuutena *Public Opinion Quarterly* antaa tutkijalle mittavan reservin tietoa yleisestä mielipiteestä miltei asiaan kuin asiaan. Yleisen mielipiteen rooli näyttääkin etenkin Yhdysvaltain ulkopolitiikan suhteen olleen siinä määrin merkittävä, että *Public Opinion Quarterly* mahdollistamien tilastotietojen poissulkeminen olisi julkisuusnäkökulman kannalta mahdotonta.

Julkisuusaspektin toista puolta edustavat tässä työssä lähinnä *New York Timesin* lehtiartikkelit, joiden välityksellä amerikkalaiset saivat tietoa harjoitetusta politiikasta. Tämä vuorovaikutus sisältää myös mahdollisuuden oletettuun kaksisuuntaiseen julkisuuteen, jossa kansan mielipidettä pystyttiin tarvittaessa muokkaamaan myös politiikan vaatimuksiin vastaavaksi.

Tutkimuskirjallisuutta erityisesti Byrnesin toimista rauhankonferenssien aikaan on suhteellisen niukalti. Keskeisimmät tutkimukset ovat Patricia Dawson Wardin tarkimmin Byrnesin henkilöön paneutuva *The Threat of Peace - James F. Byrnes and the Council of Foreign Ministers, 1945-1946* ja Robert L. Messerin laajemmin toisen maailmansodan jälkeistä politiikkaa käsittelevä *The End of an Alliance - James F. Byrnes, Roosevelt, Truman, and the Origins of the Cold War*. Näistä Wardin 1979 ilmestynyt tutkimus on kronologinen selvitys Byrnesin merkityksestä ulkoministerikokousten aikaisten

suurvaltasuhteiden muuttumisesta ja tarjoaa muista poiketen hyvin Byrnes-keskeisen ja analyyttisen näkökulman tapahtumiin. Uudempaa tutkimuskirjallisuutta edustaa David Robertsonin 1994 ilmestynyt *Sly and Able – A Political Biography of James F. Byrnes*, joka antaa laajan kuvan Byrnesistä poliittisena toimijana, mutta liittää hänet harmillisen heikosti tarkasteluajankohdan laajempaan kansainväliseen kehykseen. Robertsonin tutkimuksen painopiste onkin selkeästi Yhdysvaltain sisäpolitiikassa ja ajallisesti varhaisemmissa tapahtumissa. Perinteisen poliittisen elämäkerran osuutta Byrnes-tutkimuksessa edustaa George Curryn Byrnes-biografia teossarjassa *The American Secretaries And Their Diplomacy*, joka pohjautuu miltei täysin ulkoministeriön dokumenttien varovaiseen tulkintaan.

Edellä mainittujen lisäksi muita mainitsemisen arvoisia ovat lähinnä *Political Science Quarterly* ja *The Journal of Politics*in artikkelit sekä jotkin hyviksi havaitut yleisteokset. Artikkeleista tämän tutkimuksen kannalta keskeisempiä ovat muun muassa John Gimbelin Byrnesin Saksan politiikkaa ja Stuttgartin puhetta tarkasteleva *On the Implementation of the Potsdam Agreement: An Essay on U. S. Postwar German Policy*, Barton J. Bernsteinin ja Fraser Harbuttin atomiasepolitiikkaan syventyvät artikkelit *Roosevelt, Truman and the Atomic Bomb, 1941-1945: A Reinterpretation* ja *American Challenge, Soviet Response: The Beginning of the Cold War, February-May 1946* sekä Gary R. Hessin Iranin kriisiä käsittelevä artikkeli *The Iranian Crisis of 1945-1946 and the Cold War*. Aiheen laajemman kontekstin kannalta kiinnostavia ovat myös Alexander Dallinin näkökulman Neuvostoliiton Amerikka-kuvaan tuova artikkeli *America Through Soviet Eyes* ja Melvyn P. Lefflerin artikkeli *The American Conception of National Security and the Beginnings of the Cold War, 1945-1948*. Edellä mainittujen lisäksi työssä hyödynnetään joitakin Yhdysvaltain ulkopolitiikan ja diplomatian yleisteoksia ja internet-materiaalia. Muuta keskeistä Byrnes-materiaalia etsivän kannattaa kääntyä eteläcarolinalaisen Clemson University Libraryn ja Clemson Universityn erikoiskokoelmien puoleen.

2. James F. Byrnes – politiikan häirikkö vai herrasmies?

James Francis Byrnes syntyi 2.5.1882³ Charlestonissa Etelä-Carolinassa köyhään irlantilaiseen siirtolaisperheeseen. Sangen vaatimattomista oloista kotoisin olleen Byrnesin isä kuoli vain vähän James-pojan syntymän jälkeen ja jätti kaksilapsisen perheen tiukoille. Koulutuksensa Byrnes sai julkisissa kouluissa toimien high schoolin jälkeen muun muassa *The Aiken Journal Reviewin* toimittajana. Samanaikaisesti Byrnes työskenteli oppipoikana tuomari James Aldrichin toimistossa ja suoritti lakiopinnot. Vuonna 1903 Byrnes perusti oman lakitoimistonsa Aikeniin ja avioitui Maude Buschin kanssa keväällä 1906. Poliittisen uransa Byrnes aloitti vuonna 1911 päästyään demokraattisen puolueen ehdokkaana kongressiin. Tuntemattomuudesta Yhdysvaltain poliittiselle huipulle Byrnes kuitenkin nousi vasta toisen maailmansodan jälkimainingeissa.⁴

Byrnesin matka Yhdysvaltain poliittiselle huipulle oli kiistatta haastava, mutta huipullakin hän saavutti ennennäkemättömän laajan kokemuksen. Byrnesin vuonna 1958 ilmestyneen kirjan nimi *All in One Lifetime* tuskin voisi paremmin kuvata Byrnesin elämää. Edelleenkin toistaiseksi ainoana henkilönä Yhdysvaltain historiassa Byrnes palveli lähes kaikissa keskeisissä hallintoelimissä toimien ennen ulkoministeriksi (Secretary of State) tuloaan kongressiedustajana, senaattorina, korkeimman oikeuden tuomarina ja sekä sotatalouden (Office of Economic Stabilization, OEM) että liikekannallepanotoimiston (Office of War Mobilization, OWM) johtajana.⁵ New Dealin edistäjänä Byrnes tuli tunnetuksi loistavana sisä- ja talouspolitiikan asiantuntijana, mutta vasta OEM:n ja OWM:n johtotehtävissä mittavin oikeuksin toimiessaan hänestä tuli Rooseveltin suosikki ja hänestä kaavailtiin jopa Rooseveltin viimeiseksi jääneen presidenttikauden varapresidenttiä tai vähintäänkin ulkoministeriä. Henkilötasolla Trumanin valinta varapresidentiksi ja siirtyminen Rooseveltin kuoltua automaattisesti presidentiksi oli Byrnesille kieltämättä pettymys. Eräissä tutkimuksissa onkin esitetty teorioita Rooseveltin, Trumanin ja Byrnesin välisistä herrasmiessopimuksista mahdollisesti muuttuvan tilanteen varalta, mikä Rooseveltin kuolemasta kieltämättä seurasikin.⁶

³ Byrnesin viralliseksi syntymäajaksi on usein merkitty 2.5.1879.

⁴ Messer 1982, s. 3–4; US Congressional Archives (www); Byrnesscholars (www).

⁵ Liite 2, Kuva 3; Ward 1979, s. 1.

⁶ Esim. Ward 1979, s. 3; Messer 1982, s. 9–10; Varapresidentin valinnasta Sinclair 1967, s. 1172.

Rooseveltin kuolema huhtikuussa 1945 antoi varapresidentti Harry S. Trumanille johdettavaksi edelleen sotaan tiukasti kiinnittyneen valtion. Heti alkuun Trumanille oli selvää, ettei kovinkaan monelle Rooseveltin hallituksen jäsenistä ollut tilaa hänen suunnitelmissaan, mutta totaaliseen muutokseen ei demokraattien edelleen dominoimassa senaatissa missään nimessä ollut tarvetta. Toisaalta moni Rooseveltin aikaisista henkilöistä oli valmis lähtemään raskaan sota-ajan turruttamina, mikä osaltaan lievensi Trumanin perimää ”mutakuoppaa” hallintorakenteissa.⁷ Kevään 1945 aikana kaikkiaan kuusi hallituksen jäsentä vaihdettiin uusiin ja neljä vanhaa sai jatkaa, joista vain yksi, sotaministeri Henry Stimson, pysytteli virassaan vuoteen 1946.⁸ Keskeisin muutos ja tekijä johon mutakuopalla osaltaan viitattiin oli ulkoministeri Edward R. Stettinius, joka siirryttyään YK:n palvelukseen korvattiin Byrnesillä 3.7.1945.⁹

Julkisuudessa Byrnesin valintaa ei pidetty kovin yllättävänä niinkään hänen urakehityksensä vaan pääasiallisesti hänen ulkopoliittisen näkymättömyytensä takia. Ulkoministerin valan vannonutta Byrnesiä *New York Times* kuvasi ”realistiksi, joka toi ulkopoliitiikkaan pitkän ja merkittävän julkisen uran sävyttämää filosofiaa” asettaen Byrnesin ulkopoliittiset kyvyt kuitenkin kysymysmerkiksi:

”Herra Byrnes ei ole mitään sellaista, jota ammattidiplomaatit tai perfektionistit voisivat kutsua ulkopoliitiikan ekspertiksi. Parhaimmillaankin hän tuntee diplomatian mekaniikan vain yleisellä tasolla, mutta tietää vähän ja välittää sitäkin vähemmän protokollasta. Häntä ei tunneta niin ikään kansainvälisen politiikan tai muiden valtioiden historian syvimpänä tuntijana. Hänen mielipiteensä ulkopoliitiikasta ovat olleet harvassa ja nekin sekoittuneita sisäpolitiikkaan. Mutta Herra Byrnesin ystävät ja tukijat, presidentti Truman mukaan lukien, uskovat uuden suuntauksen alkavan Yhdysvaltain ja muun maailman välisissä suhteissa, joiden saattamisessa täytäntöön amerikkalaisten etujen mukaisesti Byrnes on ihanteellinen henkilö. He ilman muuta tunnustavat, että Byrnesiltä puuttuu sitä ammattimaisuutta, jota kerääntyy työssä kansainvälisten asioiden parissa, mutta he ovat varmoja Herra Byrnesin riippumattomuudesta ulkopoliitiikan ammattilaisille tyypillisille rajoitteille.”¹⁰

Julkisen sanan ulkopuolella Byrnes koettiin suhteellisen tuntemattomaksi ja puoluekannaltaan paremminkin republikaaniksi kuin demokraatiksi, mille toisaalta oli tarvettakin pitkästä suursodasta hitaasti irtautuvassa maailmassa. Samalla OWM:ssä lähes

⁷ Pemberton 1989, s. 39–41. ”Mudhole of a cabinet”.

⁸ Pemberton 1989, s. 40.

⁹ Kolko 1990, s. 554.

¹⁰ New York Times, 8.7.1945. Secretary Byrnes: The Portrait of a Realist.

diktaattorin ottein toiminutta ja Rooseveltin kanssa veljeilyttä Byrnesiä pidettiin virkamiestasolla aikansa häijyimpänä poliitikkona.¹¹ Robert L. Messerin näkemyksen mukaan Byrnesin nimittäminen ulkoministeriksi koettiin tietyissä piireissä katkerana pettymyksenä, sillä hänen nähtiin ohittaneen monia huomattavasti merkittävämpiä amerikkalaisia ulkopoliitikan ammattilaisia urakierrossa. Kuitenkin Byrnes oli ennen ulkoministeriksi tuloaan saanut oppia rautaisannoksen ulkopoliitikkaa matkatessaan presidentti Rooseveltin delegaation mukana Jaltaan, mikä epäilemättä oli huomattava tai jopa ratkaiseva tekijä presidentti Trumanin miettiessä ulkoministerivalintoja.¹²

Ulkoisesti aina tyylikkäänä tunnettu Byrnes ei piitannut sosiaalisista tilaisuuksista, mikä näkyi hänen penseässä suhtautumisessaan diplomatiaan olennaisesti kuuluneisiin illanistujaisiin ja etenkin Neuvostoliiton edustajien kanssa protokollan ulkopuolella tavaksi vakiintuneisiin votkataukoihin. Absolutisti Byrnes ei kuitenkaan ollut, mutta viiniä hän ei juonut. Viskit sen sijaan kuuluivat hänen mielijuomiinsa ja niitä toimitettiin Byrnesille myös hänen toimiessaan ulkomailla.¹³

Henkilönä Byrnesiä pidettiin äärimmäisen itsevarmana ja tiukkana neuvottelijana, joka seurasi tiiviisti amerikkalaisten yleistä mielipidettä.¹⁴ Tiedotusvälineiden manipuloijana Byrnes oli aikaansa edellä ja usein hän selviytyi vaikeistakin tilanteista nopean reagointikykynsä ja retoristen lahjojensa ansiosta. Juuri tämän ja hänen herrasmiesmäisen ulkoasunsa innoittamana Time-lehti nimitti 1930 Byrnesiä poliitikkojen poliitikoksi ja lopulta vuonna 1946 valitsi hänet vuoden mieheksi. Tiedotusvälineiden Byrnesistä luoman miellyttävän kuvan ulkopuolella oli kuitenkin ristiriitainen persoona, jolle löytyi vihamiehiä niin demokraattisesta kuin republikaanisestakin puolueesta. Demokraattiselle puolueelle ja Byrnesille itselleenkin oli epäilemättä taakkaa myös hänen voimakkaista näkökulmistaan rotuerottelun puolesta palvellessaan korkeimmassa oikeudessa. Kokonaisuutena ehkä parhaiten Byrnesin suuriakin vastakohtia sisältänyttä persoonaa on

¹¹ Pemberton 1989, s. 37. ”One of the nations shrewdest politicians”.

¹² Messer 1982, s. 69–70. Byrnesin valinta ulkoministeriksi oli ollut erityisen katkera valtiovarainministeri Henry Morgenthauille, jolla Rooseveltin aikaan oli ollut huomattava rooli ulkopoliittisissa kysymyksissä. Toinen kriitikko oli niin ikään eteläcarolinalainen senaattori Olin Johnston, joka oli tunnetusti huonoissa väleissä Byrnesin kanssa.

¹³ Byrnes 1947, s. 44. Byrnesin suosikkimerkki oli Hankey Bannister -mallasviski.

¹⁴ Esim. Ward 1979, s. 6.

kuvannut myöhemmin T. H. Watkins: ”Rasisti ja edistysmielinen, työväen puolustaja ja anti-kommunisti, New Deal -liberaali ja kylmän sodan konservatiivi”.¹⁵

Kesällä 1941 Yhdysvalloissa kielletty työelämän rotusyrjintä oli 1940-luvun mittaan riepotellut erityisesti demokraattisen puolueen koneistoa, jossa maatalousministerinä ja Byrnesin työtoverina Rooseveltin aikaan toiminut Henry A. Wallace keräsi mainetta vähemmistöryhmiltä; erityisesti mustilta ja vasemmistolaisilta.¹⁶ Byrnesin ja Trumanin muodostaessa tiiviin miltei täysin ulkopolitiikkaan uppoutuen demokraattien ja koko Yhdysvaltain johtokaksikon kokosi Wallace kannattajineen eräänlaista puolueen sisäistä oppositiota. Vähemmistöpolitiikassaan uudistusmielisen Wallacen antipatiat etenkin Etelä-Carolinasta kotoisin ollutta Byrnesiä kohtaan toivat häivähdyksen sisällissodan hengestä, mutta todellinen välirikko syntyi vasta Wallacen jäätyä 1944 varapresidenttiehdokasasettelun ulkopuolelle.

Muutoinkin vuoden 1944 presidentinvaaleissa näkyi selvästi Rooseveltin kuusi vuotta aikaisemmin käynnistämän demokraattisen puolueen kannattajakunnan laajentamisprojekti, mikä vaikutti tehokkaasti erityisesti mustassa väestössä tuoden ryhmän miltei näkymättömyydestä vaalien ratkaisijaksi. Vaikutusta oli tehostanut mustien 1930- ja 1940-lukujen taitteen huomattava muuttoliike Mason–Dixon-linjan pohjoispuolelle vaalien kannalta ratkaiseviin osavaltioihin. Tämä ilmiö liittyi David Robertsonin tutkimusten mukaan laajemmin samanaikaiseen sisällissodan synnyttämien yhteiskunnallisten rakenteiden purkautumiseen ja siirsi mustia äänestäjiä republikaaneista demokraattien riveihin.¹⁷ Ulkoisesti Byrnesin ja Wallacen puhtaan asialliseksi jäänyt taistelu päättyi lopulta jälkimmäisen New Yorkin Madison Square Gardenissa 12.9.1946 pitämään puheeseen, jossa hän voimakkaasti arvosteli Byrnesin ja Trumanin harjoittamaa rajua Neuvostoliiton politiikkaa parhaillaan Pariisissa käynnissä olleessa 21 kansan rauhankonferenssissa.¹⁸ Puheen on nähty johtaneen Byrnesin eroon ulkoministerin tehtävistä tammikuussa 1947.¹⁹

¹⁵ Robertson 1994, kansilehti.

¹⁶ Kero 1991, s. 424.

¹⁷ Robertson 1994, s. 329–331.

¹⁸ Byrnes 1947, s. 239.

¹⁹ Mm. Ward 1979, s. 143–144.

Ulkoministeriyden tuomassa julkisuuden nosteessa Byrnesistä tuli entistäkin mielipiteitä jakavampi persoona, jonka toimia seurattiin aktiivisesti tiedotusvälineissä ulkoministerikauden jälkeenkin. Vuoden 1946 mies oli American Institute of Public Opinionin (AIPO) maaliskuun 1947 mielipidemittauksissa amerikkalaisten eniten ihailemien elossa olevien henkilöiden listalla seitsemäntenä kolmen prosentin kannatuksella ohittaen muun muassa paavi Pius XII:n yhdellä ja republikaanien tulevan presidenttiehdokkaan Thomas E. Deweyn kahdella prosenttiyksiköllä. Kovinkaan potentiaalisena presidenttiehdokkaana ei Byrnesiä kuitenkaan sodanjälkeisessä Yhdysvalloissa nähty. Huipussaan Byrnesin kannatus demokraattivaihtoehdoista oli joulukuussa 1946 kymmenen prosenttia, mikä oli hieman suurempi kuin hyvässä nousussa olleella republikaanien Eisenhowerilla.²⁰ Kuitenkin Byrnes kieltäytyi asettumasta ehdokkaaksi vuoden 1948 presidentinvaalin esivaaliin.

Jätettyään ulkoministerin tehtävät tammikuussa 1947 Byrnes vetäytyi päivänpolitiikasta kotimaisemiinsa Etelä-Carolinaan, mutta säilytti kiinnostuksensa yhteiskunnallisiin asioihin. Pelkkä kiinnostus ei kuitenkaan pitkään riittänyt, sillä vain kolme vuotta myöhemmin Byrnes valittiin äänivyöryllä Etelä-Carolinan kuvernööriksi. Kuvernöörinä Byrnes työskenteli vuoteen 1955, jonka jälkeen hän toimi kuolemaansa 1972 saakka Yhdysvaltain poliittisena taustavaikuttajana ja presidenttien tekijänä. Puoluekanta ei kuitenkaan enää sitoutunut niin tiukasti demokraatteihin, vaan yhä useammin Byrnes esiintyi julkisesti republikaanisten ehdokkaiden tukijana ja mentorina.²¹

²⁰ The Quarter's Polls: AIPO Apr. 23, '47, Public Opinion Quarterly, Volume 11, Issue 4 (Summer 1947), s. 299.

²¹ Byrnes 1958, passim; Robertson 1994, passim.

3. Rooseveltilaisen ”suljetun kerhon politiikan” kova koulu

3.1. Liittoutuneiden asetelmista Jaltan konferenssiin

Ensikosketuksensa huipputason maailmanpolitiikkaan J. F. Byrnes sai jo ennen ulkoministeriksi tuloaan Rooseveltin mukana Jaltan konferenssissa helmikuussa 1945. Sota Euroopassa oli jo kääntynyt selvästi liittoutuneiden hyväksi ja kolmen suuren, Yhdysvaltain, Britannian ja Neuvostoliiton kesken ryhdyttiin selvittämään sodanjälkeisen Euroopan suuntaviivoja. Sitten Teheranin konferenssin marraskuussa 1943 valtioiden päämiehet eivät olleet virallisesti kokoontuneet, mutta käytännön tasolla yhteistoimintaa oli ylläpidetty tiiviisti. Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välille oli kesällä 1942 saatu yhteistoimintasopimus ja Winston Churchill oli tavannut epävirallisesti Stalinin. Vaikka amerikkalaiset tunsivat epäluuloja kommunismia ja yleensä Neuvostoliittoa kohtaan, oli yleinen mielipide Yhdysvalloissa hyvin Neuvostoliitto-myönteinen. Myönteisyys ei johtunut Neuvostoliiton aatteellisen vakaumuksen hyväksynnästä tai edes ymmärtämisestä, vaan pääasiassa se oli sympatiaa aseveljiä kohtaan ja kenties jonkinlaista toivoa venäläisten poliittisesta uudelleenharkinnasta.²²

Kansan yleinen mielipide näkyi Rooseveltin liki 13 vuotta kestäneen valtakauden ulkopoliittisena suopeutena Neuvostoliittoa kohtaan. Presidentin näkökulmasta juuri Stalin ja Neuvostoliitto olivat aatemaailmastaan huolimatta tehokkaimmat aseet kansallissosialismia ja Hitleriä vastaan. Rooseveltin linja oli pitänyt kaikissa Jaltaa edeltäneissä neuvotteluissa ja se oli vakuuttanut myös Stalinin amerikkalaisten yhteistyökykyistä. Yleisesti kuitenkin ymmärrettiin, etteivät Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteet olleet pelkästään Rooseveltin ja Stalinin henkilökohtaisten suhteiden pohjalla, mutta presidentin edelleen heikentynyt kunto ja jatkuva sairastelu lisäsi molemminpuolisia pelkoja suhteiden viilenemisestä tämän mahdollisen kuoleman jälkeen.

Yhdysvaltainkin poliittisessa johdossa oli myös epäilijöitä, jotka mielellään olisivat varmuuden vuoksi pitäneet Neuvostoliiton painoarvoa liittoutuneiden sotilaallisena ja

²² Bemis 1957, s. 895; Kolko 1990, s. 344; Maddox 1988, passim; Maddux 1980, s. 81–101. Amerikkalaisten suhtautumisesta Neuvostoliiton yhteistyökykyyn mm. Taulukko 1., s. 104.

poliittisena tekijänä vähäisempänä. Näihin kuului myös Byrnes, joka omien sanojensa mukaan vastahakoisesti lähti Jaltaan presidentin avustajaksi ilman varsinaista neuvotteluasemaa lähinnä tarkkailemaan konferenssin kulkua.²³ Vastahakoisuuden syynä oli nimellisesti häntä paljon työllistänyt OWM:n johtajuus, mutta varmasti Byrnes koki pelkän tarkkailijan roolin hänen kykyjään vastaamattomaksi. On myös esitetty, että Jaltan konferenssissa Roosevelt pyrki toisaalta alustamaan Byrnesin tietä hänen mahdollisena seuraajanaan ja toisaalta hyödyntämään Byrnesin puhdasta kotimaan julkisuuskuvaa Jaltan saavutusten lobbaamisessa kongressille ja kansalle.²⁴

3.2. Byrnes ja Jaltan politiikka

Byrnes ei ollut luonteeltaan seurapiiri-ihminen eikä hänellä ollut liioin tuntemusta ulkopoliittikkaan liittyvistä seremonioista. Jo matkalla Jaltaan hän oli tuntenut olonsa hyvin kiusalliseksi lukuisten juhlallisuuksien ja myös Rooseveltin huonovointisuuden takia, jonka Byrnes oletti vaikuttaneen presidentin vähäiseen valmistautumiseen tuleviin neuvotteluihin:

” – – olin huolissani hänen olemuksestaan. Pelkäsin, ettei hänen huonovointisuus johtunut pelkästään vilustumisesta ja ilmaisun huoleni Rouva Boettigerille [Rooseveltin tyttäreille]. Hän luuli mielipiteeni syntyneen katsoessamme Rooseveltin kanssa elokuvia, ja selitti, että presidentti piti suutaan pahanäköisesti auki vain nenän sivuonteloista johtuvan vaivan takia, mikä ei olisi vakavaa. – – Kysyin presidentiltä, oliko ulkoministeriöstä annettu hänelle mitään materiaalia, jonka hän ilmoitti olevan luutnantti William M. Rigdonin hallussa. Myöhemmin nähdessäni nämä loistavat tutkimukset kaduin syvästi, ettei niitä ollut hyödynnetty matkalla. Olen varma, että niiden tutkiminen jäi presidentin sairastelun takia ja että ainoastaan ongelmista täydellisesti selvillä ollut Roosevelt pystyi hoitamaan tilanteen niin vähäisellä valmistautumisella.”²⁵

Perillä selkeän ennakkoluuloinen Byrnes yllättyi etenkin Neuvostoliiton edustajien neuvottelukyvyyistä, mutta pyrki jokaisesta Neuvostoliiton tekemästä ehdotuksesta löytämään piileviä ansoja.²⁶ Selkeän korostettuun asemaan OWM:n johtaja Byrnesin henkilökohtaisessa kiinnostuksessa näytti nousseen miehitysvyöhykkeisiin jaettavaksi päätetyn Saksan kysymys, minkä kohtalo räytti hänen mielestään luonnostaan kuuluvan

²³ Byrnes 1947, s. 21–22.

²⁴ Esim. Messer 1982, s. 31. Vrt. Byrnes 1947, s. 21.

²⁵ Byrnes 1947, s. 22.

²⁶ Esim. Byrnes 1947, s. 25, 29 ja 37.

Yhdysvalloille.²⁷ Olihan puna-armeijan menestystä Puolan rintamilla vauhditettu juuri amerikkalaisella sotakalustolla.²⁸

Churchillin ehdotus Ranskan ottamisesta mukaan Saksan miehitysvyöhykejakoon näytti Byrnesistä käsittämättömältä lahjoitukselta sodassa vaatimatonta panosta osoittaneelle maalle, mutta selkeästi hän antoi tukensa vaatimukselle vähentääkseen Neuvostoliiton painoarvoa. Vaikka Stalin henkilökohtaisesti vieroksui ajatusta neljännen miehittäjän ottamisesta, Byrnes näki tilanteessa omituisen ristiriidan edellisenä syksynä ystävyyssopimuksensa solmineen Neuvostoliiton ja Ranskan väliaikaishallituksen välillä. Stalinin esittäessä Jugoslaviaa ja Puolaakin parempana miehitysvyöhykkeen edustajana Byrnes piti parempana johdatella Roosevelt kerrankin asettumaan Neuvostoliiton tavoitteita vastaan.²⁹

Tuntemuksilleen Byrnes sai lisäpontta, kun Ranskalle Englannin, Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton kanssa samansuuruisia etuisuuksia vaatineen Charles de Gaullen mainitseminen mahdollisena kolmen suuren neljäntenä jäsenenä tuli Stalinin puheessa esiin. Roosevelt piti de Gaullea tunnetusti ongelmallisena musketöörinä,³⁰ eikä hän lämmennyt Churchillin innostukselle antaa ranskalaisille asemaa kokouksessa. Omien muistelmiensa mukaan juuri Byrnes oli yhdessä erityisavustaja Harry L. Hopkinsin ja Averell Harrimanin estänyt Rooseveltia astumasta Stalinin virittämään ovelaan ansaan. Missään vaiheessa Byrnes ei kuitenkaan hämmästellyt Stalinin motiiveja hyväksyä miehityssuunnitelmaa lopulta hyvinkin helposti. Byrnesiä tilanteessa huolestutti kuitenkin se, ettei kukaan konsensuksen huumassa huomannut ranskalaisten alueen lohkaistun Yhdysvalloille ja Britannialle aiemmin osoitetuista alueista.³¹

Kolmen suuren kokoontuessa Jaltaan kaikilla osapuolilla oli suuria odotuksia, mutta Byrnes piti neuvotteluilmapiiriä liian kepeänä. Esimerkiksi Saksan miehitysvyöhykkeiden tapauksessa Byrnes koki Rooseveltin olleen liian passiivinen, jonka hän jälkepäin käsitti presidentin sairauden syyksi. Vaikka muistelmissaan Byrnes

²⁷ Byrnes 1947, s. 25–26.

²⁸ Rooseveltin laajentama Lend and Lease Act.

²⁹ Byrnes 1947, s. 23–24.

³⁰ De Gaulle oli verrannut itseään Jaltassa useaan otteeseen Jeanne d’Arciin Ranskan henkisenä ja Georges ”Tiikeri” Clemenceauhun Ranskan poliittisena johtajana. Byrnes 1947, s. 25.

³¹ Byrnes 1947, s. 25; Gardner 1965, s. 72.

rinnastaa itsensä usein presidentin varsinaisiin neuvonantajiin, olivat Byrnesin mahdollisuudet presidentin ohjailuun todellisuudessa rajalliset. Oleellisesti Rooseveltin toimintaan pystyivät vaikuttamaan vain hänen keskeisimmät ulkopoliittiset neuvonantajansa. Varsinaisesti Byrnes ei vielä Jaltan neuvotteluissa edes istunut kuiskausetäisyydellä presidentistä. Toisaalta konferenssit eivät olleet nykyisenkaltaista dynaamista vuoropuhelua, vaan uusien asioiden ilmaantuessa oli tauoilla mahdollisuus hioa näkökulmaa ja kehitellä strategiaa.³²

3.3. Yhdistyneet kansakunnat ja Jaltan yksimielinen kompromissi

Alkuvuodesta 1942 oli Washingtonissa kehitelty suunnitelmaa Yhdistyneitten Kansakuntien perustamiseksi 1941 Rooseveltin ja Churchillin antaman Atlantin julistuksen hengessä. Kehitys oli jatkunut elo–lokakuussa 1944 Washingtonin Dumbarton Oaksissa pidetyssä neljän suuren, Kiinan, Yhdysvaltain, Neuvostoliiton ja Britannian, kokouksessa, jossa puitiin sodanjälkeisen kansainvälisen turvallisuuden kysymyksiä. Tätä henkeä tuli nyt Jaltassa jatkaa luomalla sille aiesopimus yleiskokouksesta ja turvallisuusneuvostosta.³³ Koko mahtipontiselle yritykselle rakennettiin Jaltassa perusta hakemalla Atlantin julistukselle myös Neuvostoliiton hyväksyntä. Lähinnä kansojen itsemääräämisoikeuksiin keskittynyt nelikohtainen luonnos Atlantin julistuksen periaatteista sai laajan kannatuksen myös Neuvostoliiton puolelta. Yhdysvaltojen ulkoministeriössä pitkälle suunnitellun julistuksen suuntaviivojen hyväksyminen vaikutti Byrnesistä erinomaiselta, sillä jo Puolan rajakysymyksen kohdalla se näytti olevan selkeästi ristiriidassa Neuvostoliiton aiempien intressien kanssa.³⁴ Stalinin Atlantin julistukselle antama siunaus näytti Byrnesistä hyvältä lyömäaseelta myöhempiä tarkoituksia varten – etenkin kun se saavutti lehdistössä paljon palstatilaa.

Kokonaisuutena kompromissien henki oli oleellista Jaltalle, mutta jonkinasteista pesäeroa syntyi, kun keskusteltiin turvallisuusneuvoston päätöksiä koskevan veto-oikeuden antamisesta kaikille suurvalloille. Äänestyskysymys olikin yksi keskeisimmistä kysymyksistä, joita ei ollut Dumbarton Oaksissakaan lopullisesti ratkaistu.³⁵ Stalinin

³² Byrnes 1947, s. 26.

³³ Brinkley, Current, Freidel, Williams 1991, s. 830; Bemis 1959, s. 596–619.

³⁴ Byrnes 1947, s. 33.

³⁵ Byrnes 1947, s. 34.

esittäessä jokaiselle Neuvostotasavallalle omaa edustusta ja samalla veto-oikeutta turvallisuusneuvoston kokouksiin Byrnes muistutti Rooseveltia esittämään vastineeksi Yhdysvaltain kaikkien 48 osavaltion hyväksymistä samoin perustein.³⁶ Byrnesin ovelaksi vedoksi arvioima vastaisku oli tietävästi alustettu jo ennen Jaltaan lähtöä Washingtonissa ja sillä oli monien senaattoreiden tuki, mutta hänen yllätyksekseen sekä Englannin ulkoministeri Eden että Yhdysvaltain Stettinius lopulta hyväksyivät Stalinin ehdotuksen:

”Olin todella yllätynyt tästä sopimuksesta, joka mielestäni oli erittäin harkitsematon. Kokouksen jälkeen ilmaisin mielipiteeni presidentille. Muistutin häntä, että ennen lähtöämme Washingtonista joukko senaattoreita oli kehottanut häntä esittämään jäsenyyttä kaikille meidän 48:lle osavaltiollemme, mikäli Stalin ehdottaisi Valko-Venäjän ja Ukrainan jäsenyyttä. Totuus on, etteivät neuvostotasavallat ole sen itsenäisempiä kuin meidän osavaltiomme. – – Kehotin presidenttiä edes vaatimaan takuita turvaamaan Yhdysvalloille saman määrän ääniä kuin Neuvostoliitolla. Presidentti pelkäsi sen olevan myöhäistä, mutta lupasi harkitsevansa asiaa.”³⁷

Kyse oli jo lähes käytännöksi muodostuneesta quid pro quo –politiikasta,³⁸ jossa liittoutuneet tekivät toisilleen myönnytyksiä vastapalvelusten toivossa tai niihin tiukasti sitoutuneina kuten miehitysvyöhykkeiden tapauksessa. Turvallisuusneuvoston äänestyskysymyksessä päädyttiin tietyin varauksin³⁹ hyväksymään Stalinin vaatimus turvallisuusneuvoston pysyvien jäsenten yksimielisistä päätöksistä.

Omituista lehmänkauppapolitiikkaa vieroksunut Byrnes oli selkeän tyytyväinen, ettei Stalin lopulta saanut hyvitystä Puolan länsirajalla Oder–Neisse-linjan muodossa.⁴⁰ Kuitenkin Puola tuntui olevan Neuvostoliitolle jonkinlainen kynnyskysymys, jonka läpiviemistä Byrnes arveli yritettävän myöhemmin uudelleen paremmilla ”vaihtotarvikkeilla”.⁴¹ Turvallisuuskokouksen tapauksessa Britannian ulkoministeri Eden hyväksyi Valko-Venäjän ja Ukrainan, kun Neuvostoliitto suostui ottamaan Churchillin mieliksi koko Brittiläisen kansanyhteisön Intia mukaan lukien mukaan YK:n

³⁶ Byrnes 1947, s. 38–40.

³⁷ Byrnes 1947, s. 40.

³⁸ Quid pro quo. Suom. jotakin jonkin vuoksi.

³⁹ Turvallisuusneuvoston äänestysjärjestelmää käsittelevä kappale 3. muutettiin seuraavaksi: Yksimielistä päätöstä vaaditaan kaikissa muissa päätöksissä paitsi niissä tapauksissa, joissa esitellään kiistojen rauhanomaista selvittelyä ja joissa kokouksen pysyvä jäsen jättää äänestämättä sitä koskevassa kiistakysymyksessä. Byrnes 1947, s. 34.

⁴⁰ Puolalle oli luvattu määrittelemätön alue entistä Saksaa. Gardner 1965, s. 292.

⁴¹ Byrnes 1947, s. 30–34.

päätöksentekoon. Byrnes ei pitänyt päätöstä ollenkaan viisaana ratkaisuna, vaan katsoi Neuvostoliiton hyötynneen eniten luopumalla tuskin mistään.⁴²

Byrnes oli lähetetty kotimatalle jo helmikuun kymmenentenä, kun sopimusta käsittelemään jääneet Roosevelt ja Stalin sopivat seuraavana päivänä suljetuin ovin Neuvostoliiton saamisista vastapalveluksena osallistumisesta Japanin kukistamiseen. Jälkeenpäin Neuvostoliiton puuttumattomuutta Aasiassa edelleen vallinneeseen sotatilaan korostanut Byrnes koki saaneensa melkoisen epäluottamuksen osoituksen, kun huippusalainen sopimus Neuvostoliiton liittymisestä Japanin vastaiseen sotaan tuli hänen tietoonsa vasta ulkoministeriksi tulon jälkeen ja vieläpä Neuvostoliiton uutisoinnin välityksellä.⁴³ Jo vuoden 1947 näkökulmasta Byrnes pyrki selkeästi korostamaan ettei tiennyt sopimusten olemassaolosta:

”Eräs toinen [äänestyskysymystä koskeneen ohella] Jaltassa tehty sopimus tuli tietooni vasta myöhemmin. Se oli ’huippusalainen’ asiakirja, jossa sovittiin Kuriilien saariryhmän ’luovuttamisesta’ Neuvostoliitolle palkkioksi osallistumisestaan Japanin vastaiseen sotaan. Se myös edellytti, että ’Japanin vuoden 1904 sodassa loukkaamat Venäjän oikeudet palautettaisiin’. – – En tunne tätä sopimusta, mutta syy siihen on ymmärrettävä. Tuolloin ulkoministerinä oli Herra Stettinius, en minä.”⁴⁴

Byrnesin vuoden 1958 muistelmien pohjalta riippumattomuus Rooseveltin ja Stalinin Kaukoidän sopimuksista näytti olleen tulevan kehityksen huomioon ottaen Byrnesille jopa helpotus.⁴⁵ Tämän lisäksi se tarjosi Byrnesille hyvät mahdollisuudet kritisoida tehtyä myönnytystä:

”Kun ensimmäistä kertaa luin allekirjoitettua sopimusta, olin huolissani Yhdysvaltain ja Britannian antamasta erityisvakuudesta ’täyttää ehdoitta Neuvostoliiton vaatimukset Japanin kukistumisen jälkeen’. Asiakirja osoittaa, että Roosevelt ja Churchill toimivat sotaneuvonantajiansa neuvojen mukaisesti välttämällä seuraavaksi syksyksi kaavailun Japanin invaasion, joka olisi aiheuttanut suuria miestappioita. Heidän päätöksensä tehtiin varhain helmikuussa Saksan armeijan vielä taistellessa, mutta kuuden kuukauden kuluessa vihollisemme saarrettiin Euroopassa ja Tyynen meren alueella. Tänään monet sanovat, että Rooseveltin ja

⁴² Neuvostoliiton edustajilla oli tapana asettaa yltiöpäisiä vaatimuksia, joiden näennäinen alentaminen käsitettiin myönnytyksiksi. Tässä tapauksessa luovuttiin vaatimuksesta Liettuan jäsenyydestä. Byrnes 1947, s. 42.

⁴³ Byrnes 1942, s. 42–43.

⁴⁴ Byrnes 1942, s. 42.

⁴⁵ Byrnes 1958, s. 268–269.

Churchillin olisi pitänyt ennakoida tuleva kehitys ja kieltäytyä kosiskelemasta Neuvostoliittoa. Tätä ei ole kirjoitettu heidän puolustukseksi, mutta meidän täytyy muistaa, että jälkiviisaus on aina helpompaa kuin ennustaminen.”⁴⁶

Yleisen mielipiteen näkökulmasta Neuvostoliiton ottaminen mukaan Japanin kukistamiseen ei ollut tavatonta, sillä vuoden 1944 joulukuussa 53 % ja maaliskuussa 1945 jo 65 % amerikkalaisista uskoi Neuvostoliiton liittyvän sotaan Japania vastaan.⁴⁷ Kaikkiaan Byrnes oli hämmentynyt Jaltan ulkopolitiikan hengen raadollisuudesta ja ennen kaikkea Rooseveltin lukuisista myönnytyksistä Neuvostoliiton vaateisiin. Konferenssin päättymistä kuvannut Time Magazine uutisoi ”kaikkien epäilysten pyyhkäistyn pois kolmen suuren yhteistyön väliltä”.⁴⁸ Byrnes myönsi saaneensa jokseenkin vastaavan kuvan:

”Juuri niin minäkin siitä ajattelin. Ei ole epäilystäkään, etteikö englantilais-neuvostoliittolais-amerikkalainen ystävyys saavuttanut uutta huippuaan.”⁴⁹

Ensimmäisenä Jaltan kävijöistä Washingtoniin palannut Byrnes piti heti perille päästyään Valkoisessa talossa lehdistötilaisuuden, jossa korosti omaa merkitystään neuvotteluiden kulussa muiden näkökulmien puuttuessa. Erityisen painoarvon Byrnes asetti äänestysmenettelyssä tekemäänsä oivallukseen, jolla hän oli ”pelastanut Rooseveltin ja osittain koko YK:n koneiston”.⁵⁰

⁴⁶ Byrnes 1958, s. 269.

⁴⁷ The Quarter's Polls: AIPO July 15, '45, Public Opinion Quarterly, Volume 9, Issue 3 (Autumn 1945), s. 386.

⁴⁸ Byrnesin sitaatti Time -lehdestä. Byrnes 1947, s. 43–45.

⁴⁹ Byrnes 1947, s. 43–45.

⁵⁰ Messer 1982, s. 54–56. Robert L. Messerin sitaatti Byrnesin lehdistötilaisuudesta.

4. Byrnes ja ulkopolitiikan muutos

Maaliskuun puolivälissä 1945 Byrnes arvioi sodan Euroopassa olevan käytännössä ohi ja pyysi eroa liikekannallepanotoimiston johtajan virasta, mutta Rooseveltin pyynnöstä jatkoi tehtävissään. Edelleenkin Byrnesillä ei siis ollut virallista asemaa Yhdysvaltain ulkopolitiikan vaikuttajana, mutta Rooseveltin kuolema ja Jaltassa hankittu kokemus antoivat nostetta Byrnesin poliittiselle uralle. Kesäkuussa suurvallat olivat kokoontuneet ministeritasolla San Franciscossa, missä Yhdysvaltoja edusti viimeistä kertaa ulkoministerinä Edward Stettinius. Vastikään presidentiksi noussut Truman oli tehnyt jo ennen San Franciscoa päätöksen Byrnesin asettamisesta seuraavaksi ulkoministeriksi, mutta kahdenkeskisessä neuvottelussa Byrnes ja Truman päättivät ottaa asian esille vasta San Franciscon konferenssin jälkeen:

”Seuraavana päivänä hän [Truman] kertoi minulle haluavansa nimittää minut ulkoministeriksi. En halunnut enää rauhan aikana toimia rauhanajan oloihin taloutta sopeuttavan viraston johdossa [OEM], mutta halusin osallistua rauhan tekemiseen. Sanoin hyväksyväni nimityksen ja sovimme ettei sen enempää ulkoministerin vaihdos kuin siitä tiedottaminenkaan tapahtuisi ennen San Franciscon konferenssin päättymistä.”⁵¹

Byrnesin valinnan motiiveina saattoi olla hänen vastikään Jaltassa hankkima kokemus tai jonkinlainen Trumanin sympatia vuotta aikaisemmin varapresidenttikilpailussa toiseksi jäänyttä puoluetoveria kohtaan, mutta toisaalta Trumanin tavoitteissa saattoi olla vain ulkoministerin vaihtaminen yleensä. Ulkoministeri Stettiniuksen syrjäyttäminen seuraavien presidentinvaalien potentiaalisena ehdokkaana saattoi olla Trumanille huojentava liike joutuessaan tulevaisuudessa presidentinvaalitaisteluun. Stettiniuksen siirtyessä kongressinkin mieliksi muihin tehtäviin Trumanille tarjoutui oiva tilaisuus tarjota ulkoministerin paikkaa Byrnesille jonkinlaisena hyvityksenä menneistä.⁵²

Edelleenkin Byrnesille tarjottiin mahdollisuutta osallistua konferenssiin Jaltan tapaan tarkkailijana, mutta viitaten aikaisempaan kokemukseensa Byrnes piti erityisen presidentin tarkkailijan roolia delegaatiossa epäsuosiollisena ja päätti jättää San Franciscon matkan väliin:

⁵¹ Byrnes 1947, s. 48–49.

⁵² Ward 1979, s. 5.

”Herra Presidentti, kunnioitan ehdotustanne erittäin paljon, mutta en usko, että teidän kannattaa lähettää sinne minua. Delegaatio on jo nimetty. Se on edustava joukko, jossa on muutamia hyvinkin kyvykkäitä henkilöitä. Kokemus on osoittanut, että presidentin henkilökohtainen avustaja aiheuttaa muissa delegaation jäsenissä yleensä suurta tyytymättömyyttä. Miltei muuttumattomista suhteista tulee enemmän henkilökohtaisia kuin edustuksellisia.”⁵³

Jaltassa Byrnes ei kuitenkaan ollut valittanut näin suuresta tyytymättömyydestä. San Franciscosta tuli YK:n menestyksen lähtölaukaus, mutta monilla muilla alueilla ongelmia näytti Byrnesin mielestä kasaantuneen Yhdysvaltain harteille – etenkin, kun Neuvostoliitto ei ollut toiminut Jaltan hengessä.⁵⁴

Neuvostoliiton yritykset saada Puolalle edustajia sen Lublinin hallituksesta ja kuudentoista Puolan maanalaisen vastarintaliikkeen johtajan pidätykset tekivät Puolan kysymyksestä jonkinlaisen symbolin Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välisten suhteiden ensimmäisestä todellisesta ristiriidasta. Vanhat Rooseveltin aikaiset neuvonantajat kuten Henry Stimson, Joseph Davies ja Harry Hopkins olivat varoitelleet Trumania asettumasta liian voimakkaaseen vastarintaan Neuvostoliittoa vastaan, mutta myös päinvastaista suuntausta kannattaneita äänenpainoja alkoi esiintyä. Pessimistisimmin Rooseveltin aikaisen Neuvostoliiton politiikan harjoittamisen enää vastaisuudessa uskoneet Averell Harriman, William Leahy, John R. Deane ja James V. Forrestal vaativat kovempaa asennetta venäläisiä kohtaan.⁵⁵ Puolan tapauksen ensikosketukset suurvaltojen väliseen ristiriitaan korjattiin Daviesin lähtiessä Lontooseen ja Hopkinsin Moskovaan. Kompromissiratkaisu pelasti molemmat osapuolet kasvojensa menetykseltä, mutta kolmen suuren yhtenäisyys alkoi hitaasti murentua. Todettuaan San Franciscon konferenssin olleen täynnä suurten ristiriitojen pohjalta rakennettuja kompromisseja heti puheenjohtajan valinnasta lähtien Byrnes oli tyytyväinen, että jäi kotiin.⁵⁶

Jaltan konferenssin jälkeistä aikaa aina omaan ulkoministeriYTEensä ja Potsdamin konferenssiin saakka käsittelevän luvun Byrnes on muistelmissaan nimennyt ”The Tide Begins to Turn” – tilanne alkaa muuttua.⁵⁷ Suoranaisesti Byrnes ei kerro mitä hän

⁵³ Byrnes 1947, s. 49.

⁵⁴ Byrnes uskoi Neuvostoliiton loukkaavan vanhaa 50–50 -prosenttisopimusta rohkaisemalla Titon toimia Jugoslaviassa ja edelleen laiminlyömällä vaalien järjestämisen Puolassa.

⁵⁵ Ward 1979, s. 9.

⁵⁶ Byrnes 1947, s. 61.

⁵⁷ Byrnes 1947, s. 46–66.

muutoksella periaatteessa tarkoitti, mutta selkeästi se oli viittaus Rooseveltin poistumisen synnyttämistä mahdollisuudesta poliittisen ilmapiirin ja henkilökohtaisen aseman muokkaamiseen. Roosevelt oli tehnyt Byrnesistä Jaltan sopimuksen myyntimiehen, jonka tehtävänä oli markkinoida presidentin ulkopolitiikkaa kongressille ja kansalle.⁵⁸ Tahtomattaankin Byrnesistä oli tullut Rooseveltin ”ykkösreportteri”,⁵⁹ joka sopi erinomaisesti etelävaltioiden konservatiivisten demokraattien ja republikaanien muodostaman keskiryhmän vakuutteluun senaatissa. Kiusallisen asemansa takia Byrnes koki Rooseveltin pettäneen jälleen hänen luottamuksensa ja erosi OWM:n johtajan virasta vain viisi päivää ennen presidentin kuolemaa.⁶⁰ Rooseveltin kuoltua Byrnes saikin paremman mahdollisuuden vaikutusvaltaisemman politiikan harjoittamiseen.

Ulkopoliittisesti muutos näkyi Neuvostoliiton arvovallan kasvuna Itä-Euroopassa; erityisesti Puolassa ja Romaniassa.⁶¹ Kuitenkaan Byrnesin kuvailema muutoksen ilmapiiri ei suoranaisesti ollut polarisoitunut ainoastaan Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välille, vaan Britannia sekä osaltaan myös Ranska ja Kiinakin vaikuttivat sodan loppusilaukseen pitkälti omien intressiensä pohjalta.⁶² Vaikka liittoutuneiden joukossa monet pyrkivätkin tavalla tai toisella hyötymään häviäjien kustannuksella, varsinaisesta suurvaltakilpailusta ei voitane puhua. Huomattavimmat kädenväännöt koskivat pääasiassa sotilaallisten tai taloudellisten menetysten korvaamista, mutta varsinaiselle ryöstöretkelle ei kukaan lähtenyt.

Ulospäin Byrnesin valintaa ulkoministeriksi ei pidetty kovinkaan suurena muutoksena harjoitettuun ulkopolitiikan linjaan. *New York Times* otsikoi virkavalasta 4.7.1945: ”Byrnes lupaa ulkopolitiikan jatkuvan ennallaan”.⁶³ Rooseveltin aikana hankittu luottamus yhteistyöhön suurvaltojen välillä näkyi julkisuudessa tyypillisenä poliitikkojen retoriikkana, johon Byrnesillä epäilemättä oli lahjoja. Toisaalta kesä 1945 oli edelleen liittoutuneiden yhteistyön kulta-aikaa, minkä loistoa lisäsivät onnistuneet kokoukset Jaltassa ja San Franciscossa. Vaikka sota edelleenkin riehui Aasiassa oli Byrnesillä jo virkaanastujaispuheessaan sangen optimistinen kuva tulevista rauhanneuvotteluista:

⁵⁸ Messer 1982, s. 10, 37, 61–62.

⁵⁹ Messer 1982, s. 52. ”Yalta legman”.

⁶⁰ Byrnes 1947, s. 48.

⁶¹ Gardner 1965, passim.

⁶² Esim. Ward 1979, s. 7–8; Vrt. Mm. Byrnes 1947, s. 25, 29, 58–59, 305, 308.

⁶³ *New York Times*, 4.7.1945. Byrnes Promises No Policy Change As He Takes Oath.

”Kestävän rauhan tekeminen tulee riippumaan enemmän jostakin suuremmasta kuin taitavasta diplomatiasta, kirjoitetuista sopimuksista tai parhaimmista henkilöistä kaikkein viisaimpien valtiomiesten joukossa. – – Tänään ei ole epäilystäkään siitä, etteivätkö kansat sodan runtelemalla maapallolla halua elää vapaassa ja rauhallisessa maailmassa. Valtioviisauden tärkein tehtävä onkin saada maailma tietämään, että he voivat saavuttaa vapauden ja rauhan vain, jos he suvaitsevat ja hyväksyvät toisten oikeudet mielipiteisiin, tunteisiin ja elämäntapoihin, joita he eivät jaa tai eivät voi jakaa.”⁶⁴

⁶⁴ New York Times, 4.7.1945. Byrnes Promises No Policy Change As He Takes Oath.

5. Valtionpäämiesten kabinettipolitiikasta ministeritason kädenvääntöön

5.1. Potsdam: Quid pro quo -politiikasta ulkoministeri Byrnesin taktiikkaan

Heinäkuussa Potsdamin konferenssiin suunnannut Byrnes lähti matkaan ei pelkästään uutena ulkoministerinä, vaan nyt myös täysivaltaisena suurvaltapolitiikan vaikuttajana. Tuore presidentti Truman ja Byrnes tuntuivat olevan hyvin samanlaisia niin ulkoisesti kuin ajatuksiltaan. Molempia yhdisti halu tiukempaan politiikkaan erityisesti Neuvostoliittoa kohtaan ja osaltaan hylkäämään Rooseveltin aikaisen quid pro quo -politiikan. Vaikka rauhankonferenssien jo tavaksi muodostuneen politikoinnin linja ei ollutkaan yksin amerikkalaisten kokousvieraiden muutettavissa, piti erityisesti Byrnes hyvänä keskustelun vauhdittajana nyt toimivaksi havaittua atomiasetta. Stalin ja Truman olivat Potsdamin kokouksen alla vakuutelleet yhteistyökykyään, mutta Trumanin koetellessa Rooseveltin tyyliin tottuneen Stalinin venymiskykyä oltiin ensimmäisten todellisten ristiriitojen edessä jo ensimmäisellä kokousviikolla.⁶⁵

Ongelmallisimmaksi näytti muodostuneen Jaltassa tehtyjen sopimusten täytäntöönpano, joka oli amerikkalaisten mielestä oli suuntaa antavasti määritelty Vapautetun Euroopan julistuksessa (Declaration of Liberated Europe). Stalin ja Molotov kokivat julistuksen kohdat kiistattomiksi, mutta pyrkivät edelleen kasvattamaan painoarvoaan Itä-Euroopassa. Yhteentörmäyksiä syntyi etenkin Stalinin halutessa siirtää Romanian, Bulgarian, Unkarin ja Suomen rauhansopimusten käsittely tuleviin kokouksiin tai ainakin vaihtoehtoisesti ottaa Italian rauhansopimus uudelleenharkintaan. Trumanin vastatessa tiukan kielteisesti oli selvää, ettei Yhdysvallat suhtautuisi vanhaan vaihtokauppapolitiikkaan yhtä suosiollisesti kuin aikaisemmin.⁶⁶

Potsdamissa Byrnes koki Jaltassa annettujen suuntaviivojen jääneen käytännössä illuusioiksi:

⁶⁵ Byrnes 1947, s. 73–74.

⁶⁶ Maddox 1988, s. 86–87.

”On totta että olimme Jaltan jälkeen eläneet jonkinlaisissa harhakuvitelmissa. Sellaiset asiat kuten Bernin [⁶⁷] tapaus ja Neuvostoliiton loukkaukset Puolan ja Romanian suhteen varoittivat meitä tulevasta, jolloin pitäisi varautua vakaviin erimielisyyksiin ja syvällä epäluuloisuudella. Kuitenkin tuoreena meidän mielessämme oli presidentti Rooseveltin viimeisin viesti [⁶⁸] pääministeri Churchillille, joka perustui hänen kokemukseensa toimimisesta venäläisten kanssa. Tänäpä on helppo sanoa, että presidentti Rooseveltin neuvo ja meidän oletuksemme eivät olleet oikeutettuja. Se saattaa kuulosta latteudelta, mutta osoittautui tässä asiassa todeksi, että ’jälkiviisaus on helpompaa kuin ennustaminen’.”⁶⁹

Neuvostoliitto oli viivytellyt lupaamiensa vapaiden vaalien organisoimisessa Puolaan, Romaniaan ja Bulgariaan sekä Byrnesille tärkeän Saksan sopimuksen toteuttamisessa.⁷⁰ Henkilökohtainen pettymys Byrnesille oli myös Britannian Churchillin ja Edenin vaihtuminen työväenpuolueen Clement Attleehen ja Ernest Beviniin kesken konferenssin. Näistä ”vasemmistolaisista” Byrnes piti Beviniä jopa Churchilliakin ongelmallisempänä ihmisenä, sillä kursailematon ja suorasukainen Bevin oli onnistunut nousemaan Potsdamin konferenssin näkyvimmäksi henkilöksi ja ottamaan kaikkien käsiteltävinä olleiden asioiden langat käsiinsä ohi Byrnesin.⁷¹ Erityisesti Bevinin ylimielisen energinen asenne heti konferenssin alussa oli Byrnesistä huolestuttavaa:

”Presidentin [Truman] mainitessa Neuvostoliiton vaatimuksista Itä-Preussin alueella ja osoittaessa kartalta Saksan, Puolan ja Neuvostoliiton rajamuutoksia Herra Bevin esitti välittömästi ja huomiota herättävällä tavalla voimakkaan vastalauseensa rajamuutoksia kohtaan. Hänen tyyliinsä oli niin aggressiivinen, että presidentti ja minä ihmettelimme kuinka tulisimme toimeen tuon uuden ulkoministerin kanssa.”⁷²

⁶⁷ Bernin tapauksella viitattiin liittoutuneiden sodanjohdon maaliskuussa 1945 Sveitsissä pitämään kokoukseen, jossa käsiteltiin lähinnä Saksan joukkojen saartamista Italiassa.

⁶⁸ Viimeisimmällä viestillä tarkoitettiin Rooseveltin tuntia ennen kuolemaansa Churchillille sanelemaansa kirjeeseen, jossa Neuvostoliiton toimintaan otettiin astetta vakavammin kantaa. Vrt. Esim. Curry 1965, s. 303.

⁶⁹ Byrnes 1947, s. 71.

⁷⁰ Byrnes oli ottanut asiakseen sopia Saksan rajoista, paikallishallinnosta ja asutusongelmista yleistasolla muiden ulkoministerien kanssa. Byrnes 1947, s. 70–71.

⁷¹ Byrnes 1947, s. 79.

⁷² Byrnes 1947, s. 79.

Sikäli Byrnes oli tyytyväinen, että Churchillin varmaa voittoa Britannian vaaleissa povannut ja vaalien rehellisyydenkin kyseenalaistanut Molotov sai vastaansa yllätyksekseen tiukan ja Neuvostoliittoon penseästi suhtautuneen kaksikon.⁷³

Jälkeenpäin Byrnes kuvasi Potsdamin konferenssia ”menestykseksi, joka epäonnistui”⁷⁴. Vaikka yhteisymmärryksen puute oli luonteenomaista koko konferenssille, ei Byrnesin näkemys maailmapoliittisesta tilanteesta vielä kokouksen alussa polarisoitunut pelkästään idän ja lännen välisten näkemuserojen varaan. Yhdysvallat halusi Italialle YK:n jäsenyyttä, jota britit vastustivat muistellen kokemuksiaan Pohjois-Afrikassa. Venäläiset taas ilmoittivat hyväksyvänsä Italian heti Romanian, Bulgarian ja Unkarin YK-jäsenyyden jälkeen, minkä ehdoksi britit ja amerikkalaiset olivat asettaneet jo Jaltassa sovittujen vaali- ja lehdistökysymysten toteuttamisen.⁷⁵ Asetelma muistutti pitkälti Jaltaa amerikkalaisten, brittien ja venäläisten käynnistäessä tarjouskierroksensa. Truman ja Byrnes olivat kuitenkin päättäneet selkeästi lopettaa yksittäisten etujen vaihtoruletin, mihin tarjoutuikin mahdollisuus Puolan rajojen ja sotakorvausten kaltaisissa kysymyksissä.

Neuvostoliiton ja Puolan väliseksi rajaksi oli jo Jaltassa sovittu hyvässä hengessä suurin piirtein Curzonin linjaa seuraava järjestely, mutta Puolan länsirajan kohtalo nousi Potsdamissa taas esiin. Stalinin esitys Oder–Neisse-linjasta olisi Churchillin hyväksymänä jatkanut quid pro quo -politiikkaa, mutta Byrnesin kehittelemä nippuratkaisumalli muutti tilannetta oleellisesti. Jo aiemmin Truman ilmaisi Byrnesille hyväksyvänsä Oderin–Neissen-linjan, jotta neuvotteluissa päästäisiin parempaan ilmapiiriin. Byrnes päätti käyttää myönnytystä tehokkaasti hyväkseen lopettaakseen venäläisille tärkeän sotakorvauskysymyksen vatvomisen lopullisesti. Tähän erityiseen nippuratkaisuun sisällytettiin Oder–Neisse-linjan lisäksi ehdotus sotakorvausten prosentuaalisesta osituksesta ja entisten akselivaltojen jäsenyyden harkitsemisesta YK:ssa. Molotov piti esitystä mahdottomana, mutta lopulta Stalin hyväksyi esityksen vain näennäisellä sotakorvausprosentin tarkistamisella.⁷⁶

⁷³ Gardner 1965, s. 307.

⁷⁴ Byrnes 1947, s. 67.

⁷⁵ Gardner 1965, s. 288; Byrnes 1947, s. 74.

⁷⁶ Byrnes 1947, s. 84–85. Kyseessä oli tyypillinen quid pro quo -tilanne, jossa Stalin taivutteli läntiseltä vyöhykkeeltä vietyjen hyödykkeiden vaihtoarvon ruokatavaroihin, hiileen, puuhun ja muuhun sellaiseen kahdestatoista viiteentoista prosenttiin vastineeksi Byrnesille tekemiinsä myönnytyksiin.

”Heinäkuun 31. päivänä kerroin herra Molotoville meillä olleen edelleen kolme mittavaa ongelmakysymystä: sotakorvaukset, Puolan hallinto Neuvostoliiton vyöhykkeellä ja meidän nimeämämme ’pääsylupa Yhdistyneisiin kansakuntiin’ Italiaa ja Balkania koskien. Jätin sopimuksen harkittavaksi vain hyväksymillämme myönnytyksillä lisättyä ja pyysin Herra Molotovia esittämään nämä kolme vaatimusta generalissimus Stalinille, jotta niistä voitaisiin keskustella istunnossa illalla. Kerroin hänelle hyväksyvämme joko ne kaikki tai ei yhtäkään, ja että lähtisimme presidentin kanssa Yhdysvaltoihin seuravana päivänä. Kun kokous iltapäivällä alkoi, presidentti ehdotti välittömästi keskustelua näistä kolmesta ehdotuksesta ja pyysi minua esittelemään ne. Minä tein niin painottaen niiden asemaa yhtenä ehdotuksena. Generalissimus Stalin ilmaisi paheksuntansa ’Herra Byrnesin taktiikkaa’ kohtaan pyytäen meitä harkitsemaan uudelleen kysymysten käsittelyä erillisinä. Kerroin, että olimme pitäneet niitä yhtenä jo kolme viikkoa ja olimme nyt valmiita tekemään kompromissin yhdessä kysymyksessä saadaksemme konferenssin päätökseen.”⁷⁷

Vaikka Stalinin nimeämä ”the tactics of Mr. Byrnes” oli siirtänyt rauhankonferenssit vanhan vaihtokauppapolitiikan ajoista laajamittaisempiin kokonaisratkaisuihin, palattiin pikkutarkkaan näpertelyyn jälleen pöytäkirjoja tarkistettaessa. Robert L. Messerin tutkimusten mukaan Byrnesin nippuratkaisujen ensisijaisena tarkoituksena ei ollutkaan niinkään nopeiden, kompromisseja kiertävien ja laaja-alaisten ratkaisuiden synnyttäminen, vaan lähinnä osoittaa Neuvostoliitolle sen rajalliset vaihtoehdot hyväksymisen ja Yhdysvaltain delegaation poistumisen välillä.⁷⁸ Nippuratkaisuihin sisältyi kuitenkin tyypillisesti Neuvostoliitolle suotuisia kohtia, jotka saattoivat Britannian ja Ranskan näkökulmasta olla harkitsemattomia. Potsdamissa Bevin ja Attlee kokivat Byrnesin tehneen virheen myöntymällä liiallisten sotakorvausten lisäksi myös Puolan rajakysymykseen. Byrnes vastasi korostamalla, ettei Puolan sopimus suinkaan olisi lopullinen. Näennäisten sopimusten osalta Potsdam oli menestys, mutta erimielisyyden ilmapiiri sai Byrnesin epäilemään sopimusten toimeenpanoa ja tuleva isuutta.⁷⁹

Kokonaisuutena Saksan ja Puolan rajoihin takertunut Potsdamin konferenssi vaikutti Jaltan päätöslauselmia kunnioittaneen Byrnesin mielestä hienoiselta pettymykseltä:

”Olimme saapuneet Potsdamiin pitäen Puolan–Saksan rajaa *fait accompli* -tapauksena. Jaltan päätöksistä keskeisimpänä kolme valtiota olivat sopineet Saksan

⁷⁷ Byrnes 1947, s. 85.

⁷⁸ Messer 1982, s. 95.

⁷⁹ Byrnes 1947, s. 86–87, 190. Vrt. Messer 1982, s. 81–82. Puolan rajakysymyksestä tuli mittava ongelma vuosikymmeniksi. Byrnes vetosi Jaltassa tehtyihin päätöksiin Puolan rajan lopullisesta ratkaisemisesta vasta rauhansopimukset hyväksyvässä rauhankonferenssissa.

jakamisesta neljään miehitysvyöhykkeeseen ja Puolan länsirajan lopullisesta määrittelystä Jaltan päätöslauselman osan VI mukaisesti vasta rauhankonferenssissa. Vaikka päätöslauselma ei näyttäisi sallivan väärinkäsityksiä, olimme jo ennen Saksaan lähtöämme huomanneet Neuvostoliiton siirtäneen kaiken Saksan alueen Neisse-joelta itään Puolalle ilman minkäänlaista konsultaatiota meille tai Britannialle.”⁸⁰

5.2. Atomiaseen merkitys – atomidiplomatiaa?

Vaikka kaikki sodanaikaiset kolmen suuren konferenssit käytiin nimellisesti tasa-arvoisessa hengessä, sai amerikkalaisten itsetunto Potsdamissa lisäpuhtia onnistuneista ydinkokeista heinäkuun puolivälissä. Britanniaa ja Yhdysvaltoja sitoi vanha Rooseveltin–Churchillin sopimus, jossa kumpikin sitoutui olemaan käyttämättä atomiasetta, mikäli sellainen onnistuttaisiin valmistamaan.⁸¹ Neuvostoliitolle onnistuneesta keksinnöstä ilmoitettiin viikkoa myöhemmin Potsdamissa, mutta neuvostovakoilijoiden kautta Stalin todennäköisesti tiesi pommin olemassaolosta jo ennalta.⁸² Tiedostaessaan atomiaseen tekevän turhaksi Neuvostoliiton liittymisen Japanin vastaiseen sotaan, oli Stalinin päätös hyväksyä Byrnesin tarjoama nippuratkaisu ymmärrettävä. Ylimääräisenä lahjana puna-armeija pääsi Trumanin päätöksellä osallistumaan Tyynenmeren sotaan vielä kaksi päivää Hiroshiman pommitusten jälkeen.⁸³

Kysymys atomiaseen käytöstä ja koko Manhattan-projektin koordinoinnista näyttää ainakin Byrnesin muistelmien valossa olleen kiusallinen. Byrnes muisteli kuulleensa suunnitelmista aikoinaan Rooseveltilta, mutta piti sotaministeri Stimsonin lausuntoja hänen roolistaan liioiteltuina.⁸⁴ Lopullisen periaatepäätöksen atomiaseen käytöstä teki Interim Committee, joka 1.7.1945 päätti yksimielisesti suositella presidentille pommin pudottamista Japaniin nopeasti ja ilman varoitusta.⁸⁵ Kuitenkin on selvää, että OWM:n johtajan, ulkoministerin tai Interim Committeeen presidentin edustajan asemassa olleen Byrnesin täytyi tietää ja olla merkittävässä roolissa atomiaseprojektissa. Jälkeenpäin onkin osoitettu Byrnesin yhteys huippusalaiseen atomipommin käyttöä käsitelleeseen ryhmään

⁸⁰ Byrnes 1947, s. 79.

⁸¹ Gardner 1965, s. 287.

⁸² Samoihin aikoihin paljastui Kanadassa neuvostoliittolaisia vakoojia.

⁸³ Bernstein 1975, s. 42–46; Gardner 1965, s. 339.

⁸⁴ Byrnes 1947, s. 257. Vrt. Messer 1982, s. 86. Robert L. Messer pitää erittäin todennäköisenä, että Byrnes tiesi atomiprojektista jo vuonna 1943, mutta viimeistään se tuli hänen tietoonsa maaliskuussa 1945.

⁸⁵ Byrnes 1947, s. 261.

sekä sodan aikana että jälkeen.⁸⁶ Lisäksi jo Byrnesin Jaltassa osoittama haluttomuus ottaa venäläisiä mukaan sotaan Japania vastaan viittaa hänen tietäneen mahdollisen paremman ratkaisun olleen valmistumassa.

Kokonaisuutena atomiaseen merkitys Potsdamin konferenssin lopputulokseen vaikuttaa kuitenkin yllättävän vaatimattomalta. Konferenssin aikana aseiden tehosta ei vielä ollut laajempaa näyttöä, eivätkä kaikki edes halunneet tehdä siitä painostuskeinoa.⁸⁷ Varmasti atomiaseesta pidettiin kuitenkin tulevaisuuden potentiaalisena neuvotteluaseena, sillä Byrnesin omien arvioiden mukaan muilta hallituksilta kestäisi Yhdysvaltain atomiteknologian kiinniottamiseen vähintään seitsemästä kymmeneen vuoteen.⁸⁸ Atomiasen osoitettua tehonsa ja Japanin antauduttua Yhdysvalloissakin esiintyi vaatimuksia ydinteknologian saattamisesta kansainväliseen hallintaan, mutta Byrnes piti parempana olla tahallisesti lyhentämättä teknologista etumatkaa edelleen epävakassa tilanteessa.⁸⁹ Jopa eräät atomiaseen kehittämiseen osallistuneet tahot olivat epäilleet yksinoikeuden mullistavaan aseeseen johtavan asevarustelukilpailun, jollaista sodasta irtautuva maailma ei tarvitsisi.⁹⁰

Byrnes kuitenkin uskoi, ettei naiivilla atomienergian kansainvälisellä hallinnalla tai Molotovin esiin nostamalla aseistariisunnalla saavutettaisi lopulta sen parempia tuloksia erityisesti Neuvostoliiton arvaamattomuuden vuoksi:

”Jos Yhdysvallat tuhoaisi aseensa ja kieltäytyisi valmistamasta niitä enempää ja myöhemmin haluaisi valmistaa atomiaseita rikkoen sopimuksia, valpas ja riippumaton lehdistömme huomaisi sen nopeasti ja tekisi rikkomuksesta julkisen. Mutta se ei ole mahdollista Neuvostoliitossa. Tulisiko Neuvostoliiton saada kansainväliseltä organisaatiolta tietoa ja insinööritaitoa sekä päättää rakentaa laitoksia tuottaakseen aseita, kun kukaan sen ulkopuolella ei saisi tietää niistä ennen kuin puna-armeija olisi valmis käyttämään aseita. Se olisi liian myöhäistä. – – Mitä meidän pitäisi sitten tehdä, kun Neuvostoliitto kieltäytyy sopimuksista, joihin se on Moskovassa ja Lontoossa sitoutunut – –. Vastaus ei ole kovin onnellinen, mutten voi nähdä asiaa toisin. Meidän täytyy rukoilla, että Neuvostoliiton johtajat näkisivät asiat toisin, ja rukoillessamme meidän täytyy tehdä kaikkemme kehittääksemme parempia aseita ja enemmän kuin he. Omaksi

⁸⁶ Messer 1982, s. 84.

⁸⁷ Gardner 1965, s. 309.

⁸⁸ Byrnes 1947, s. 261.

⁸⁹ Byrnes 1947, s. 265.

⁹⁰ Robertson 1994, s. 404–405.

turvaksemme meidän täytyy jatkaa puskemista eteenpäin tieteellisen tiedon rajoille.’⁹¹

Atomiaseen Yhdysvalloille tarjoaman ylivoiman valossa on hämmästyttävää, ettei sitä monien huippupoliitikkojenkaan myönteisyydestä huolimatta pystytty tehokkaammin käyttämään vaikkapa Itä-Euroopan lukkiutuneiden tilanteiden aukaisemiseen. Jälkeenpäin Byrnes korosti ylpeästi, ettei atomidiplomatiasta tarvinnut todellakaan potea syyllisyyttä.⁹² Kuitenkin Byrnes oli ollut selkeän harmistunut Stalinin ja Molotovin pommiin kohdistamasta vähäisestä kiinnostuksesta,⁹³ mikä osaltaan selittää neuvostovakoilijoiden ja Neuvostoliiton oman atomiasehankkeen edistymistä. Barton J. Bernsteinin mukaan tehokkaan atomidiplomatian puuttuminen oli syytä ulkopoliitiikan johdon erilaisiin tavoitteisiin pyrkivien toimien sekamelskasta ja toisaalta myös kyvyttömyydestä masinoida atomidiplomatian hyötyjä amerikkalaisille selvittävä julkisuuskampanja.⁹⁴

David Robertsonin esittämän näkemyksen mukaan atomiase oli Byrnesille ennen kaikkea sisäpoliittinen kysymys, jonka onnistuminen toi vastinetta sen kehittelyyn käytetyille kahdelle miljardille dollarille ja tarjosi harjoitetulle politiikalle kannatusta. Edelleen kaikki ulkopoliittinen hyöty olisi ollut vain bonusta, joka myöhemmin mahdollistaisi Neuvostoliiton paremman ohjailun.⁹⁵ Voimakkaammin Byrnesin selvää halua atomidiplomatian harjoittamiseen korostava Robert L. Messer taas näkee atomiaseen ja Yhdysvaltain ulkopoliitiikan kiinteän yhteyden, joka pienellä viiveellä voimistui seuraavan vuoden alussa.⁹⁶ Byrnesin omista ajatuksista poiketen jälkimmäinen näkemys tuntuukin loogiselta kevään 1946 perspektiivistä katsottuna, mutta tuolloin suurvaltojen suhteisiin myös sellaisia komponentteja, joihin pelkkä atomiase ei tarjoa täydellistä selitystä.

5.3. Potsdamin perintö

Vaikka Potsdamin ilmapiiristä jäikin Byrnesille huolestuttava jälkimaku, päästiin suurissa kysymyksissä yhteisymmärrykseen. Saksan kehittyminen uudelleen maailmanrauhan häiritsijäksi haluttiin estää demilitarisoimalla, sotaoikeudenkäynneillä ja fasismin

⁹¹ Byrnes 1947, s. 274.

⁹² Byrnes 1947, s. 275.

⁹³ Byrnes 1947, s. 266, 268.

⁹⁴ Bernstein 1975, s. 44–47, 68–69.

⁹⁵ Robertson 1994, s. 405.

⁹⁶ Messer 1982, s. 220.

kitkemisellä sen maaperältä. Yleisesti Potsdamissa oltiin yksimielisiä Saksan poliittisen ja taloudellisen yhtenäisyyden säilyttämisestä, mutta Jaltassa tehty periaatepäätös Saksan, Berliinin ja Itävallan jakamisesta miehitysvyöhykkeisiin vahvistettiin. Sen sijaan ongelmia ilmeni etenkin Puolan ja Saksan rajakysymyksessä, joka jäi hiertämään suurvaltojen välejä vuosikymmeniksi.⁹⁷ Kokouksen päättymistä hyvässä hengessä kuvanneen Byrnesinkin optimismiin sisältyi paljon odotuksia:

”Konferenssi loppui hyvässä hengessä, mutta Amerikan delegaatio palasi kotiin kenties vähemmän hilpeänä, kuin Jaltan delegaatio oli palannut. Tapahtumat olivat osoittaneet, että konferenssissa saavutetut päätökset täytyi moukaroida esiin kokemuksen alanimellä. Me kuitenkin luulimme vakiinnuttaneemme perustan sodanaikaisen yksimielisyyden jatkumiselle. Ponnistuksemme itäisen Euroopan suhteen olivat olleet odotuksiamme heikompia. Me olimme epäonnistuneet Italian vapauttamisessa sotakorvauksista. Me luulimme onnistuneemme Itävallan kysymyksessä. Me tunsimme tehneemme aitoa edistystä yksimielisyydestä Saksan kysymyksessä, vaikka Potsdamissa ilmaantuikin monia pelkoja saada Neuvostoliitto kovinkaan nopeasti aloittamaan Saksan kysymyksen käsittely. – – Me käsitimme konferenssin menestykseksi. Me uskoimme lujasti, että saavutetut sopimukset muodostaisivat vakaan pohjan Euroopan vakauden palauttamiselle.”⁹⁸

Potsdamin kolmen suuren konferenssi päätti sodanaikaisten konferenssien sarjan. Se oli myös viimeinen virallinen valtionpäämiesten kokoontuminen sodan järjestelykysymyksessä ennen varsinaista 21 kansakunnan rauhankonferenssia Pariisissa loppukesällä 1946. Sen sijaan ulkoministerien neuvosto, jonka jatkuvuutta erityisesti Byrnes oli peräänkuuluttanut, jatkoi varsinaista rauhankonferenssien henkeä erityisissä ulkoministerikokouksissa. Tästä myöhemmin sangen toimivaksi osoittautuneesta instituutiosta Byrnes otti usein kunnian itselleen,⁹⁹ mutta idea rauhansopimusluonnosten laatimisesta suurvaltojen keskeisissä ministeritason kokouksissa oli syntynyt jo kesällä 1944 ulkoministeri Stettiniuksen aikana. Seuraavana vuonna San Franciscon kokouksen aikaan valmistui Yhdysvaltain ulkoministeriön suunnitelma rauhansopimusten luonnostelemisesta erillisissä ulkoministerien kokouksissa, joissa olisivat edustettuina Iso-Britannia, Neuvostoliitto, Kiina, Ranska ja Yhdysvallat. Tavoitteena ei ollut missään nimessä Versaillesin kaltainen laajamittainen yleiskokous, jolla ei ollut kylliksi resursseja kuulla kaikkia osapuolia ja joka kärsi valitusten ja vastavalitusten aiheuttamista

⁹⁷ Oder–Neisse-linja määrättiin Puolan länsirajaksi, mutta vasta erillisellä rauhansopimuksella vahvistettuna. Neuvostoliitossa rajaa pidettiin lopullisena. Lännessä ”ylimääräisen alueen” katsottiin olevan vain Neuvostoliiton ja Puolan väliaikaisessa valvonnassa.

⁹⁸ Byrnes 1947, s. 87.

⁹⁹ Esim. Byrnes 1947, s. 70–71.

viivytyksistä, vaan myös pienten maiden kuuluvuus tuli taata.¹⁰⁰ Olihan Versaillesissa pesty ensimmäisen maailmasodan jälkipyykki osaltaan vaikuttanut myös uuden suursodan syntyyn.

Patricia Dawson Wardin esittämän näkemyksen mukaan Yhdysvaltain ulkoministeriön ulkoministerikokoussuunnitelman ainoa tarkoitus ei ollut pelkästään rauhansopimusten luonnostelu, vaan myös pyrkiä estämään Neuvostoliittoa ja Britanniaa kasvattamasta vaikutusvaltaansa.¹⁰¹ Byrnes halusi kuitenkin muuttaa suunnitelmaa siten, että ulkoministerikokous ensin linjaisi sopimukset yleisellä tasolla, jonka jälkeen ne joka tapauksessa vietäisiin YK:n käsiteltäväksi San Franciscon tavoin. Byrnes vaati linjan hyväksymistä ulkoministeriössä jo ennen hänen ulkoministerin virkavalaansa.¹⁰² Trumanin myötävaikutuksella näin tapahtuikin ja idea ulkoministerikokousten synnyttämisestä liitettiin Potsdamin konferenssin esivalmistelumuiistioihin. Tämä lukeutuikin agendan mukaisesti presidentti Trumanin esittämänä Potsdamissa neuvottelupöydän ensimmäisiin ehdotuksiin,¹⁰³ mihin sekä Churchill että Stalin suhtautuivat myönteisesti. Stalin ei kuitenkaan ollut täysin tyytyväinen siihen osallistuvien maiden lukumäärään. Edelleenkin Stalin ei pitänyt Kiinaa ja Ranskaa oikeutettuina paikkoihinsa tulevissa ulkoministerikokouksissa, johon Truman ja Churchill yhtyivät Kiinan osalta ainakin Japanin antautumiseen saakka.¹⁰⁴

Byrnesin Yhdysvaltain ulkoministeriön luonnokseen ulkoministerikokousjärjestelmän luomisesta lisäämä tavoite luonnosten viemisestä YK:hon joutui yllättäen toisessa asiaa puineessa kokouksessa Churchillin hampaisiin, joka epäili tämän olevan neuvottelujen kannalta liian hidaskäyttö ja työteliäs prosessi.¹⁰⁵ Byrnesin mielestä koko YK:n perustamisen pohjana olleen Washington tammikuun 1942 julistuksen henki vaati asiakirjojen lähettämistä. Stalinin näkemys taas kiteytyi tarpeenmukaisuusajatteluun, jossa huolella valmisteltujen sopimusluonnosten esittelyllä kolmen suuren ulkopuolisille tahoille ei saavutettaisi mitään uutta, sillä ne edustaisivat kaikkia intressejä. Keskustelussaan

¹⁰⁰ Ward 1979, s. 10.

¹⁰¹ Ward 1979, s. 11. Patricia Dawson Ward myös tyrmää lähinnä Gar Alperovitzin esittämän näkemyksen siitä, että Byrnes olisi suunnitellut ulkoministerikokousjärjestelmän puhtaasti atomidiplomatian harjoittamista varten. Tämä on kuitenkin epätodennäköistä, sillä ulkoministerikokousjärjestelmän pohjana olleen ulkoministeriön muistion kirjoittamisen aikaan ei atomiaseen toimivuudesta ollut vielä todisteita.

¹⁰² Byrnes 1947, s. 70–71.

¹⁰³ Messer 1982, s. 108.

¹⁰⁴ Byrnes 1947, s. 72.

¹⁰⁵ Ward 1979, s. 14.

Molotovin kanssa Byrnes lähentyi venäläisten kantaa ehdottamalla Ranskan osallistumista vain Italiaa koskevien päätösten tekoon, mikä vahvistettiin. Yleensä Ranskan ja Kiinan osallistuminen tuleviin ulkoministerikokouksiin jätettiin auki, jotta jonkinlaiseen sopimukseen päästiin.¹⁰⁶

Robert L. Messerin esittämän näkemyksen mukaan Byrnesin ulkoministerikokoussuunnitelman perimmäinen tarkoitus olikin juuri pääasiassa Neuvostoliiton ja Britannian ympärille syntyneiden vaikutusvaltakenttien tuhoaminen.¹⁰⁷ Samalla kun Byrnes halusi suurten voittajavaltojen määrittelemää sodanjälkeisen maailman organisointia, hän tarvitsi myös YK:n kaltaista organisaatiota tehokkaamman ja tilanteeseen sopivamman välineen suurvaltasuhteiden hoitamiseen. Edelleen Messerin päättelyn mukaan Byrnes kyllä tiedosti järjestelmän jäykkyyden, mutta halusi siten säilyttää sodanaikaisen henkilökohtaisen diplomatian – nyt ulkoministeritasolla. Messerin näkökulmasta Neuvostoliiton tunnetusti arkaluontoinen suhtautuminen YK:n tapaiseen julkiseen organisaatioon saakin paremman selityksen Byrnesin haluista sovittaa tulevia ongelmia ensin suljetuin ovin ulkoministerien kesken. Kuten Patricia Dawson Wardkin myös Messer pitää Byrnesin esittelemää ulkoministerikokousjärjestelmää selkeästi ulkoministeriön suunnitelmille pohjautuneena, mihin Byrnes kylläkin teki hänen omiin suunnitelmiinsa sopivia muutoksia.¹⁰⁸

Lopulta suhteellisen vähäiselle kädenväännölle jäänyt kysymys ulkoministerikokousjärjestelmän perustamisesta hyväksyttiin ensimmäisenä Potsdamin päätöksistä.¹⁰⁹ Näin Patricia Dawson Wardin tutkimusten mukaan alun perin Yhdysvaltain ulkoministeriön laatimat ääriiviivat järjestelmän synnylle toteutuivat. Kuitenkaan ajatus kokouspaikkojen valitsemisesta osallistujamaiden pääkaupunkien ulkopuolelta ei saanut vastakaikua, vaan ehdotuksen mukaiset Bryssel ja Wien korvattiin käytännöllisesti Moskovan ja Washingtonin välillä sijaitsevalla Lontoolla. Päätöksellä järjestelmän luomisesta siirrettiin täysi vastuu Italian, Unkarin, Bulgarian ja Suomen sekä myöhemmin

¹⁰⁶ Byrnes 1947, s. 72.

¹⁰⁷ Vaikutusvaltakenttien tuhoamisesta oli maininta myös ulkoministeriön muistiossa. Ward 1979, s. 11.

¹⁰⁸ Messer 1982, s. 108. Oleellisia muutoksia olivat lähinnä rauhanneuvottelujen aloittaminen vähiten ristiriitaja sisältäneillä Italian ja Balkanin kysymyksillä ja Byrnesin muokkaama sijaisjärjestelmä, jonka ylimpien virkamiesten (deputy) tuli ulkoministeriön muistion mukaan toimia kiinteässä yhteistyössä ulkoministerien kanssa. Byrnesin toimesta näille virkamiehille jäi sopimusten luonnostelun mekaaninen vaihe. Merkittävä muutos oli myös Byrnesin Dumbarton Oaksin ja San Franciscon hengessä tekemä ehdotus lopullisesta ja yleisestä rauhankonferenssista. Mm. Ward 1979, s. 11.

¹⁰⁹ Messer 1982, s. 108; Vrt. Byrnes 1927, s. 71.

myös Saksan rauhansopimusten organisoimisesta. Siihen sisällytettiin myös mahdollisuus käsitellä muiden maiden rauhansopimuksia, mutta sopien siitä ensin asianomaisten maiden kanssa.¹¹⁰

Lisäksi kokoukselle organisoitiin yhteinen pysyvästi Lontoossa majapaikkaansa pitävä sihteeristö, sekä ulkoministerien varamiesjärjestelmä. Näiden ulkoministerien varamiesten haluttiin olevan huippupoliitikkoja, jotka tavallisesti johtaisivat pientä ryhmää teknisiä neuvonantajia, mutta ministerin ollessa poissa voisivat korvata tämän ulkoministerikokousten neuvottelupöydässä täysin valtuuksin. Byrnesin Britannian ja Neuvostoliiton toiveiden mukaiseksi muokkaama suunnitelma ulkoministerikokousjärjestelmän synnyttämiseksi näytti toteutuvan ilman suuria kipuja. Lounaskeskustelustaan Molotovin kanssa 24. heinäkuuta kertova Byrnes piti molemminpuolista ilmapiiriä optimistisena.¹¹¹ Optimismi oli kuitenkin paljolti peräisin puhtaasti tulevia ongelma-asioita käsittelemään joutuvan koneiston synnyttämisestä kuin sen ohjelmallisesta menestyksestä. Se oli saavutus YK:n ja Jaltan hengelle, muttei muuttanut asiakysymysten olemassaoloa. Patricia Dawson Wardin mukaisesti ulkoministerikokousjärjestelmän synty perustui kompromissille, jonka syntyminenkin edellytti vaikeiden asioiden siirtämistä myöhempään ajankohtaan.¹¹²

Ulkoministerikokousjärjestelmä ja siihen kiinteästi liittynyt sopimus lopullisesta YK:n yleiskokouksen kaltaisesta rauhankonferenssista olivat selkeä kompromissi suurvaltojen välisistä vaikeuksista hyväksyä samanaikaisesti Jaltan ja Dumbarton Oaksin suuntaviivoja. Robert L. Messerin mielestä koko rauhansopimuskoneisto muodostuikin kahdesta syntyperältään erilaisesta komponentista; luonnokset hyväksyvästä rauhankonferenssista ja sopimuksia valmisteleavasta ulkoministerikokouksesta. Rauhankonferenssi oli selkeää jatkoa Jaltassa sovituille ääri viivoille jatkaa Yhdysvaltain, Neuvostoliiton ja Britannian yhteistyötä myös sodan jälkeen, mutta ulkoministerikokousjärjestelmän perusta oli mitä ilmeisimmin San Franciscon ja Potsdamin linjauksissa toimia kaikkien viiden YK:n turvallisuusneuvoston pysyvän jäsenen kesken.¹¹³ Näin se oli linkitetty Byrnesin toiveiden mukaisesti hänen arvostamaansa Yhdistyneiden kansakuntien kaltaiseen, koko maailmaa

¹¹⁰ Ward 1979, s. 9–15.

¹¹¹ Byrnes 1947, s. 72.

¹¹² Ward 1979, s. 16–17.

¹¹³ Messer 1982, s. 152–153.

edustavaan organisaatioon. Myöhemmin Byrnes itse oli osaltaan purkamassa tätä kaksijakoisuutta, kun komponenttien välille syntynyt moraalinen äänestysmenettelyä koskenut kysymys aktualisoitui lopullisen rauhankonferenssin lähestyessä.¹¹⁴

Ennen Pariisin loppuhuipennusta järjestettiin kaikkiaan viisi ulkoministerikokousta Lontoossa, Moskovassa ja Pariisissa, joista Lontoossa ja Pariisissa oli edustettuna kolmen suuren lisäksi myös Ranska ja Kiina.¹¹⁵ Kaikkia ulkoministerikokouksia leimasi etenkin amerikkalaisten halu maailman pikaiseen normalisoimiseen, kun taas Neuvostoliiton politiikan joustamattomuus ja halu vaikutusvaltansa kasvattamiseen pitkitti monien päätösten syntyä edelleen. Jaltan ja Potsdamin ulkoinen yhteistoimintakyky oli peitelty taakseen yhä enemmän Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain välille asemoituneen arvovaltataistelun. Neuvostoliitto halusi selvästi ohjailta Balkanin tilannetta, rakentaa tukikohtia Välimerelle, osallistua Japanin hallintaan ja antaa Jugoslavialle etuja, jotka olivat ristiriidassa Yhdysvaltain päämäärille itsemääräämisoikeudesta, kaupan vapaudesta ja kollektiivisesta turvallisuudesta.¹¹⁶ Yhdysvaltainkin päämäärät tosin edellyttivät dominanssien pitämistä Euroopassa. Viimeistään Lontoossa Byrnes sai oppia, että Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton intressit törmäisivät ennemmin tai myöhemmin kompromissiratkaisuiden mahdottomuuden edessä.

¹¹⁴ Kyse oli siitä, kuinka valtioiden edustajat tulisivat lopullisen rauhankonferenssin äänestyksissä noudattamaan omia ulkoministerikokouksissa esittämiään suosituksia. Ks. s. 75.

¹¹⁵ Gardner 1965, s. 367.

¹¹⁶ Ward 1979, s. 174.

6. Lontoo - ulkoministerikokousjärjestelmän ensimmäinen koetinkivi

6.1. Uudella optimismilla vanhoihin ongelmiin

Matkustaessaan Lontoon ulkoministerikokoukseen syyskuussa 1945 Byrnes oli toiminut ulkoministerinä vain kaksi kuukautta, joista vain vajaan kuukauden kotimaassaan. Vaikka Potsdamissa Lontoon kokouksen aloituspäivämääräksi oli kaavailtu syyskuun ensimmäistä, jouduttiin aikataulua siirtämään Bevinin ja Byrnesin pyynnöstä syyskuun yhdenteentoista. Potsdamin jälkeinen aika oli pitänyt Byrnesin kiireisenä ja ensimmäisen ulkoministerikokouksen valmistelu jäi paljolti laivamatkan varaan. Byrnesin avustajiksi matkalle lähteneet vastikään kansleriksi nimitetty Ben Cohen, Byrnesin Potsdamin aikainen avustaja ja Stettiniuksen apulaisulkoministeri James C. Dunn, ulkoministeriön Venäjän asiantuntija ja niin ikään Byrnesin Potsdamin avustaja Charles E. Bohlen sekä republikaanien johtava poliitikko ja ulkopoliitiikan asiantuntija John Foster Dulles kuvastivat hyvin Byrnesin tavoitteita Lontoon suhteen.¹¹⁷ Harjoittaakseen koko Yhdysvaltojen tukemaa ulkopoliitiikkaa puoluekannaltaan republikaanin Dullesin kutsuminen mukaan oli hyvä suunnitelma. Samalla republikaanien äänitorvena toimineen Dullesin mahdollinen kritiikki kotimaassa estyi, eikä vastuuta Lontoossa käytyjen neuvottelujen tuloksista voinut täysin sälyttää vain demokraattien harteille.

”Ennen ensimmäistä tapaamistamme ulkoministerikokouksessa olin päättänyt kutsua mukaani hyvin tunnetun ja ulkopoliitiikkaa tuntevan republikaanin. Silloin mieleeni ei tullut, että senaattori voisi olla poissa maasta niin kauan kuin sopimusluonnosten valmistelu tulisi vaatimaan. Konsultoin asiasta senaattori Vandenbergia. Hän ehdotti, että kutsuisin Herra John Foster Dullesin, joka oli hyvin pätevä ja ollut jo vuosia syvästi kiinnostunut suhteistamme ulkovaltoihin. Herra Dulles hyväksyi kutsuni huolimatta hänen sidoksistaan liike-elämään ja osoittautui erinomaiseksi avuksi. Myöhemmin suosittelin presidentti Trumanille Herra Dullesin ottamista jäseneksi delegaatioomme Yhdistyneiden kansakuntien ensimmäiseen yleiskokoukseen.”¹¹⁸

Yleisesti katsoen Yhdysvaltain asemat Lontoon ulkoministerikokouksen aattona olivat selkeästi paremmat kuin vain pari kuukautta aikaisemmin Potsdamissa. Atomipommin

¹¹⁷ Byrnes 1947, s. 92.

¹¹⁸ Byrnes 1947, s. 234–235.

tehosta oli jo hyviä kokemuksia ja sota oli ohjannut rahavirtoja Yhdysvaltoihin. Itse asiassa Yhdysvallat oli irronnut sodasta huomattavasti suurempana talousmahtina kuin se oli siihen liittyessä.¹¹⁹ Uusi ulkoministerikokousjärjestelmä vaati varoja sodanjälkeiseen uudelleenrakentamiseen, mikä tarjosi Yhdysvalloille selkeän neuvotteluedun. Jo Rooseveltin mahdollisesti tahallaan viivyttämällä lainan myöntämisen Neuvostoliitolle ja Trumanin tukeman kongressin päätöksen olla käyttämättä lend–lease-sopimuksista tulevia rahavirtoja uudelleenrakentamiseen yhdessä atomiasemonopolin kanssa tuli synnyttää melkoiset valttikortit Lontoon neuvottelupöytään. Byrnesin kannalta alkuasetelmat näyttivät erinomaisilta ja suurimmaksi ongelmaksi näyttikin nousevan kysymys siitä millaisia sopimuksia Yhdysvallat oikeastaan halusi.¹²⁰

Vaikka alkuasetelmat olivat Yhdysvaltain kannalta suosiolliset, kohtasi Byrnes neuvottelupöydässä perinteiseen tapaan hitaasti junnaavan neuvottelukoneiston. Vaikka ongelma-asioiden suuruusluokka olikin näennäisesti pienentynyt sitten Jaltan ja Potsdamin, yrittivät erityisesti ranskalaiset nostaa esiin jo ennen heidän hyväksymistään huipputaso neuvotteluihin hyväksytyjä kysymyksiä. Yleensä ajatus Ranskan mielipiteen kuuntelemisesta muissa, kuin sitä koskevissa kysymyksissä oli periaatteessa hylätty Neuvostoliiton mieliksi jo Potsdamin ulkoministerikokousjärjestelmää suunnitelleissa neuvotteluissa, mikä käytännössä tarkoitti sen sulkemista Balkanin ja Suomen rauhansopimusten linjausten ulkopuolelle.

Vastaava myönnytys tehtiin myös Kiinan kohdalla, jonka puuttumattomuus Euroopan asioihin oli niin ikään Molotovin tahdosta evätty jo ennakolta. Muutos aikaisemmin suunniteltuun proseduriin oli kiistaton vastaisku Molotovin tavoitteille pitää päätöksenteko tiukasti vain kolmen suuren keskeisenä, mutta se ei kuitenkaan muuttanut alkuperäistä äänestyskysymystä. Vaikka Byrnes ja Bidault saivatkin ehkä jopa liioitellun kunnian Ranskan ja Kiinan ottamisesta mukaan neuvottelupöytiin, koski muutos vain oikeutta ottaa osaa keskusteluihin eikä suinkaan äänestää. Byrnes kyllä selkeästi yritti enemmän, mutta Molotovin todetessa muunlaisten päätösten vaativan Potsdamin

¹¹⁹ Vaikka Yhdysvaltain tuotannollinen kapasiteetti laskikin sodan aikaisesta piikistä, käytettiin teollisuuden tarjoama potentiaali nopeasti hyödyksi. Vuoden 1946 loppuun mennessä presidentti Truman raportoiakin Kongressille kansantuotteen olevan korkeampi kuin koskaan aikaisemmin rauhan aikana ja tuotannon jopa 50 % suurempi kuin aikaisemmat rauhanajan huippulukemat. Esim. Reitzel, Kaplan, Coblenz 1956, s. 51.

¹²⁰ Ward 1979, s. 22.

päätöksistä poikkeavina lisävaltuuksia ja tarkentaessaan Byrnesiltä Ranskan ja Kiinan puuttumista vain keskusteluihin sekä Byrnes että Bidault myöntivät.¹²¹

Ulkoministerikokousten agendasta päätettäessä oltiin yksimielisiä Italian sopimusten luonnostelun välittömästä aloittamisesta ja Molotovin ehdotuksesta ottaa Suomen, Romanian, Bulgarian ja Unkarin sopimukset mukaan yhtenä kokonaisuutena. Kun vihdoinkin päästiin neuvottelemaan agendan mukaisesti Italian kysymyksestä, näytti hieman epäselväksi jäänyt äänestys- ja keskusteluoikeuskysymys mutkistavan tilannetta. Vastikään hyväksytyyn menetelmän mukaisesti Etiopian, Jugoslavian, Kreikan ja Italian edustajilla oli oikeus osallistua Italian rauhansopimusta kokeviin neuvotteluihin. Byrnesin hämmästykseksi myös Britannia dominoineen koki olevansa oikeutettu tulemaan kuulluksi asiassa, mikä Byrnesin silmissä museri järjestelmän kyvyn tuottaa nopeita päätöksiä ja siirtää niiden muokkaamisen valtuutetuille.¹²²

Patricia Dawson Wardin näkemyksen mukaan Byrnesin vaatimus aloittaa Italian kaltaisella, helpoksi tapaukseksi kuvitellulla kysymyksellä, oli selvä merkki Byrnesin haluista osoittaa ulkoministerikokousjärjestelmän toimintakyky tuottaa tehokkaasti tuloksia heti alkuun.¹²³ Kun pienimpiäkin sisältökysymyksiä haluttiin puida Britannian ja Neuvostoliiton toimesta varsinaisessa ministerikokouksessa valtuutettujen kollegioiden sijaan, eivät tunnelmat olleet juurikaan muuttuneet. Neuvostoliitto halusi Jugoslavian ja Italian rajakysymyksen ratkeavan Jugoslavian eduksi, johon Byrnes ja Bevin eivät halunneet suostua. Käytännössä pelkästään Triesten kaupungin kohtaloon tiivistynyt ongelma jätettiin auki monien muiden kysymysten rinnalla.¹²⁴

Näiden ongelmapesäkkeiden rinnalla Japanin kysymys nousi yllättäen esiin, vaikka sitä ei ollut edes otettu agendaan mukaan. Kyse oli Molotovin epäluuloisuudesta Yhdysvaltain Japanin miehityspolitiikkaa kohtaan ja hän pyrki nyt Lontoossa ohi kokouksen ohjelmallista esittämään liittoutuneiden yhteisen Japanin valvontakomission perustamista. Byrnesin vastustaessa asian käsittelyä agendaan kuulumattomana se siirrettiin eteenpäin,

¹²¹ Byrnes 1947, s. 94–95, 102. Vrt. Messer 1982, s. 131–132. Robert L. Messer näkee Byrnesin pitäneen Molotovin vaatimuksia sulkea Ranska ja Kiina neuvotteluista “puhtaan laillisesti oikeana, mutta moraalisesti vääränä”.

¹²² Byrnes 1947, s. 94.

¹²³ Ward 1979, s. 11.

¹²⁴ Byrnes 1947, s. 105–107.

mutta sen ympärillä käydystä keskustelusta päätelleen Molotoville asian läpivienti oli tärkeää. Robert L. Messerin tulkinnan mukaan Molotov viestitti Byrnesille haluaan tarjota länsivaltojen vapaampaa pääsyä itäiseen Eurooppaan vastineeksi Neuvostoliiton ottamisesta mukaan Japanin valvontaan. Messerin perusoletuksen mukaisesti Byrnes ei tullut Lontooseen käymään quid pro quo –perusteista kauppaa, vaan sanelemaan atomiase taskussaan ehtoja muille kokousosapuolille.¹²⁵ Tästä näkökulmasta Byrnesin haluttomuus edes ottaa kantaa Japanin kysymykseen saakin hyvän selityksen.

Muistelmissaan Byrnes viittaa asiaan vain ohimennen, mutta julkisuuteen tilanteesta pääsi selvästi värikkäämpi kuva. *New York Timesin* Lontoon raporttinsa otsikoinut ”Byrnes nostaa karvansa pystyyn” Herbert L. Matthews kuvaili Japanin kysymystä pommiksi.¹²⁶ Sellaisen siitä tekikin Molotovin esittämät väitteet japanilaisten sotilaiden huonosta kohtelusta, mihin Byrnes ei toisaalta voinut vastata, sillä asiaa ei ollut ennakolta valmisteltu. Lisäksi asia oli Byrnesille kiusallinen jo Jaltasta saakka vaivanneiden Rooseveltin ja Stalinin Kaukoidän sopimusten ja monien Neuvostoliiton Japanin sotaan mukaan ottamista vastustaneiden poliitikkojen synnyttämän ristipaineen takia. Toisaalta agendan ulkopuolisena kysymyksenä ei siihen vastaaminen ollut Byrnesille tarpeellista. Varsinaisesti asia näytti jääneen siltä erää siihen.¹²⁷

6.2. Balkan viilentää ilmapiirin?

Italian sopimuksen ollessa vielä käsittelyn alla olivat Neuvostoliiton edustajat tehneet huolellista työtä omaksi ehdotukseksi Balkanin tilanteen selvittämisestä. Ehdotus siirsi runsaasti vastuuta alueen jälleenrakentamisesta Neuvostoliitolle, mutta satoi sen samalla tiukasti Neuvostoliiton etupiiriin. Byrnes havaitsi viritetyn ansan, muttei halunnut suoranaisesti ottaa kantaa Balkanin perinteisesti joko britti- tai neuvostomielisten hallitusten puolesta tai vastaan. Jollaintavoin Byrnes kuitenkin ymmärsi Neuvostoliiton turvallisuustarpeet Balkanilla, muttei enää halunnut antaa periksi tekemällä myönnytyksiä Jaltan ja Potsdamin linjauksiin.¹²⁸

¹²⁵ Messer 1982, s. 129–130. Vrt. Byrnes 1947, s. 102.

¹²⁶ *New York Times*, 26.9.1945. Byrnes Bristles.

¹²⁷ Byrnes 1947, s. 105–107.

¹²⁸ Byrnes 1947, s. 104.

Potsdamissakin peräänkuulutettuja vapaita vaaleja ei ollut Balkanilla järjestetty, eikä muutoinkaan jo aiemmin sovittuun agendaan sopinut Balkanin sopimusten käsittely ennen Italiaa. Balkanin vaalikysymyksen etenemistä sekä Byrnes että Truman olivat jo Potsdamista lähtien pitäneet tietoisesti julkisena, mikä varmastikin vaivasi Molotovia. Byrnesin tehdessä selväksi, että vapaiden vaalien järjestäminen ja uuden hallituksen organisoiminen vaalituloksen pohjalta olisi ehdoton vaatimus Balkanin sopimusten edistymisen kannalta Molotov ”oli pakotettu” harkitsemaan uudelleen Italian rauhansopimuksen allekirjoittamista.¹²⁹ Lopulta kyse oli kuitenkin vain linjausten tulkinnasta, mikä Lontoossa näytti yhdistäneen Yhdysvaltain ja Britannian näkökulmat Neuvostoliittoa vastaan. Molotovin silmissä tämä taas vaikutti selkeästi angloamerikkalaiselta salajuonelta Neuvostoliittoa vastaan.¹³⁰

Jonkinlaisena viimeisenä ratkaisuna vaikeaan tilanteeseen Molotov ilmoitti Byrnesille kokouksen ensimmäisen päivän äänestyskysymyksessä tapahtuneen virheen, joka oli ristiriidassa Potsdamissa sovittujen linjausten kanssa. Näin kieltämättä olikin, mutta Molotov oli myös itse hyväksynyt Ranskan ja Kiinan osallistumisen keskusteluihin Suomen, Romanian, Bulgarian ja Unkarin rauhansopimuksista. Stalinin vahvistaessa Neuvostoliiton kannan vain kolmen suuren osallistumisesta rauhansopimuksista käytäviin keskusteluihin näytti asia muodostaneen kynnyskysymyksen, josta ei ollut paluuta. Molotovin uhattua Byrnesille lähtevänsä kokouksesta oli ulkoministerikokousjärjestelmän ensimmäinen taival tiensä päässä.¹³¹ Itse Byrnes katsoi antaneen mahdollisuuden suuriinkin kompromisseihin.¹³² Byrnesin kompromissiehdotus vain antautumisehdot allekirjoittaneiden maiden mukaan ottamisesta rauhansopimusten muotoiluun olisi käytännössä merkinnyt Suomen tapauksessa vain Britannian ja Neuvostoliiton, Romanian, Bulgarian ja Unkarin kohdalla kolmen suuren sekä Italian tapauksessa kolmen suuren ja Ranskan osallistumista. Lisäksi Byrnes ehdotti sopimusluonnosten lähettämistä varsinaiseen rauhankonferenssiin, jossa olisivat edustettuina niin turvallisuusneuvoston

¹²⁹ Ward 1979, s. 42. Vrt. Byrnes 1947, s. 102–104.

¹³⁰ Byrnes 1947, s. 102–104.

¹³¹ Byrnes 1947, s. 102.

¹³² Molotov oli pitänyt tärkeänä, etteivät Kiina ja Ranska osallistuisi Suomen, Romanian, Bulgarian ja Romanian rauhansopimusten käsittelyyn. Byrnes ehdotti, että vain Italian sopimuksesta käsiteltäessä Ranska olisi edustettuna ja Suomen kohdalla vain Britannia. Byrnes 1947, s. 103–105.

pysyvät jäsenet kuin YK:n jäsenetkin, mikä sinällään sisälsi syötin asioiden puimista vasten Neuvostoliiton tahtoa julkisesti YK:ssa.¹³³

Lontoossa Yhdysvaltain yleisen mielipiteen merkitystä ulkopolitiikassaan korostanut Byrnes oli ajanut voimakkaasti erityisen tiedotuskomitean organisoimista kiinteäksi osaksi ulkoministerikokousjärjestelmää. Tavoitteena oli tarjota medialle tietoa syntyneistä päätöksistä eikä niinkään varsinaisesta neuvottelujen kulusta. Kukaan ei halunnut San Franciscon kaltaista mediamylläkkää, jossa lehdistö riepotteli keskeneräisten kysymysten synnyttämiä ristiriitoja. Tässä onnistuttiin kuitenkin huonosti. Tiedottaminen harvoista sangen pinnalliseksi jääneistä päätöksistä ei selvästikään riittänyt medialle, vaan tiedon puutteessa koostetut lehtijutut perustuivat paljolti juoruille ja käytäväkyselyille.¹³⁴ Lehdistöä varten koostetut lyhyet tiedotteet olivat sisällöltään niukkoja, mikä jo sinänsä lisäsi spekulatioiden määrää. Esimerkiksi viimeisen kokouspäivän tiedotteessa todettiin ”ulkoministerien kokoontuneen kahdesti” ja ”toisessa istunnossa kokous päätti lopettaa konferenssin tältä erää”. Lontoon ulkoministerikokouksen viimeinen lehdistötiedote synnyttikin totuutta huomattavasti dramatisoidumpia kuvauksia kokouksen jumiutumisen syistä.¹³⁵ *New York Timesin* Lontoon reporteri C. L. Sulzberger piti syystäkin lehdistötiedotteita lähinnä vitsinä syyskuun 29. päivän artikkelissaan ”tiedottomuuden jalokivet”.¹³⁶

Tilanne täysin jumiutuneen konferenssin jälkeen ei ollut Byrnesin kannalta mairitteleva. Amerikkalaiset odottivat kiinnostuneina tietoja rauhansopimusten edistymisestä, eikä paljolti Byrnesin ansioihin luetulla ulkoministerikokousjärjestelmällä ollut saavutettu juuri mitään. Päinvastoin se oli synnyttänyt erittäin jumiutuneen tilanteen pääosin Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välille, jonka laukaiseminen riippui Molotovin taipumattomuudesta ja Yhdysvaltain venymiskyvystä. Osaltaan Byrnesin ja Trumanin tekemän päätöksen ja osaltaan Molotovin vihjailuiden perusteella syntyneitä ristiriitoja ei tuotu voimakkaasti mediassa esiin. Byrnes jopa epäili, että amerikkalaisten edelleen voimakas myötätunto venäläisiä kohtaan ei Molotovin mielessä sallisi kokousten kariutuvan Yhdysvaltain

¹³³ Byrnes 1947, s. 103.

¹³⁴ Ward 1979, s. 24–25.

¹³⁵ Ward 1979, s. 44.

¹³⁶ *New York Times*, 29.9.1945. *Gems of Noinformation*.

joustamattomuuteen.¹³⁷ Kuitenkin Byrnes halusi lopettaa tämän alkuunsa ja kevään 1947 näkökulmista hän arvioi Lontoon lopputulosta:

”Meidän asetelmamme Lontoossa pakottivat heidät tekemään uuden tilanearvioinnin. Se sai Neuvostoliiton edustajat ymmärtämään ettemme voisi hyväksyä heidän vaatimuksiaan. Se oli todellakin voimien mittausta. Eniten se oli testi meidän uskostamme joko siihen, mitä olimme sanoneet yhdestä maailmasta ja haluistamme rakentaa yhteistä turvallisuutta tai sitten halukkuudestamme hyväksyä Neuvostoliiton mieltymys yksinkertaisesti jakaa maailma kahteen vaikutuspiiriin.”¹³⁸

Lokakuun viimeisenä päivänä pitämässään tiedotustilaisuudessa Byrnes kätki ristiriidat mutta ohjasi sanomansa selkeästi Moskovaan:

”Amerikka ei tule koskaan liittymään niiden maiden joukkoon, jotka punovat vihamielisiä juonia Neuvostoliittoa vastaan. – – Hyvien naapureiden politiikka, toisin kuin avioliitto, ei vaadi erikoislaatuisia järjestelyjä. Parhaat naapurit eivät kiellä naapureiltaan oikeutta olla ystäviä toisten kanssa.”¹³⁹

Viestin sisältö oli kiistatta suunnattu puoltamaan yleisesti paljon hyväksyntää saanutta ajatusta pienempienkin maiden mukaan ottamisesta rauhansopimusten muotoiluun, mutta samalla se haki julkisuutta osaltaan myös Balkanin ohella Molotoville tärkeäksi osoittautuneelle Ranskan ja Kiinan osallistumiskysymykselle. Neuvostoliiton mieltymykset kansainväliseen yhteistyöhön olivat Byrnesin mielestä heikot, mutta hän uskoi edelleen ”maailman mielipiteen” olevan ainoa voima pakottamaan heidät siihen.¹⁴⁰

Lontoon ulkoministerikokouksen kireä ilmapiiri aiheutti etenkin Yhdysvalloissa kuohuntaa. Silloinen republikaanisen puolueen puhemies ja Lontoossa mukana ollut John Foster Dulles oli antanut Byrnesille täyden tukensa pitääkseen puolensa etenkin Japanin ja Italian kysymyksissä. Dullesin suorasanaiset lausunnot Neuvostoliiton mahdottomasta toiminnasta saavuttivat monet amerikkalaiset ja niillä oli kiistatta merkitystä ilmapiirin lopulliseen muutokseen. Robert L. Messerin esittämän näkemyksen mukaan Byrnes yritti,

¹³⁷ Byrnes 1947, s. 105. Vrt. Ward 1979, s. 46–49.

¹³⁸ Byrnes 1947, s. 105.

¹³⁹ Byrnes 1947, s. 108. Vrt. Messer 1982, s. 132–133. Messer pitää Byrnesin tiedotteiden sävyn syynä lähinnä John Foster Dullesin läsnäoloa, mikä hänen mukaansa pakotti Byrnesin julkisuudessa voimakkaampaan Neuvostoliiton politiikkaan.

¹⁴⁰ Byrnes 1947, s. 105.

mutta epäonnistui kokeillessaan Dullesin vaientamista ottaessaan hänet mukaan Lontooseen ja toimiessaan häntä miellyttääkseen kaksipuolueyhteistyön ja tiukemman Neuvostoliiton politiikan pohjalta.¹⁴¹ Samaa erehdystä Byrnes ei myöhemmin tehnytään. Lontoon konferenssi merkitsi suuren diplomatian loppua sikäli, että suurvaltapolitiikkaa tehtiin nyt ministeritasolla. Yhteydet valtioiden päämiesten välillä olivat häviämässä erityisesti Stalinin ja Trumanin väliltä, eikä Rooseveltin aikaista ”erittäin suljettua kerhoa” ollut enää olemassa. Byrnes ei pitänyt ministeritason politikointia ongelmallisena, mutta halusi asioida Neuvostoliiton kanssa mieluummin Stalinin kuin Molotovin välityksellä.¹⁴²

Lontoon kokouksen kohtalo oli Byrnesin mielestä käsittämätön etenkin Molotovin selitysten osalta:

”Herra Molotov oli päätelty, että minä olin epäystävällinen Neuvostoliittoa kohtaan ja ilmoitti politiikkamme muuttuneen presidentti Rooseveltin kuoleman jälkeen. Ensimmäisessä kokouksessa Teheranissa hän tarvitsi toista sotarintamaa ja lend–lease-sopimusten jatkumista. Presidentti Roosevelt hyväksyi molemmat vaatimukset. Jaltassa presidentti oli suostunut liittämään Curzon-linjan itäpuoliset osat Neuvostoliittoon ja vastineeksi hän hyväksyi Puolan laajentumisen länteen. Hän oli suostunut niin ikään Neuvostoliiton vaatimukseen Kuriilien saariryhmästä, Sahalinin saaren lopuistakin osista sekä Dairenin ja Port Arthurin satamakaupunkien hallinnasta yhdessä Kiinan kanssa. Potsdamissa olimme sopineet tukevamme rauhankonferenssissa Neuvostoliiton vaatimuksia Königsbergin ja arvokkaan itäpreussilaisen alueen suhteen. Me olimme pitäneet itäisen Saksan tilannetta *fait accompli* ja sopineet sotakorvauksista, joita he silloin pitivät hyväksyttävänä. Nyt Lontoossa Herra Molotov ei nähnyt kokouksella olevan mitään tulevaisuutta. Hän ei kyennyt ymmärtämään miksi me emme pystyneet hyväksymään hänen tulkintaansa ’ystävyydestä’ hallitustemme välillä ja antaa Neuvostoliitolle täydellinen yliherruus Balkanilla.”¹⁴³

Neuvostoliiton aikaisemmat vaatimukset eivät tuntuneetkaan enää missään, vaan rauhansopimusprosessin koetinkiveksi näytti Molotovin silmissä nousseen Balkanin. Byrnesin mielestä järkkymättömyys Balkanin maiden rauhansopimusten välittömästä suunnittelusta ohi agendassa sovitun oli shokki Neuvostoliiton edustajille, mutta Yhdysvaltain puolelta se ei tuonut muutosta vanhaan. Lontoossa Molotov pyrki menemään aikaisempaa pidemmälle Yhdysvaltain ja Britannian venymisrajojen äärirajoille, mihin vastapuoli ei enää suostunut.

¹⁴¹ Messer 1982, s. 133.

¹⁴² Byrnes 1947, s. 108.

¹⁴³ Byrnes 1947, s. 104.

Virallisessa Lontoon kokouksen raportissaan Byrnes joutui myöntämään, että hänen kykynsä kompromisseihin oli asetettu kyseenalaiseksi, mutta piti silti tiukasti kiinni linjasta Potsdamin hengen mukaisena:

”Tunnustan uskovani, että rauha ja poliittinen kehitys niin sisä- kuin ulkopoliitikassakin riippuvat älykkäistä kompromisseista. Yhdysvaltain delegaatio toimi sen mukaisesti Berliinissä [Potsdamissa]. Me toimimme niin myös Lontoossa. – – Tämä henki on elintärkeää kansainvälisissä konferensseissa, joissa päätöksien tulee syntyä yksimielisesti. Kun yksi osapuoli voi estää sopimuksen syntymisen, on kompromissi välttämättömyys. – – Kompromissi ei kuitenkaan merkitse antautumista ja toisin kuin antautuminen, se vaatii suostumuksen useammalta kuin yhdeltä osapuolelta. Ne vaikeudet jotka Lontoossa kohdattiin tulevat toivoakseni vakuuttamaan ihmiset kaikissa maissa omamme mukaan lukien kovasta todellisuudesta, jossa kukaan meistä ei voi yksin sanella itse rauhaa. – – Antamatta väliaikaisten takaiskujen pelästyttää meitä ja ikuista haluamme työskennellä sopusoinnussa muiden kanssa siinä kärsivällisessä uskossa, että muutkin haluavat samaa meille, me emme saa levätä ponnistuksissamme saavuttaa oikeus ja kestävä rauha itsellemme ja muille kansoille. Lujalla uskolla oikeaan, niin kuin Jumala antaa sen meidän nähdä, raatakaamme saattaaksemme loppuun aloittamamme työn.”¹⁴⁴

6.3. Lontoon takaiskuista kohti Moskovaa

Vaikka Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton väliset suhteet ja etenkin koko ulkoministerikokousjärjestelmä vaikuttivat Lontoon jälkitunnelmissa ajautuneen kenenkään ennalta arvaamattomaan kaaokseen, näytti yhteistyönhalu syttyvän uudelleen lähes vastaavan hämmennyksen vallassa. Lokakuun lopulla ja marraskuun alussa Yhdysvallat oli antanut näytteen toiminnastaan edelleen Jaltan hengessä tunnustamalla väliaikaishallitukset Itävallassa ja Unkarissa. Edelleen amerikkalaiset olivat ehdottaneet Montreaux'n kokouksen uudistamista ja Mustanmeren alueen tilanteen perinpohjaista selvittämistä. Suurlähettiläs Averell Harrimanin ehdottaessa Stalinille Lontoossa lukkiutuneiden Balkanin kysymysten käsittelemistä uudessa kokouksessa oli suuri yllätys, ettei Stalin pitänyt Romanian ja Bulgarian kysymyksiä niin keskeisinä kuin Japanin tulevaisuutta. Molotov oli kyllä vihjannut Lontoossa Neuvostoliiton haluista puuttua

¹⁴⁴ Report by James F. Byrnes. (www).

Japanin hallinnasta käytävään keskusteluun, mutta kynnyskysymystä siitä ei suinkaan ollut neuvottelupöydissä tehty.¹⁴⁵

Ilmapiirin yllättävä paraneminen näytti Byrnesin silmissä olleen tulosta Yhdysvaltain järkkymättömästä halusta pitää kiinni Jaltan suuntaviivoista, mutta muutosta saattoi tapahtua myös vastapuolella. Siirtämällä Balkanin kysymykset pois valokeilasta Neuvostoliitto saattoi pelata aikaa ja viivyttää edelleen vaalien järjestämisellä. Muutoinkin Neuvostoliiton tavoitteet turvallisuusvyöhykkeen muodostamiseksi olivat syksyn 1945 mittaan hyvässä vauhdissa. Syyskuussa oli solmittu sopimus Kiinan ja Neuvostoliiton välille ja lokakuussa kommunistit olivat saaneet vaalivoiton Ranskan vaaleissa.¹⁴⁶

Patricia Dawson Wardin esittämän näkemyksen mukaan Molotovin Lontoossa ilmoittama ja kokouksen lopulta jumiuttanut Ranskan ja Kiinan mukaan ottamista koskeva proseduuriristiriita oli Neuvostoliiton kannalta loistava veto. Samalla kun ilmoitus sekoitti Byrnesin aikataulun ja hidasti sopimusten luonnosteluprosessia, se myös painosti Yhdysvaltoja tunnustamaan Romanian ja Bulgarian, muodostamaan Japanin valvontaelimen, hälventämään epäilyjä kolmen suuren yhteistyökyvyistä ja rajoittaa sopimusten kirjoittajaosapuolten määrä paremmin kontrolloitaviin mittoihin. Lisäksi Molotovin esittämä ristiriita oli vielä selkeästi oikeutettu. Vaikka suullisesti syntynyt ja Molotovin erikseen tarkistama päätös Ranskan mukaan ottamisesta oli sinänsä kiistaton, oli sen kirjoitettu sisältö epäonnistunut heijastamaan osapuolten ymmärrystä – etenkin, kun Potsdamissa asia oli selkeästi määritetty.¹⁴⁷ Tämän virheen syntymisen joutui myös Byrnes tunnustamaan, mutta katsoi rauhan olleen siinä vaiheessa tärkeämpää kuin muutoseikkojen varmistamisen.¹⁴⁸

Kokonaisuutena Ward näkee Lontoon kokouksen ilmentäneen Byrnesin myötämielisyyttä kompromisseihin, mikä käytännössä näkyi halukkuutena estää Romanian ja Bulgarian tunnustukset vastalahjana jo Potsdamissa Neuvostoliiton kannalta suotuisasti sovituista Puolan rajoista. Samaisesti Byrnesin tietoisesti vieroksumasta Japanin kysymyksestä tuli

¹⁴⁵ Byrnes 1947, s. 93.

¹⁴⁶ Gardner 1965, passim.

¹⁴⁷ Ward 1979, s. 48–49.

¹⁴⁸ Byrnes 1947, s. 109.

hänenkin mielestään lopulta Lontoon jumiutumisen pääsyy.¹⁴⁹ Kysymys siitä, miksi sitten Japanista tuli sellainen kynnyksikysymys on monitahoinen, eikä Wardkaan tarjoa siihen selitystä.

Japanin kynnyksikysymykseksi nousemisen taustalla saattoi olla Byrnesin kiusallinen asema Jaltassa Stalinin ja Rooseveltin kesken syntyneiden Aasian päätösten suhteen, joista hän oli kieltänyt kuulleensa. Näissä neuvotteluissa oli sovittu suuntaviivoista Neuvostoliiton ottamisesta mukaan Japanin miehittämiseen, mihin Byrnes oli jo tuolloin suhtautunut skeptisesti. Kun Byrnes todennäköisesti kuitenkin tiesi sopimuksista hyvin pian niiden syntymisen jälkeen, pyrki hän tietämättömyydellään kuittaamaan Molotovin vihjailut sovittujen linjojen toteuttamisesta. Toisaalta Neuvostoliiton edustajien ja Stalinin välille ei koskaan muodostunut niin tehokasta yhteydenpitokoneistoa, kuin Byrnesin ja Trumanin välille, mikä osaltaan selitti hitaan reagoimisen ongelmatilanteisiin. Kun kysymyksissä ajaututtiin todennäköisten vaihtoehtojen ulkopuolelle, täytyi Molotovin kääntyä Stalinin puoleen. Mahdollisesti tämän viiveen häivyttämiseksi Molotov joko vaati agendaan muutoksia tai muutoin viivytteli kokouksen kulkua.

Yllättävää Lontoon ulkoministerikokouksen lopputuloksen kannalta eivät olleet niinkään Neuvostoliiton monitahoiset tavoitteet, vaan ennen kaikkea se, ettei ydinase monopolilla ja dollaritulvalla varustettu Yhdysvaltain neuvottelukoneisto pystynyt Byrnesin johdolla ottamaan ohjia käsiinsä. Patricia Dawson Wardin näkemyksen mukaan ainakin atomiaseen tuoma neuvottelupaino pystyttiin Neuvostoliiton puolelta tulppaamaan hyvin jatkuvan vitsailun taakse. Molotovin huomautellessa Byrnesin pitävän kokouksissa ”atomipommia taskussaan” ja muuttaessa kaiken atomiaseeseen viittaavan keskustelun yleiseksi vitsiksi tuli julkisuushakuiselle Byrnesille vaikeaksi edes vihjailla rauhankokousilmapiirissä atomiaseen painoarvosta neuvottelupöydissä.¹⁵⁰

Robert L. Messerin mukaan atomidiplomatia ei Lontoossa ollut Byrnesille edes vaihtoehto, ja vaikka se olisikin ollut sitä, olisi sen tarkoitus ollut suojella sodanaikaista liittoutumaa – ei suinkaan tuhota sitä.¹⁵¹ Pääosin sotaministeri Stimsonin ajatukset Neuvostoliiton käsittelemisestä ydinmonopolin keinoin olisi tarkoittanut quid pro quo -perusteista

¹⁴⁹ Ward 1979, s. 48–49.

¹⁵⁰ Ward 1979, s. 20–21.

¹⁵¹ Messer 1982, s. 90–91.

vaihtokauppaa joidenkin atomienergiaa koskevien tietojen ja Neuvostoliiton vaatimusten välillä, mutta tähän ei Byrnes mennyt.¹⁵² Messer pitää jopa varmana, ettei Byrnes tullut Lontooseen jatkamaan vaihtokauppaa vaan sanelemaan ehtoja. Kun atomidiplomatia osoittautui Lontoossa voimattomaksi, Byrnes palasi Jaltalle ominaisen kompromissihengen herättämiseen. Toisin kuin Jaltassa oli Rooseveltille käynyt, Byrnesistä ei tullut Lontoossa hänen kaltaistaan johtajaa, joka pystyi suuriinkin kompromisseihin. Muutoinkaan Lontoon ulkoministerikokouksesta ei muotoutunut Trumanin suunnittelemaa ”Byrnes’s show’ta”.¹⁵³

Atomidiplomatian sijaan Byrnes vaikuttaakin käyttäneen Lontoossa hyvin vaihtelevaa diplomatiaa – osittain pysyäkseen ulkoministeriössä laadittujen muistioiden tavoitteissa – osittain Neuvostoliiton alati yllätyksellisten käänteiden takia. Kuitenkin atomidiplomatia saattoi olla Byrnesinkin mielestä viimeinen laukaisukeino pahiten jumiutuneessa neuvottelutilanteessa. Tällainen tilanne Lontoossa kiistatta syntyikin, mutta Molotov oli tällä kertaa käänteissään muita nopeampi. Atomidiplomatian problematiikan näkökulmasta saattoi Molotovin poistuminen kokouspaikalta viitata myös ilmapiirin mahdolliseen muuttumiseen sen käyttämisen kannalta välttämättömäksi. Joka tapauksessa Jaltassa sovittua tapaa pitää ulkoministeriyhteyksiä kolmen kuukauden välein voitiin taas jatkaa ulkoministerikokousjärjestelmän muodossa. Innokkaan Byrnesin ehdotuksesta seuraava ulkoministerikokous sovittiin pidettäväksi joulukuussa Moskovassa¹⁵⁴.

Lontoon kokouksen jälkipyykkiä puitiin runsaasti Yhdysvaltain lehdistössä. *New York Timesin* lokakuun 13. päivän numero otsikoi tilannetta räikeästi: ”Washington tukee kovempaa Neuvostoliiton politiikkaa.” Tilanteesta annettu kuva oli selkeä johtopäätös jumiutuneen Lontoon kokouksen todennäköisistä syistä:

”Ulkopolitiikkamme nykyinen suuntaus on olla tiukka Neuvostoliiton suhteen. Tarkoitus ei ole vähentää yhteistyötä Moskovan kanssa vaan ennemminkin lisätä sitä. Pehmeä Neuvostoliiton politiikka on epäonnistunut ja vain kovemmalla lähestymisellä voimme taata yhteistyölle vakaamman perustan.”¹⁵⁵

Byrnesin toimintatapoihinkin suunnattiin hienoista kritiikkiä:

¹⁵² Messer 1982, s. 126–129.

¹⁵³ Messer 1982, s. 132.

¹⁵⁴ Byrnes 1947, s. 109.

¹⁵⁵ *New York Times*, 14.10.1945. Washington Backs A ‘Hard Approach’ To Russia.

”Enää ei ole kysymys siitä, etteikö luja Neuvostoliiton politiikka olisi oikea ratkaisu. Kysymys on siitä onko hänen [Byrnesin] suhtautuminen tarpeeksi kovaa ja onko hänen tarkoituksensakaan olla kova vai vain esittää sellaista.”¹⁵⁶

Lehdistön perustelut kovemman Neuvostoliiton politiikan tarpeellisuudelle perustuivat selkeästi Byrnesin haluille tuoda ristiriitoja julkisuuteen. Tällaisia ristiriitoja oli sodan aikana jo esiintynyt, mutta niitä oli yhteistyön nimissä peitelty. Nyt peittelyyn ei ollut enää aihetta. Kuitenkaan uutta kovempaa ulkopolitiikan linjaa ei haluttu tuoda julkisuuteen liittoutuneiden politiikan vastustamistarkoituksessa, vaan ennen kaikkea ”puhtaasti diplomatian välineenä kannattamaan Yhdysvaltain huolella määrittelemiä ja johdonmukaisia linjoja”. Taustalla kuitenkin näyttää selkeästi piilleen Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvamisen uhka Euroopassa, johon vaikuttamiseksi näytti olevan hyvin vähän tehtävissä. Julkisuudessa tämä verhottiin Lontoossakin yhtenä vakio-ongelmista olleeseen osallistumiskysymykseen:

”Pääkaupungissa [Washingtonissa] ei ole halukkuutta antaa anteeksi Neuvostoliiton taipumuksille nähdä sotilaallinen voima ainoana perustana auktoriteetille ja että vain kolmen suuren tulisi valmistella koko maailman rauha. Eikä siellä ole sen enempää ymmärtämystä neuvostomahdille, joka liikkuu kuin jättimäinen pilvi Euroopan yli peittäen kaiken tiedon alleen.”¹⁵⁷

¹⁵⁶ New York Times, 14.10.1945. Washington Backs A ‘Hard Approach’ To Russia.

¹⁵⁷ New York Times, 14.10.1945. Washington Backs A ‘Hard Approach’ To Russia.

7. Suurvaltasuhteiden uudet haasteet

7.1. Moskova lepyttää tunteet

Joulukuiseen Moskovaan optimistinen Byrnes saapui Lontoon ulkoministerikokousta pienemmän seurueen kanssa. Keskeisimmät avustajat Benjamin Cohen, Byrnesin Jaltan aikainen tulkki Charles Bohlen ja sotilasasioiden erityisavustaja luutnantti Hugh Kelly olivat olleet jo Lontoossa, mutta uutena mukaan tuli atomienergian asiantuntija Vannevar Bushin sairastumista paikannut James B. Conant. Kiusallinen välilasku jouduttiin matkalla tekemään kokouksen ulkopuolelle tällä erää jätetyn Ranskan maaperällä, sillä Pariisista mukaan lähtivät Yhdysvaltain Euroopan ja Kaukoidän suhteiden ammattilaiset H. Freeman Matthews ja John Carter Vincent. Kolmen suuren ulkoministerikokous pääsi alkamaan joulukuun 16. tällä kertaa Molotovin toimiessa puheenjohtajana.¹⁵⁸

David Robertsonin ja Patricia Dawson Wardin tulkinnan mukaan aikaisempaa niukempi miehitys oli selkeä osoitus Moskovan kokouksen arkaluontoisuudesta. Presidentti Trumanin lomaillessa Floridassa ja Kongressin sekä ulkoministeriön alkaessa valmistautua joulun viettoon Byrnesillä oli hyvät mahdollisuudet operoida rauhassa Moskovassa. Molotovin luottamuksen kannalta John Foster Dullesin jääminen tällä kertaa pois delegaatiosta onkin ymmärrettävää. Selkeästi Moskovan matkalle lähtenyt Byrnes oli valinnut mukaansa vain kaikkein luotettavimmiksi kokeneensa henkilöt.¹⁵⁹ Robert L. Messerin mukaan Byrnes kyseenalaisti jopa Valkoisen talon henkilökunnan luotettavuuden pelätessään ennenaikaisen tietojen vuotamisen julkisuuteen pilaavan koko kriittisessä vaiheessa olleen ulkoministerikokousjärjestelmän tulevaisuuden. Vanhana Rooseveltin Jaltan konferenssin ”ykkösreportterina” Byrnes varmasti kokikin tärkeäksi päästä itse ensimmäisenä kertomaan tuloksista ilman muiden ennalta tekemiä tulkintoja. Tälle olikin varmasti tarvetta, sillä ennen Byrnesin lähtöä Moskovaan Henry Wallace oli kritisoinut voimakkaasti delegaation kokoonpanoa.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Byrnes 1947, s. 110.

¹⁵⁹ Robertson 1994, s. 450–451; Ward 1979, s. 54–55.

¹⁶⁰ Messer 1982, s. 147–149.

Kokouksen käynnistymisen kannalta olennaisena pidetyn agendan suhteen Byrnesillä ei näyttänyt olevan vaihtoehtoja. Kun Lontoon epäonnistumisen takana oli kaikei Neuvostoliiton tyytymättömyys Japanin heikkoon asemaan kokousproseduurissa, ei Byrnes halunnut riskeerata enää tässä kysymyksessä.¹⁶¹ Osana Yhdysvaltain ehdotuksesta kokouksen agendasta sisältyi esitys Kaukoidän komission sekä liittoutuneiden Japanin valvontakomission luomisesta. Ehdotukseen sisältyi ajatus yhdentoista valtion kokoontumisesta Washingtoniin sijoitettavassa Kaukoidän komissiossa suunnittelemaan Japanin politiikkaa neljän suuren, Yhdysvaltain, Neuvostoliiton, Britannian ja Kiinan muodostamaan Tokiossa toimipaikkaansa pitävään Japanin valvontakomissioon. Neuvostoliitto hyväksyi ehdotuksen vähin vastalausein, mikä ainakin Patricia Dawson Wardin mielestä on selkeä osoitus Lontoon ristiriitojen perimmäisistä syistä.¹⁶² Vastaavaa viestitti myös Molotovin halu jättää atomienergiakysymykset aivan agendan viimeiseksi aiheeksi.¹⁶³

Moskovassa Lontoon lukkiutunut tilanne helpotti radikaalisti Byrnesin esitettyä rauhansopimusluonnosten lopullisen muokkaamisen siirtämistä vain niitä koskeville tahoille, kuten Neuvostoliitto oli Jaltasta lähtien halunnut. Molotovin Lontoossa yllättäen huomaama ja virallisesti kokouksenkin pysäyttänyt proseduurivirhe korjattiin Yhdysvaltain ehdotuksella rauhansopimusten valmistelemisesta vain antautumissopimusten osapuolten välillä. Käytännössä myönnytys tarkoitti Ranskan putoamista Italiaa lukuun ottamatta kaikkien muiden sopimusten muokkaamisesta ja Yhdysvaltojen jäämistä Suomen rauhansopimuksen esivalmistelujen ulkopuolelle. Vaikka Byrnes korostikin osallistumiskysymyksen pysyneen periaatteiltaan muuttumattomana, oli Yhdysvaltain ehdotus oli selkeä myönnytys Neuvostoliiton Lontoon vaatimuksille. Kun vielä Ranskaa ja Kiinaa ei otettu neuvotteluihin mukaan, ei pitäminen kiinni rauhansopimusluonnosten lähettämistä erilliseen rauhankonferenssiin ollut Byrnesin vähättelemän ”viimeisen kappaleen muutoksen” rinnalla juuri minkäänlainen saavutus.¹⁶⁴ Toisaalta paljolti Byrnesin ylikorostaman Japanin kysymyksen kääntymisen Lontoon epäonnistumisten pääsyyksi jätti

¹⁶¹ Robert L. Messer yhdistää koko Japanin esiintulon Byrnesin laajempaan Jaltassa salaisesti sovittujen Kaukoidän sopimusten peittelyyn, mikä ei enää onnistunut. Messer 1982, s. 122–123; Patricia Dawson Ward on korostanut Japanin kysymyksen merkitystä Lontoon ulkoministerikokouksen jumiutumisen todellisena syynä. Ward 1979, s. 48–49.

¹⁶² Ward 1979, s. 48.

¹⁶³ Byrnes 1947, s. 111.

¹⁶⁴ Byrnes 1947, s. 111–112.

kiusallisen osallistumiskysymyksen taka-alalle säästään niin Byrnesin kuin Neuvostoliitonkin kasvojensa menettämiseltä.

Vaikka amerikkalaisten yleinen mielipide olikin jo Lontoon takaiskujen ohjaamana kääntymässä Neuvostoliiton päämääriä vieroksuvaksi, halusi Byrnes enemmän konkreettisia päätöksiä tiedotusvälineille kuin vieroksua pieniä kompromisseja.¹⁶⁵ Järkevien kompromissien eduista Lontoon kokouksen päätösraportissaan mainostanut Byrnes sai huomata niiden järjestämisen olevan edelleenkin hankalaa. Keskusteltaessa tulevaan lopulliseen rauhankonferenssiin osallistuvien maiden lukumäärästä laajaa osallistujapohjaa tässäkin asiassa kannattanut Byrnes kohtasi Molotovin vaatimuksen vain kunkin kärsijäosapuolen ja niille sodan julistaneiden valtioiden keskeisestä kokouksesta. Byrnes vastasi haasteeseen listalla 21:stä aktiivisesti sotatoimiin osallistuneesta maasta, joka oli selkeästi laajempi kuin Molotovin kaavailemat 12 osallistumiskelpoista valtiota.¹⁶⁶

Suurimmaksi ongelmaksi Molotoville näytti nousseen Intia, jonka mukaan ottaminen vaatisi kaikkien kolmen Baltian maan hyväksyntää. Vaikka Moskovan kokouksen tuli Lontoon tapaan olla ministeritason kokous, teki Byrnes vierailun Stalinin puheille Lontooseen. Tyytymättömänä Molotovin valtuuksiin tehdä suuria linjapäätöksiä, Byrnes ilmoitti Stalinille Neuvostoliiton vaatimuksien olevan vaikea paikka. Intian poistaminen rauhankonferenssiin osallistuista maista olisi ollut arvovaltatappio Bevinille ja Britannialle, mutta ilman sitäkin Britannialle ja sen dominioille olisi jäänyt neljä paikkaa. Molotovin ehdottama vaihtokauppa olisi tuonut viisi paikkaa sekä Britannialle että Neuvostoliitolle, mutta vain yhden Yhdysvalloille, minkä Byrnes sarkastisesti totesi Stalinille olevan ”vaikea selitettävä kotimaassa”.¹⁶⁷

Hieman yllättäen Stalin muistutti Rooseveltin kanssa Jaltassa sopimastaan mahdollisuudesta antaa Yhdysvalloille lisä-ääniä, jolloin kolmen suuren vahvuudet lopullisessa, nyt viimeistään toukokuun ensimmäisenä 1946 Pariisissa alkavaksi päätetyssä, rauhankokouksessa olisivat kuusi ääntä kullakin. Tapaamisen tulokset näkyivät kokouspöydässä seuraavana päivänä, kun Molotov ilmoitti Neuvostoliiton hyväksyvän

¹⁶⁵ Mielipidemittauksissa luottamus Neuvostoliiton yhteistyökykyyn oli syksyn 1945 mittaan aaltoilevaa. Ks. Taulukko 1., s. 104.

¹⁶⁶ Byrnes 1947, s. 112.

¹⁶⁷ Byrnes 1947, s. 114.

Yhdysvaltain esittämän listan Neuvostoliiton, Britannian, Yhdysvaltojen, Kiinan, Ranskan, Australian, Belgian, Valko-Venäjän Neuvostotasavallan, Brasilian, Kanadan, Tšekkoslovakian, Etiopian, Kreikan, Intian, Alankomaiden, Uuden Seelannin, Norjan, Puolan, Etelä-Afrikan Unionin, Jugoslavian ja Ukrainan Neuvostotasavallan muodostamasta lopullisesta rauhankonferenssista.¹⁶⁸ Muistelmissaan Byrnes kirjoitti antaneensa kahdenkeskisissä keskusteluissaan Stalinin kanssa tälle tahallaan sellaisen vaikutelman, ettei hän ”nyt pystynyt suostumaan Molotovin näkemykseen, mutta saattaisi suostua siihen myöhemmin”.¹⁶⁹ Huomautuksessa saattoi olla myös Byrnesin jälkeensä lisäämää oman poliittisen strategian roolinsa korostamista, mutta toisaalta strategia oli tyypillinen Byrnesin nippuratkaisuihin kuuluneille ehdoille.

Byrnesin korostamat Ranska ja Kiina olivat nyt listassa mukana, mutta lista ei edelleenkään romuttanut aikaisempaa päätöstä lopullisten sopimusten sopijaosapuolista. Edelleen ”lopullisten rauhansopimusten määrittely” kuului ulkoministerikokoukselle, mutta listan maille suotiin oikeus tulla kuulluksi lopullisessa rauhankokouksessa. Päätös ei ollut varsinaisesti kompromissi, vaan lähinnä osa suurempaa kompromissien henkeä. Aikaisempi Yhdysvaltain myönnytys Lontoossa tuskia aiheuttaneeseen proseduuriristiriitaan saattoi osaltaan vaikuttaa Byrnesin listan helpohkoon hyväksymiseen. Toisaalta Neuvostoliiton perinteinen vastenmielisyys Ranskan ja Kiinan osallistumista kohtaan ei syksyn 1945 kehityksen valossa näyttänyt olleen enää tarpeellista. Kompromisseja Byrnes ei kuitenkaan järjestänyt Neuvostoliiton kanssa Iranin ja Kreikan kaltaisiin kiristyneisiin tilanteisiin,¹⁷⁰ josta sai tietävästi kuulla Trumanilta kotiin palattuaan.¹⁷¹

Lontoossa yhtenä Neuvostoliiton quid pro quo -politiikan välineenä toiminut Balkanin kysymys oli Moskovassa edelleen auki. Yhdysvaltain Romanian ja Bulgarian tunnustamiselle asettamat vaatimukset vapaiden vaalien järjestämisestä eivät olleet Byrnesin mielestä tyydyttävästi täyttyneet. Mark Ethridgen ”puolueeton raportti” Balkanin tilanteesta kertoi kehityksen Bulgariassa ja Romaniassa olevan ristiriidassa Jaltassa sovitun kanssa. Bulgariassa oli kylläkin pidetty parlamenttivaalit, mutta niin sen tulos kuin

¹⁶⁸ Byrnes 1947, s. 114. Vrt. Ward 1979, s. 62.

¹⁶⁹ Byrnes 1947, s. 114–115. Vrt. Curry 1965, s. 170–172.

¹⁷⁰ Neuvostojoukkoja oli edelleen Iranissa. Kreikassa taas käynnistyi kommunistien vallankaappaus.

¹⁷¹ Gardner 1965, s. 403.

Romanian Grozan hallituksenkaan synty eivät olleet vakuuttaneet Byrnesiä, joka pyrki jopa uhkaamaan Molotovia raportin julkaisemisella:

”Kokouksen kolmantena päivänä menin Herra Molotovin puheille ja esittelin hänelle kopion Mark Ethridgen raportista Romanian ja Bulgarian tilanteista. Kerroin hänelle aikoneemme julkaista raportin, mutta julkisen keskustelun sijaan toivoin raportin muodostavan pohjan yhteisymmärrykselle. Edes vilkaisemattaan raporttia Molotov torjui sen sanoen, että Herra Ethridge tiesi Byrnesin vastustavan hallitusten tunnustamista ja oli siten puolueellinen arvioinnissaan. Huomautin Molotoville Herra Ethridgelle antamistani ohjeista, jotka oli sisällytetty raporttiin ja jotka tekivät hänestä täysin vapaan ja puolueettoman tarkkailijan. Kerroin hänelle [Molotov], että riippumattomien ja puolueettomien tutkimusten jälkeen Herra Ethridge ei ollut havainnut näiden hallitusten pelkästään rikkoneen Jaltan päätöslausemia, vaan olleen myös autoritäärisiä, yhden puolueen dominoimia ja voimakeinoin irrotettuja suurten joukkojen demokratiasta. Kysyin häneltä erityisesti Herra Ethridgen löytämistä entisistä fasistien ja natsien yhteistyökumppaneista hallitusten avainpaikoilla. Herra Molotov oli kuitenkin oikeassa siinä, että Bulgariassa vaalit oli pidetty ja kysyin häneltä kommenttia Herra Ethridgen näkemykseen vaalien merkityksestä – –.”¹⁷²

Bulgarian marraskuinen vaalitulokset olikin sikäli erikoislaatuinen, että kommunistimielinen isänmaanpuolue oli saanut helpon murskavoiton lähes 90 % ääniosuudella oppositiopuolueiden jättäytyessä pois koko ehdokasasettelusta.¹⁷³ Salaiset, riippumattomat ja vieläpä Molotovin mielestä äänestysaktiivisuudessaan merkittävät vaalit oli siis järjestetty, mikä sai hänet hämmästelemään Yhdysvaltain epäilyksiä.¹⁷⁴

Romanian tapauksessa kuningas Mikaelin vaatimukset hallituksen muodostamisesta kolmen suuren valvonnan alaisuudessa johtuivat Molotovin silmissä amerikkalaisten ja brittien turhista sympatioista kuningasta kohtaan. Molotovin lupauksen mukaisesti vaalit tulotaisiin kyllä järjestämään kunhan olot vakiintuisivat Romaniassa. Maan sisäpolitiikkaa olikin lähetetty järjestämään venäläinen juristi ja poliitikko Andrei Vyšinski. Byrnes oli tyytyväinen Molotovin halusta lopulta harkita laajempaa hallituspohjaa Romaniassa. Bulgarian suhteen Molotov ei taas ollut luvannut edelleen mitään vedoten edelleen pätevään vaalitulokseen. Peläten Bulgarian ja Iranin kysymysten heikentävän neuvotteluilmapiiriä tai pahimmassa tapauksessa johtavan kokonaan umpikujaan Byrnes

¹⁷² Byrnes 1947, s. 115.

¹⁷³ Gardner 1965, passim.

¹⁷⁴ Byrnes 1947, s. 120.

katsoi parhaimmaksi jättää kysymykset keskeneräisinä seuraavaan ulkoministerikokoukseen.¹⁷⁵

Vaikka ongelmakysymysten siirtäminen eteenpäin olikin Balkanin tapauksessa selvä arvovaltatappio Britannialle antoi se samalla Neuvostoliitolle lisääaikaa jatkaa puuttumistaan Balkanin asioihin. Toisaalta muutamien hallituksen jäsenten muuttamisella olisi saattanut olla quid pro quo -politiikassa liian kallis vaihtoarvo. Lisäksi muutaman hallituksen jäsenen vaihtaminen tuskin olisi paikannut Yhdysvaltain ja Britannian peräänkuuluttamaa demokratiavajetta, eikä riskiä kokouksen jumiutumista pikkuasioihin kannattanut enää Moskovassa ottaa. Muutoinkaan keskeneräisenä siirrettävien asioiden siirtäminen hamaan tulevaisuuteen ei ollut suurvaltapolitiikassa mitenkään uutta, eikä lopputuloksen kannalta edes kovinkaan huolestuttavaa. Olihan Lontoonkin kokouksen jumiuttaneiden syiden tärkeysjärjestys selkeytynyt vasta myöhemmin.

Toinen Byrnesille kiusallinen aihe näytti Moskovassa olleen myös atomienergia, jonka periaatteellista siirtämistä YK:n alaisen Atomic Energy Committeeen valvontaan hän oli hieman vastentahtoisesti joutunut edistämään.¹⁷⁶ Atomienergian kohtalo näytti syksyn 1945 mittaan käyneen entistä sekavammaksi ei pelkästään suurvaltojen välisenä kysymyksenä, vaan yhä enemmän se aiheutti harmaita hiuksia Yhdysvaltain sisäpolitiikassa. Vain hieman ennen Yhdysvaltain, Britannian ja Kanadan valtionpäämiesten hyväksyntää Neuvostoliiton mukaan ottamisesta YK:n alaiseen ydinenergiakomissioon Byrnes oli esitellyt asiaa ulkomaiden suhteiden komiteassa, missä republikaanien Arthur Vandenberg raivostui asiasta. Lisäksi jo valtionpäämiestasolla hyväksytty ajatus atomienergiaan liittyvän tiedon jakamisen laajentamisesta osoittautui vaativan konsultaatiota Kongressissa, eikä komiteassa.¹⁷⁷

Vaikka Byrnes ajautui hyväksymään ajatuksen atomiaseen valvonnan siirtämisestä monien valvonnan alaisuuteen, oli hänen poliittisena päämääränään ainakin jotenkin hyötyä menetyksestä tai estää se sitten kokonaan viivyttelällä. Sitä paitsi Byrnesille aina tärkeä yleisen mielipide ei vaikuttanut syksyn 1945 mittaan juurikaan puoltavan atomimonopolin purkamista. Syyskuun mittauksissa 73 % amerikkalaisista katsoi parhaaksi säilyttää

¹⁷⁵ Byrnes 1947, s. 116–117, 121.

¹⁷⁶ Byrnes 1947, s. 109; Ward 1979, s. 52.

¹⁷⁷ Ward 1979, s. 56–57.

atomiaseen valvonnan kotimaisissa käsissä, kun vain 14 % olisi uskonut sen YK:n alaisen komitean alaisuuteen.¹⁷⁸ Lokakuussa vastaavat luvut olivat 71 % ja 17 %, ¹⁷⁹ mikä kielii amerikkalaisten näkökulman pysymisestä paikallaan toisin kuin muun muassa Robert L. Messer on tutkimuksissaan olettanut.¹⁸⁰

Kuitenkaan niin Robert L. Messer kuin Patricia Dawson Wardkaan eivät usko Byrnesin todella halunneen purkaa ydinasemonopolia – ainakaan ilman huomattavaa hyvitystä Neuvostoliiton taholta.¹⁸¹ Sellainen saattoi ollakin tarpeen ottaen huomioon Iranin pahenevan tilanteen. Suuntaukseen oli ajautettu oikeastaan jo Lontoossa, missä Byrnes oli varovaisesti tarjoutunut julkisesti tyylikkääseen ja lopulliseen ratkaisuun Puolan rajakysymyksessä myöntyessään vastapainoksi Romanian ja Bulgarian vaalikysymyksiin. Kun Neuvostoliitto luotti enemmän valtansa leviämiseen itsestään ajan kuluessa kävi selväksi, ettei Yhdysvalloilla ollut mahdollisuutta käyttää atomiasekorttiaan suoraan venäläisten toimia vastaan. Oivalliseksi diplomaattiseksi keinoksi Neuvostoliiton hiljaisessa puolustautumisessa Yhdysvaltain atomiasetta vastaan muodostui jälleen Molotovin aiheesta viljelemä huumori, joka maustettuna vihjailuilla laajasta aseistariisunnasta oli Byrnesistä harmillista.¹⁸² Toisaalta puheet atomienergian kansainvälisestä valvonnasta rauhoittivat ilmapiiriä ja Neuvostoliitonkin lehdistössä alkaneita spekulatioita mahdollisesta angloamerikkalaisesta ydinasepakotteesta.¹⁸³

Vaikka Neuvostoliiton kutsuminen atomienergian kansainvälisestä hallinnasta päättäviin pöytiin oli siis Yhdysvaltain virallisen linjan mukaista, Byrnes otti selkeästi tehtäväkseen kehityksen hidastamisen ja Yhdysvaltain monopolin säilyttämisen mahdollisimman pitkään.¹⁸⁴ Byrnesin Moskovan kokouksen loppuraportissa korostettiin aikaisempaa enemmän turvallisuustakeiden roolia ennen kuin mitään aseellista tietoutta jaettaisiin kenenkään ryhmän jäsenen kesken, eikä se lopulta osoittanut kovinkaan aktiivista osallistumista tai kiirettä atomiyhteistyön aloittamiselle:

¹⁷⁸ The Quarter's Polls: AIPO Sept. '45, Public Opinion Quarterly, Volume 10, Issue 4 (Autumn 1945), s. 619.

¹⁷⁹ The Quarter's Polls: AIPO Oct. '45, Public Opinion Quarterly, Volume 10, Issue 4 (Winter 1945-1946), s. 531.

¹⁸⁰ Messer 1982, s. 139.

¹⁸¹ Messer 1982, s. 139; Ward 1979, s. 52–55.

¹⁸² Byrnes 1947, s. 273–274.

¹⁸³ Dallin 1947, s. 26–39.

¹⁸⁴ Byrnes 1947, s. 108–109; Ward 1979, s. 48–49, 52.

”Keskustelumme rajoittui [Trumanin, Attleen ja Kanadan pääministeri Kingin] sopimukseen. Emme käyttäneet yhtään aikaa keskusteluun teknisistä tai tieteellisistä yksityiskohdista, – – Olen tyytyväinen huomattessani Neuvostoliiton hallituksen olevan samaa mieltä kanssamme siitä asiasta, että atomiaseen vallankumouksellisen luonteen vuoksi meidän pitää huolella tutkia menetelmät sen kansainvälisen hallinnan aloittamiseksi. – – Erityisesti yhteisesti suunniteltu ja ymmärretty kysymys turvallisuustakeista lisätään ehdotuksen joka kohtaan. Itse asiassa koko komission syntymisen kannalta olennainen ongelma onkin riittävien turvallisuustakeiden hankkiminen. Ei liioin meitä kuin muitakaan valtioita veloiteta jakamaan sotilaallisia salaisuuksia ennen kuin riittävän tehokkaita turvallisuustakeita on kehitetty yhteiseksi turvaksemme.”¹⁸⁵

Kaikesta huolimatta Moskovan tuliaisina Byrnesillä oli sopimus esityksistä rauhansopimuksiksi, minkä perusteella Byrnes ilmoitti maailman tulleen lähemmäksi rauhaa oikeudenmukaisuuden ja rauhan pohjalta pitäen kokousta sikäli onnistuneena. Vastaavanlaisia tuntemuksia ei kuitenkaan Byrnesin harmiksi esiintynyt lehdistössä, jotka kuvailivat sopimuksia sanalla ”appeasement”.¹⁸⁶ Byrnes myös viittasi henkilökohtaisista tekijöistä peräisin olleisiin harhaanjohtettuihin kritisoijiin.¹⁸⁷

Kokonaisuutena Moskovan kokous purki Lontoossa syntyneen umpikujan, mutta pääosin ongelmat laukaistiin kevyesti menettelytapojen hienosäädöllä ja pahimpien kohtien siirtämisellä tuleviin kokouksiin. Patricia Dawson Wardin mukaan Byrnesillä oli Moskovassa käytössään uusi politiikka, joka perustui syksyllä saatuun käsitykseen Japanin kysymyksestä Lontoon tilanteen lukkiuttajana, muttei sinänsä muuttanut suurvaltojen välillä käytännöksi muodostunutta quid pro quo -politiikkaa.¹⁸⁸ Korostamalla Japanin merkitystä Byrnes siirsi kokouksen huomion pois muun muassa atomienergiakysymyksestä ja saattoi siten odottaa vastahyötyä Neuvostoliiton osallistumisesta Japanin valvontaan vaikkapa parantuneiden Balkanin olosuhteiden myötä.

Atomien energian huomioarvon vähentämisessä Byrnes onnistuikin osittain Molotovin avustuksella, mutta vaihtokauppapolitiikassa tulokset olivat vaatimattomia. Romanian ja Iranin tapauksiin Japanin myönnytyksillä saatiin Molotovilta vain ohut tulevaisuuteen

¹⁸⁵ Report by James F. Byrnes, December 30, 1945, On Moscow meeting. (www).

¹⁸⁶ Appeasement -termillä oli laajempi merkitys sen yhdistyessä toiseen maailmasotaan johtaneeseen kehitykseen lähinnä Britannian pääministeri Neville Chamberlainin Münchenissä 1938 käyttämän politiikan tunnuksena. Suom. tyynnyttäminen, myönnyttäminen, lepyttäminen.

¹⁸⁷ Byrnes 1947, s. 122. Kritisoijilla Byrnes ilmeisesti viittasi John Foster Dullesiin ja Arthur Vandenbergiin, jotka vielä Lontoossa tukivat häntä, mutta Moskovan jälkeen nimittivät Byrnesiä sovittelijaksi.

¹⁸⁸ Ward 1979, s. 75–76.

tähtäävä lupaus, mikä ei kuitenkin ilmassa olleen ja tammikuiseen Lontoon YK:n ensimmäiseen yleiskokoukseen siirretyn atomienergiakysymyksen ohella ollut kovinkaan hyvä saalis. Puhtaasti hyötynäkökulmasta katsottuna herjaaminen myönnytyspolitiikalla olikin perusteltua, mutta se ei suinkaan ollut Byrnesin tavoite. Edelleen Byrnes panosti paljon kokousten jatkumisen kannalta elintärkeään politiikkaan, minkä hän koki ainoaksi tieksi lopulliseen rauhaan.

Patricia Dawson Ward ja George Curry ovat osoittaneet, että Byrnesin toiminta Moskovassa synnytti tietynlaisen käännekohdan Yhdysvaltain ulkopolitiikassa. Tämän syynä oli presidentti Trumanin ja Byrnesin välinen konflikti, joka ilmentyi Trumanin tammikuun viidentenä 1946 Byrnesille kirjoittamaan kirjeeseen. Kirje sisälsi Trumanin voimakkaat kannanotot erityisesti Bulgarian, Romanian ja Iranin tilanteiden ehdottomasta selvittämisestä uhaten Japanin valvonnan jättämisellä yksinomaan Yhdysvalloille. Lisäksi Truman totesi olevansa kyllästynyt lellimään venäläisiä ja ehdotti Neuvostoliiton lend-lease-sopimusten purkamista ja sille annetun sotakaluston välitöntä palauttamista ehtona edellä vaadittujen toteutumiselle.¹⁸⁹ Vuoden 1947 muistelmissaan Byrnes itse ei millään tavoin kommentoi luottamuspulaansa. Asiakirjojen paljastuttua vuonna 1952 Byrnes sai kylläkin sen jälkeen selittää tilannetta. Vuoden 1958 muistelmateoksessaan *All in one Lifetime* Byrnes edelleen kielsi saaneensa kirjettä ja piti Trumanin lausuntoja ristiriitaisina hänen tammikuun 8. päivänä pitämänsä lehdistötilaisuuden kanssa, jossa presidentti oli antanut täyden tukensa harjoitetulle ulkopolitiikalle. Kiistämättä asiakirjojen taustoja Byrnes totesi presidentin olleen viimekädessä vastuussa ulkopolitiikasta. Tämä taas vaati Byrnesin mukaan ”presidentin ja ulkoministerin välille ehdotonta yksimielisyyttä, joka puuttuessaan olisi merkinnyt ulkoministerin eroa”.¹⁹⁰

Patricia Dawson Wardin mukaan Truman olikin tammikuun alussa jopa valmis luopumaan Byrnesistä, mutta vasta rauhansopimusten syntymisen jälkeen.¹⁹¹ Ulkoministerin vaihtaminen kesken rauhanprosessin olisikin antanut ulospäin ja etenkin Neuvostoliiton suuntaan viitteitä ulkopoliittisesta linjanmuutoksesta tai pettymyksistä aikaisempiin saavutuksiin. Kun kerran presidentillä oli viimekädessä ylin valta ulkopolitiikan toimeenpanossa, oli presidentillä myös vastuu Byrnesin tekemisistä. Kenties ojentamalla

¹⁸⁹ Hillman & Wagg 1952, s. 18–23.

¹⁹⁰ Byrnes 1958, s. 346–347; Curry 1965, s. 188–190; Ward 1979, s. 75–76.

¹⁹¹ Ward 1979, s. 74–77.

Bynesiä epävirallisesti niin Bynes, Truman kuin Yhdysvaltain ulkopoliittikan uskottavuuskin säilyivät. Vaikka menettelytavoissa ei ehkä ollutkaan paljon valitettavaa, oli Truman nyt sanellut toiminnalle selvät tavoitteet, joista kiinni pitäminen näkyi Wardinkin käsittämänä Yhdysvaltain ulkopoliittisen linjan uudelleen tarkistamisena heti vuoden 1946 alusta lähtien.¹⁹²

7.2. Iranin kriisi – askel kireämpään suurvaltapiiriin

Saksan ohella yhtenä toisen maailmansodan loppuselvityksiä mutkistaneista alueista voidaan pitää Irania, jonne Neuvostoliitto ja Britannia olivat jo 1941 lähettäneet joukkojaan turvaamaan öljykenttiä ja lend–lease-sopimusten huoltolinjoja. Erityisesti juuri Iranin öljyvaroista oli kiinnostumassa myös Yhdysvallat, jonka kotimaiset öljyvarastot alkoivat huolestuttavasti vähentyä sodan kiihdyttämän kulutuksen vuoksi. Bynes oli vakuuttunut ongelman laajuudesta jo ollessaan OWM:n johdossa pyrkien edistämään erityisen Trans-Iranin öljyputken rakentamista Iranin öljykentiltä Välimeren satamiin.¹⁹³ Englantilais-iranilaisen öljy-yhtiön suostuttua kasvattamaan tuotantoaan ja joidenkin amerikkalaisten soraäänien hiljennettyä suunnitelma hyväksyttiin vasta 1944. Piakkoin myös sodassa vahinkoja kärsineen Neuvostoliiton öljyteollisuus alkoi voimistaa vaatimuksiaan jonkinlaisen kahdenkeskisen öljynvientisopimuksen saamiseksi Iranin ja Neuvostoliiton välille.¹⁹⁴

Alkuperäisen vuonna 1942 Britannian, Neuvostoliiton ja Iranin solmiman Kolmen maan sopimuksen mukaisesti Iranin miehityksen tuli päättyä sodan loppumista seuraavien kuuden kuukauden aikana, mutta Neuvostoliitto viivytteli joukkojensa poistamista Iranin maaperältä vedoten sodan päättymispäivämäärän tulkintakysymykseen. Moskovan ulkoministerikokouksessa Stalin ilmoitti Bynesille viivyttelyn johtuvan puhtaasti Neuvostoliiton Azerbaidžanin öljykenttien turvallisuudesta, mitä takaamaan oli Iranin pohjoisosien azerbaidžanilaisalueille sijoitettu 31 000 neuvostosotilasta.¹⁹⁵ Vaikka Moskovassa Bynes oli ollut ilmeisen halukas hyväksymään Neuvostoliiton toimet

¹⁹² Ward 1979, s. 74–77.

¹⁹³ Robertson 1994, s. 460–465.

¹⁹⁴ Hess 1974, s. 133–134.

¹⁹⁵ Bynes 1947, s. 120.

Romaniassa, Bulgariassa ja Unkarissa, ei Iranin tilannetta haluttu sekoittaa laajemmin eurooppalaisiin kiistakysymyksiin.

Toisin kuin esimerkiksi Balkanin valtiot Iran ei ollut koskaan liittynyt akselivaltojen sotaan Neuvostoliittoa vastaan, eikä asia siten Byrnesin mielestä suoranaisesti kuulunut maailmansodan jälkipyykkiin. Toisaalta Yhdysvalloilla oli sangen vähän tehtävissä Itä-Euroopan kehityksen suhteen, mutta Iranin kysymyksen nostaminen valtiotasolta laajempaan julkisuuteen tulevassa YK:n ensimmäisessä yleiskokouksessa vaikutti Byrnesistä hyvältä syyltä saada liikettä neuvostojoukkoihin. Taustalla piili myös Neuvostoliiton tuki Iranin kommunistiselle Tudeh-puolueelle, mitä vastaan toisaalta oli hyvissä ajoin ryhdytty Yhdysvalloista käsin toimimaan tukemalla noin 21 000 miehen suuruista Iranin valtionpoliisia. Tämä paljolti Byrnesin operoima ja eversti H. Schwarzkopfin toteuttama salaiseksi tarkoitettu toiminta oli kuitenkin päässyt vuotamaan monien tietoisuuteen harmittavasti jo ennen Moskovan kokousta.¹⁹⁶

Vuoto nostatti Yhdysvalloissa erityisesti republikaanisten isolationistien vastustusta, mihin syntipukkia haettiin Byrnesistä. Neuvostoliitossa tilanteen nähtiin palauttaneen eräänlaisen tasapainon, jossa kummankaan osapuolen Iranin suhteiden selvittelyminen YK:ssa ei olisi järkevää. Ehkä hieman yllättäen Iran ilmoittikin itse tammikuussa 1946 vievänsä Neuvostoliiton toiminnan YK:n turvallisuusneuvoston tutkittavaksi, mikä sai Stalinin lupaamaan Iranin tyhjentämisen neuvostosotilaista maaliskuun toiseen päivään mennessä.¹⁹⁷

YK kuitenkin siirsi lopullisen vastuun konfliktin ratkaisusta Moskovan ja Teheranin kahdenkeskisille neuvotteluille, millä osaltaan annettiin niin Neuvostoliitolle kuin Yhdysvalloillekin tilaisuus ratkaisuun ilman kenenkään joutumista kiusalliseen asemaan.¹⁹⁸ Samalla vaihtui myös Iranin pääministeri, joka ensitöikseen sai Stalinilta Moskovassa ultimaatumin joko tunnustaa Azerbaidžanin neuvostotasavallan riippumattomuus myös Pohjois-Iranissa ja hyväksyä yhteistoimintasopimus maiden välisen öljy-yhtiön perustamiseksi tai vaihtoehtoisesti sallia neuvostojoukkojen pysyminen Iranissa maaliskuun alun jälkeenkin. Uusi pääministeri Qavam pyrki myös pelaamaan omaa peliään

¹⁹⁶ Robertson 1994, s. 465; Curry 1965, s. 194–195. Byrnes ei mainitse mitään Schwarzkopfin operaatiosta.

¹⁹⁷ Byrnes 1947, s. 119.

¹⁹⁸ Hess 1974, s. 137.

odotellen parempia tarjouksia muualtakin. Neuvostoliiton alkaessa siirtää lisäjoukkoja kohti Teherania maaliskuun kuudentena alkoi Byrnesille olla selvää, että ongelman ratkaisemiseksi tarvittaisiin väkevämpiä diplomaattisia aseita.¹⁹⁹ Tähän suuntaukseen oli osaltaan pakottanut myös George Kennanin Moskovasta lähettämä sähkö,²⁰⁰ jossa selkeästi ensi kerran varoitettiin Neuvostoliiton joukkojen uhasta lännen etuja vastaan. Lisäksi *New York Times* oli maaliskuun puolivälissä uutisoinut muutamien neuvostohävittäjien lentäneen vain muutaman mailin päässä Teheranista.²⁰¹ Neuvostoliiton synnyttämää uhkaa vastaan suunnattuja aseita muodostuikin siirryttäessä yleisen mielipiteen harmonisoimaan julkisuuteen, jonka tarpeita tyydyttämään perustettiin 18 miljoonaa dollaria maksanut ulkoministeriön julkisuusoperaatio.²⁰²

Helmi–maaliskuun vaihde muodosti selkeän kipukynnyksen Yhdysvaltain ja Britannian Neuvostoliiton politiikkaa kohtaan. Samanaikaisesti hyvin jännittynyt ilmapiiri Itä-Euroopassa ja Kreikassa alkoi purkautua osaltaan juuri Iranin tapahtumien vuoksi lukuisina julkisina puheina ja esiintymisinä, jotka yhä selvemmin oli kohdistettu Neuvostoliiton harjoittamaa politiikkaa vastaan.²⁰³ Vanha äänetön kabinettipolitiikka oli hylätty jo aikaisemmin, mutta nyt ylitettiin uusimmatkin julkisuuden rajat. Yllättävä avoin diplomaattinen välienselvittely²⁰⁴ nostatti Churchillin ja Byrnesin johdolla julkisuuteen maailmanpolitiikan ongelmat konkreettisimmillaan, vaikkakin hyvin yksipuoleisesta näkökulmasta.²⁰⁵ Byrnesin mielestä Iranin tilanteen pakottaminen sellaisenaan julkisuuteen oli ainoa keino lopulliseen ratkaisuun pääsemiseksi.²⁰⁶ Neuvostoliitto ei alkuunkaan pystynyt vastaamaan julkisuuden haasteeseen ja Stalinin antaessa ensimmäisiä sanomalehtihaastattelujaan Pravdalle yleinen mielipide länsimaissa oli kääntymässä Neuvostoliiton vastaiseksi.²⁰⁷

Maaliskuun alkupäivät olivat Neuvostoliiton kasvojen menettämisen kannalta ratkaisevaa aikaa. Sen saamattomuus sai Schwarzkopfin operaation kaltaisista luurangoista huolimatta

¹⁹⁹ Byrnes 1947, s. 126.

²⁰⁰ Ns. “Kennanin pitkä sähkö”, jonka eräät tutkijat ovat nähneet kylmän sodan käynnistäjänä.

²⁰¹ *New York Times*, 16.3.1946. Our Military Strength Will Be Used.

²⁰² “The Voice of America”, Byrnes 1947, s. 253.

²⁰³ Sellaisia olivat mm. Byrnesin puhe Overseas Press Clubilla 28.2.1946 ja Churchillin Fultonissa pitämä rautaesirippupuhe 5.3.1946.

²⁰⁴ “Diplomatic Showdown”, Hess 1974, s. 135.

²⁰⁵ Byrnes 1947, s. 253–255.

²⁰⁶ Byrnes 1947, s. 251.

²⁰⁷ Ward 1979, s. 78–82.

Byrnesin pakottamaan ratkaisun YK:n välityksellä. Maaliskuun lopulla Byrnes huolehti asian käsittelemisestä ratkaisuun saakka tavalla tai toisella turvallisuusneuvostossa, kun viileämpiin väleihin Neuvostoliiton kanssa ajautunut Qavam osoitti samoja merkkejä. Vaikka Neuvostoliitto ja Iran olivatkin päässeet 22. maaliskuuta kahdenkeskiseen sopimukseen joukkojen poistamisesta, annettiin päätökselle viisi päivää myöhemmin lopullinen siunaus Neuvostoliiton harmiksi julkisesti äänin 7–2. Jälkeenpäin Byrnesillä on nähty olleen merkittävä rooli pääministeri Qavamin suostuttelussa viemään kriisin selvittelyn itse YK:hon.²⁰⁸ Iranin kriisi laukesi lopulta 6. toukokuuta viimeisten neuvostojoukkojen vetäytyttyä, mutta vähemmälle huomiolle jäänyt Schwarzkopfin operaatio jatkoi toimintaansa Iranin valtionpoliisin rynnistäessä loppuvuodesta heikentyneeseen Azerbaidžanin provinssiin.²⁰⁹

Kokonaisuudessaan Iranin kriisi puhkesi sellaiseen aikaan ja paikkaan, jossa niin Yhdysvallat kuin Neuvostoliittokaan ei käytännössä voinut perääntyä. Enemmän menetettävää oli kuitenkin Yhdysvalloilla ja Britannialla, jotka ymmärsivät Lähi-idän öljymaiden tärkeyden tulevaisuudessa. Toisaalta kriisi oli pitkälti myös Neuvostoliiton harrastamaa länsimaiden joustokyvyn mittauttamista, jota aiemmin oli sovellettu quid pro quon hengessä. Vanhaan ei kuitenkaan enää ollut paluuta, sillä paljolti juuri Byrnesin ansiosta Iranin tapahtumat ja edelleen jatkuvat ulkoministerikokoukset pidettiin tiukasti erillisinä kysymyksinä. Tätä eroa lujitti onnistuneesti YK, joka erillisenä osapuolena otti sotaan osallistumattoman Iranin valituksen käsittelynsä. Byrnesin testaama julkinen diplomatia näytti ulospäin johtuneen Neuvostoliiton haluttomuudesta siistiin kahdenkeskiseen ratkaisuun, mutta Schwarzkopfin operaatiolla tai sillä tosiasialla, että Neuvostoliitossa asui yhtä paljon azerbaidžanilaisia kuin Iranissakin ei sattunut olemaan siinä julkisuudessa kysyntää.

²⁰⁸ Harbutt 1982, s. 14–15.

²⁰⁹ Robertson 1994, s. 475.

8. Kesän 1946 kivinen tie kohti lopullista rauhaa

8.1. Yhdistyneet kansakunnat ja kevään 1946 asetelmat

Iranin kriisiä lukuun ottamatta kevään 1946 aikana maailmanpolitiikassa tapahtui paljon lähinnä ajatusten tasolla. Tammikuinen YK:n yleiskokous Lontoossa ja huhti–heinäkuussa pidetyt kaksi neljän suuren ulkoministerikokousta Pariisissa suuntasivat kohti pysyviä rauhansopimuksia. Edellisen merkitys oli Byrnesin mielestä ensimmäisenä YK:n yleiskokouksena atomivoiman hallinnan keskittämisessä YK:lle, jälkimmäisissä jatkettiin Lontoosta alkanutta ministeritason vääntöä.²¹⁰ Pariisin eduksi kokouspaikkana Byrnes laski ranskalaisten kommunistien aktiivisuuden, jonka arveli miellyttävän Molotovia. Molotov ei kuitenkaan ollut tyytyväinen, vaan totesi Byrnesille ajautuneensa tällä välin ”Neuvostoliiton vastaisten kampanjoiden uhriksi”.²¹¹ Tällä Molotov viittasi lähinnä Churchillin maaliskuiseen Fultonin puheeseen, jossa Eurooppa jaettiin rautaesiripulla. Puhe oli selkeä vastine Neuvostoliiton aikaisempaan toimintaan²¹² ja se vaati Yhdysvaltojen ja Britannian veljellistä yhteistyötä Neuvostoliittoa vastaan. Byrnes tiesi puheesta etukäteen ja vaikka se olikin ristiriidassa hänen Moskovassa tekemänsä atomienergiasuunnitelmien kanssa hänkin katsoi parhaaksi kannattaa kovempaa linjaa.²¹³

Lontoon YK:n yleiskokoukseen vain viisi päivää Moskovan ulkoministerikokouksen jälkeen matkustanut Byrnes oli asettanut viralliseksi kokouksen tavoitteekseen paljon kohua Yhdysvaltain sisällä aiheuttaneen atomienergian saattamisen kansainväliseen valvontaan. Nyt Yhdysvaltain esityksessä oli kuitenkin vahvistettu jo Moskovan loppuraportissa mainittujen turvallisuustakeiden merkitystä, mikä merkitsi YK:lle vain mahdollisuutta suositella tiedonvaihtoja ja lopulta myös Yhdysvalloille veto-oikeutta turvallisuusneuvostossa sellaisiinkin suosituksiin, jotka tuntuivat uhkaavan sen kansallista turvallisuutta. Vieläkin yksi takaportti oli jätetty, sillä vaikka Yhdysvallat olisikin hyväksynyt turvallisuusneuvoston suositukset mahdollisista tietojen vaihdoista, jäisi Kongressille silti vielä valta määritellä missä laajuudessa tietojen vaihtaminen tapahtuisi.

²¹⁰ Byrnes 1947, s. 123–124.

²¹¹ Byrnes 1947, s. 126.

²¹² Neuvostoliitto oli helmikuussa YK:n turvallisuusneuvostossa pakottanut britit ja ranskalaiset neuvottelemaan joukkojensa välittömästä vetäytymisestä Syyriasta ja Libanonista. Lisäksi edelleen vaivasivat Italian rajakysymys ja Neuvostoliiton toimet Iranissa.

²¹³ Ward 1979, s. 82.

Käytännössä etenkin viimeinen turvallisuustakeita koskeva lauseke jätti Yhdysvalloille varsin mittavat mahdollisuudet halutessaan pitää atomiaseen valmistamiseen vaadittavan tietouden täysin itsellään. Kuitenkin yksimielisyys atomienergian siirtämisestä kansainväliseen valvontaan saavutettiin Lontoossa helposti.²¹⁴

Atomien energiakysymyksen ulkopuolella Lontoon YK:n yleiskokous kärsi Byrnesin mielestä samoista ongelmista, jotka Moskovassa olivat vaivanneet ilmapiiiriä. Vaikka Byrnes itse olikin taktiikallaan ajanut koko ulkoministerikokousjärjestelmän ongelma-asioiden siirtelyyn, tuntuu Byrnesin hämmästys edelleen vaisua yhteistyöilmapiiriä kohtaan erikoiselta. Vain vajaa viikko Moskovon kokouksen jälkeen Byrnes piti huolestuttavana, ettei kehitystä Romanian Grozan hallituksen uudelleenorganisoimisessa tai Bulgarian hallituksen pohjan laajentamisessa ollut tapahtunut ja että Iranin kysymyksestä oli tulossa yhä akuutimpi.²¹⁵ Yllättäen Byrnesin huolestumisissa oli samoja piirteitä, kuin Trumanin seitsemän vuotta myöhemmin julki tulleessa nuhtelukirjeessä Byrnesille, jonka Byrnes kielsi koskaan saaneensa. Olipa totuus kirjeestä sitten mikä tahansa, alkoi kevään 1946 mittaan Byrnesinkin toiminnassa tapahtua huolestumista suurempaa vakavoitumista Neuvostoliiton toimia kohtaan ja kenties jopa jonkinlaista pakkoa lopettaa venäläisten lelliminen. Ilmiötä vahvistaa myös kehitys Yhdysvaltain yleisessä mielipiteessä.²¹⁶

Muutosta konsensuspolitiikasta tiukempaan Neuvostoliiton politiikkaan vauhdittivat sekä Byrnesin ja Trumanin Moskovon ulkoministerikokouksen jälkeen tulehtuneet välit että Byrnesiä yhä enemmän ja enemmän kiinnostanut julkinen mielipide. Sodan lopussa *American Institute of Public Opinion* oli mitannut 54 % amerikkalaisista luottavan yhteistyöhön venäläisten kanssa, mikä Lontoon ulkoministerikokouksen jälkeen laski 44 %:iin. Helmikuussa vastaava luku oli jo 35 %. Churchillin puheen jälkeen maaliskuussa jopa 71 % amerikkalaisista ei hyväksynyt Neuvostoliiton ulkopoliittikkaa ja 60 % piti Yhdysvaltain Neuvostoliiton politiikkaa liian pehmeänä.²¹⁷ Yleisesti Yhdysvaltain harjoittamaa politiikkaa piti vasemmistosuuntautuneena helmikuussa 44 %, kun heitä oli puoli vuotta aikaisemmin syyskuussa 1945 ollut vain 10 %. Puoluekannatuksen mukaisesti vasemmistolaisena ulkopoliittikkaa olivat pitäneet republikaanit (63 %) ja demokraatit (30

²¹⁴ Curry 1965, s. 191–192.

²¹⁵ Byrnes 1947, s. 123–124.

²¹⁶ Amerikkalaisten yleisen mielipiteen kehityksestä suhteessa Neuvostoliittoon myös Taulukko 1., s. 104.

²¹⁷ Ward 1979, s. 78.

%).²¹⁸ Kansan näkökulma saattoi keväällä 1946 olla keskimääräistä arvokkaampaa lähestyvien kongressivaalien vuoksi etenkin, kun republikaanit, erityisesti Dulles, olivat käyttäneet Byrnesin myönnytyspolitiikkaa lyömäaseenaan. Yhdysvaltain ulkopoliitiikan onkin nähty reagoineen julkisen mielipiteen nopeaan muutokseen yllättävän nopeasti ja etenkin Truman vaati tiukempaa linjaa. Byrnesin antama kuva ei kuitenkaan tue edellistä näkemystä merkittävästä linjanmuutoksesta, vaan yleisesti hän katsoi olleensa aina rakentamassa ”kansan ulkopoliitiikkaa”.²¹⁹

Julkisuudessa kevään 1946 tapahtumat ja erityisesti Iranin kriisi saivat Byrnesin toivomaa painoarvoa. Kovempi Neuvostoliiton politiikan linja näytti imeneen tiedotusvälineet hyvin mukaansa. *New York Times* otsikoi harjoitettua ulkopoliitiikkaa maaliskuun alussa ”Realistisemmalla pohjalta Neuvostoliiton politiikkaan”. Lehden mukaan kevään voimakkaat kannanotot olivat ”hämmentäneet salonkikommunisteja” ja että ”ne ajat olivat loppuneet, jolloin Neuvostoliiton kritisointi tai vastaan asettuminen oli kiellettyä”. Tämä oli selkeää vastinetta *Daily Workerin* näkemyksille, joissa Trumanin–Byrnesin–Vandenbergin-kurssiksi nimetty suuntaus viittasi ”pahaenteiseen sopimukseen käynnistää Yhdysvaltain maailmanvalloituksen politiikka”.²²⁰ Jyrkkä linja ei suinkaan tarkoittanut mahdottomuutta toimia Neuvostoliiton kanssa, vaan ennemminkin se vaikutti ainoalta keinolta pystyä pelaamaan suuvaltapeliä Neuvostoliiton omilla säännöillä. Quid pro quo -politiikalla näytti tässä suhteessa olleen vankka lehdistön tuki.

”Neuvostoliiton miettiessä halujaan Välimeren suunnalla pitää myös meidän miettiä tavoitteitamme sillä alueella. Tripolitanian kysymyksessä me ja Britannia olemme vastustaneet Neuvostoliiton kantaa. Tässä kysymyksessä diplomatian on helppo toimia, sillä Neuvostoliitolla ei ole joukkoja paikalla. Kenties Dardanellien kysymyksessä voimme antaa tilaa Neuvostoliiton vaatimuksille. Nämä ovat kaupankäyntimme elementtejä Neuvostoliiton kanssa.”²²¹

8.2. Pariisin kaksi ulkoministerikokousta

Kansan ulkopoliitiikkaa Byrnes pääsi todellakin harjoittamaan kahdessa Pariisissa pidetyssä ulkoministerikokouksessa huhti–heinäkuussa 1946. Nyt Byrnesin toimia varmistamaan

²¹⁸ The Quarter’s Polls: AIPO Feb. 4, ’46, Public Opinion Quarterly, vol 10, issue 1, (spring 1946), s. 112.

²¹⁹ Byrnes 1947, s. 233–234.

²²⁰ New York Times, 3.3.1946. A More Realistic Basis for Russian Relations. *New York Timesin* sitaatteja *Daily Workerin* artikkelista.

²²¹ New York Times, 3.3.1946. A More Realistic Basis for Russian Relations.

matkaan oli lähetetty myös voimakasta Neuvostoliiton politiikkaa puolustaneet senaattorit Arthur H. Vandenberg ja Tom Connally, jotka olivat erityisen huolissaan Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvusta ja etenkin atomienergiasalaisuuksien luovuttamisesta muille. Molemmilla oli erityistä painoarvoa ulkopoliitikassa toimiessaan Senaatin ulkoasiankomiteassa; demokraatteja edustaneen Connallyn ollessa sen puheenjohtaja ja michiganilaisenaattori Vandenbergin republikaanien ulkopoliittinen äänitorvi.

Kokouksen alkaminen vasta huhtikuun lopulla johtui selkeästi Byrnesin haluista selvittää Iranin kriisi ensin. Toisaalta näin välttyttiin uhasta Iranin kysymyksen käyttämisestä rauhankokouksen quid pro quo -vaihtotavarana, mutta samalla se teki mahdottomaksi Moskovassa päätetyn toukokuun ensimmäisen päivän takarajan lopullisen rauhankonferenssin aloituspäivästä. Aikaisemmista kokouksista poiketen yhteisymmärrykseen sentään oli päästy neljän suuren osallistumisesta kaikkien viiden rauhansopimusluonnoksen valmisteluun. Muutos oli melkoinen, sillä Lontoon kokouksessakin yhdeksi kynnyskysymykseksi nostettu Ranskan mukaan ottaminen oli kuitattu Neuvostoliiton yllättävällä myöntymisellä.²²² Yleisen selityksen mukaan Neuvostoliitto ei halunnut pitää kiinni aikaisemmasta tulkinnastaan lähinnä Ranskan kommunistisen puolueen menestyksen turvaamiseksi myös tulevaisuudessa.²²³

Pariisin ulkoministerikokouksen ilmapiiriin vaikutti kiistatta taustalla muhiva Iranin kriisi, joka toisaalta oli käytännön tasolla siirretty julkisuuden ja turvallisuusneuvoston puitavaksi. Osana keskustelua Italian rauhansopimusehdotuksesta taitettiin alueellisista kysymyksistä peistä edelleen Molotovin ehdottaessa Neuvostoliiton ja Italian yhteisestä huoltohallinnosta Tripolitaniassa. Ranskalaisetkin vaativat samanlaista hyvitystä Italian ”alusmaista”. Ehdotus johti Britannian vastaehdotukseen itsenäisyyden myöntämisestä kaikille Libyan alueille Tripolitania ja Kyrenaica mukaan lukien. Kun vielä Yhdysvaltain virallinen kanta suosi YK:n alaista hallintoa, olivat kaikki osapuolet erilaisten tavoitteiden ristipaineessa. Yllättäviä sympatioita alkoi kuitenkin löytyä, kun aiemmin Neuvostoliiton syrjimä Ranska liittyi yhdessä Neuvostoliiton kanssa vastustamaan Britannian vastaehdotusta. Yhdysvallat olisi lopulta suostunutkin jonkinlaiseen kahdenkeskiseen huoltohallintoon alueilla, mutta vain takuilla alueiden itsenäistymisestä seuraavien kymmenen vuoden sisällä. Ranskalaiset eivät taas suostuneet ehtoon, mikä sai Yhdysvallat

²²² Byrnes 1947, s. 124.

²²³ Ward 1979, s. 90.

jälleen kollektiivisen hallinnon kannalle.²²⁴ Epäilyksiä entisten Italian kolonioiden tulevaisuuden itsenäistymisestä esitti myös Yhdysvaltain laivaston kontra-amiraali Ellery W. Stone, joka Trumanille lähettämässään muistiossa piti todennäköisenä näiden alueiden asteittaisen liukumisen joko Britannian tai Neuvostoliiton vaikutusvallan alaisuuteen. Lisäksi hän arveli Italian kommunistisen puolueen mahdollisen tuen Neuvostoliiton vaatimuksille heikentävän sen asemaa Italiassa siinä määrin, ettei sisäpoliittista riskiä Tripolitanian irrottamisesta Italiasta lopulta haluttaisi ottaa. Stonen muistion mukaan paras vaihtoehto olisikin kaikkien Italian ennen fasismin aikaa hankkimien kolonioiden palauttaminen sille sellaisenaan.²²⁵

Ranskalaiset osoittivat yhteistyökykynsä Neuvostoliiton suhteen myös Italian–Jugoslavian rajakysymyksessä, jossa he tekivät kompromissiehdotuksen vetämällä linjan brittiläis-yhdysvaltaisen ja neuvostoliittolais-jugoslaavisen mallin välimaastoon. Ehdotus ei kuitenkaan saanut kannatusta jättäessään 130 000 italialaista Jugoslaviaan ja 115 000 jugoslaavia Italian alueille. Triesten Jugoslavian puolelle siirtämisen kannalla olivat edelleen vain Neuvostoliiton edustajat, jotka perustelivat ratkaisuaan kaupungin sotilasstrategisella sijainnilla. Byrnesin mielestä 300 000 asukkaan Triesten siirtäminen Jugoslavian puolelle ei ollut oikeutettua ja hän oli valmis harkitsemaan kompromissia ranskalaisten ehdotuksen tyyppisestä ratkaisusta. Byrnes ehdottikin Triesten sijaan arvokkaiden Arsan hiilikaivosten siirtämistä Jugoslavialle. Kuitenkaan niin Molotov, Bevin kuin Bidault'kaan eivät suostuneet ehdotukseen, eikä Byrneskään halunnut enää mennä myönnytyksissään pidemmälle.²²⁶

Vaikka Neuvostoliiton edustajat olivat koko ajan pitäneet kiinni tiukoista vaatimuksistaan Italian 300 miljoonan Yhdysvaltain dollarin sotakorvauksista Neuvostoliitolle, Jugoslavialle, Kreikalle ja Albanialle, ilmoitti Molotov Byrnesille olevansa valmis harkitsemaan uudelleen korvauskysymystä ja myös Neuvostoliiton aiempia vaatimuksia Italian alusmaiden suhteen mikäli Italian–Jugoslavian rajakysymys ratkeaisi Jugoslavian eduksi ja Triestestä tulisi osa Jugoslaviaa. Lisäksi Molotov totesi 100 miljoonan dollarin korvaussumman olevan kohtuullinen ja viimeinen, johon Neuvostoliitto voisi osaltaan

²²⁴ Byrnes 1947, s. 127.

²²⁵ FRUS. Kontra-amiraali, liittoutuneiden Italian komission päällikkö, Ellery W. Stonen muistio Presidentti Trumanille. PPC, s. 77–78.

²²⁶ Byrnes 1947, s. 128.

suostua. Byrnes ei voinut suostua ehdotukseen, ja joutui venäläisten vastahyökkäyksen kohteeksi. Viitaten Yhdysvaltain armeijan läsnäoloon Kiinassa ja muutamien satojen miesten suuruisiin huoltojoukkoihin Islannissa Andrei Vyšinski nimitti Byrnesin peräänantamattomuutta ”imperialistisen ekspansiivisuuden politiikaksi”.²²⁷ Ilmoitus oli selkeä vastine Yhdysvaltain halusta savustaa neuvostojoukot Iranista, mutta siinä oli myös paljon tarvetta siirtää huomio pois Balkanilta. Onkin syytä epäillä Neuvostoliitonkaan kovin suurta halua tuhota liian ongelmalliseksi muodostuvalla Italian–Jugoslavian rajakysymyksellä kommunistien menestystä myös Italian politiikassa.

Kokonaisuutena Pariisin ensimmäinen ulkoministerikokous oli näyte Byrnesin uudesta ulkopoliittisesta linjasta, joka perustui toisaalta julkiselle järkähtämättömyydelle, mutta toisaalta edelleen henkilökohtaiselle diplomatialle. Edellinen ominaisuus vaati peräänantamattomuutta Trumanin ja yleisen mielipiteen vaatimiin kysymyksiin muun muassa Iranin ja Balkanin tilanteista, jälkimmäinen taas näkyi laajemmin Molotovin, Byrnesin, Bevinin ja Bidault’n muodostaman ydinjoukon henkilökohtaisina kykyinä neuvottelupöydässä ja suppeammin Yhdysvaltain neuvotteluryhmän sisällä lähinnä kaksipuolueyhteistyön sujumisena. Arthur Vandenbergin näkemys²²⁸ yksimielisyyden saavuttamisesta kuudessa päivässä ilman Neuvostoliittoa oli selkeä kannanotto yleisen mielipiteen muokkaamista mielikuvista bipolarisoituvasta maailmasta. Se ei kuitenkaan huomionnut useita tilanteita, joissa ranskalaiset ja brititkin ottivat myönteisen kannan. Selkeä muutos tapahtui myös retoriikan tasolla, jossa amerikkalaiset perivät lähinnä Molotovin briteille aikaisemmin antaman imperialististatuksen.

Vaikka jännitteet alkoivatkin kasautua paljolti henkisellä tasolla Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain välille, tasoittuivat ne käytännön tasolla laajemmin neljän suuren kesken. Yhteistyökyky olikin Neuvostoliiton Ranskan epäilysten hälvennyttyä kenties parhaimmillaan sitten Potsdamin aikojen, minkä vuoksi ulkoministerit sopivat toisen ulkoministerikokouksen järjestämisestä pienen tauon jälkeen jälleen Ranskassa heinäkuussa 1946. Vastaavasti olivat kohonneet myös amerikkalaisten odotukset sopimusten pikaisesta syntymisestä. Pariisista palattuaan Byrnes totesi radiohaastattelussaan:

²²⁷ Byrnes 1947, s. 128.

²²⁸ New York Times, 22.5.1946. The “Peace Offensive”.

”Kansojen rauhaa ei voi saada aikaan loistokkailla diplomaattisilla riemuvoitoilla. Se vaatii kärsivällisyyttä ja lujuutta, suvaitsevaisuutta ja ymmärtämistä. Meidän ei pidä langettaa tahtoamme muihin, mutta meidän täytyy varmistaa, etteivät muut saa käsitystä mahdollisuudestaan vaikuttaa meihin.”²²⁹

Julkisuudessa Byrnesin toiminta Pariisin ensimmäisessä ulkoministerikokouksessa noteerattiin yllättävän korkealle. *New York Times* uutisoi Byrnesin “työskennelleen kuin majava tehdäkseen selväksi keskeisimpiä epäselvyyksiä”. Näitä olivat kysymykset Neuvostoliiton joukkojen sijoittelusta edelleen Itä-Euroopassa, Neuvostoliiton selkeästä tuesta alueen vasemmistopuolueille ja Tonavan hallinnasta.²³⁰ Toisin kuin esimerkiksi vielä puoli vuotta aikaisemmin nyt julkisuudessakin annettiin ymmärtää, että kokouksen läpivieminen ja rauhansopimusten edistyminen olisi kiinni vain ja ainoastaan Neuvostoliiton edustajista.

”Yhä uudelleen ja uudelleen hän [Byrnes] on pyrkinyt löytämään perustavanlaatuista yksimielisyyttä saadakseen työnsä päätökseen. Herra Molotov taas on huolellisesti nostanut esiin kaikki sellaiset poikkeamina, jollaisina hän ne näkee, ja ottanut ne takasin agendaan samalla väistellen vaikeita kysymyksiä aiheuttaen Herra Byrnesille tahallista mielipahaa.”²³¹

Epäilyksiä heräteltiin myös Neuvostoliiton sitten Lontoon ulkoministerikokouksen aikojen parantuneiden Ranskan suhteiden taustoista:

”Hän [Molotov] on ollut epätavallisen ystävällinen ranskalaisia kohtaan myöntyessään heidän osallistumiseensa keskusteluun kaikista rauhansopimuksista. – Ranskassa pidetään vaalit perustuslaista ja kansanedustuselimestä tulevien kahden kuukauden kuluessa. Yhdysvallat avustaa todennäköisesti maltillisia puolueita rahalla ja ruoka-avulla, joten Neuvostoliiton täytyy näyttää hienovaraisella propagandalla miten hyvä ystävä se oikein on.”²³²

Kompromissiratkaisujen mahdollisuudesta julkisuuteenkin annettiinkin hyvin skeptinen kuva. Ainoastaan Tonavan hallintakysymyksessä koettiin Yhdysvaltojen lopulta joutuvan vetäytymään vaatimuksissaan joen muuttamisesta vapaakauppa-alueeksi Neuvostoliiton hyväksi. Vastaavasti Bulgarian tilanteessa Yhdysvaltoja tyydyttävä ratkaisu voitaisiin hyvittää Itä-Euroopan neuvostojoukkojen vetäytymistä koskevien vaatimusten

²²⁹ Byrnes 1947, s. 130.

²³⁰ *New York Times*, 5.5.1946. Two Basic U. S. Policies Emerge at Paris Parley.

²³¹ *New York Times*, 5.5.1946. Two Basic U. S. Policies Emerge at Paris Parley.

²³² *New York Times*, 5.5.1946. Two Basic U. S. Policies Emerge at Paris Parley.

lopettamisella, mihin lehdistönkään mielestä ei ollut Yhdysvalloilla paljonkaan vaikutusvaltaa.²³³ Kokonaisuutena Pariisin ensimmäinen ulkoministerikokous sai julkisuudessa kyseenalaisen onnistumisen leiman. *New York Timesin* nimeämä ”rauhan hyökkäys” oli selkeästi pettymys nopeita tuloksia odottaneille, mihin syyllistä haettiin Neuvostoliitosta. Pariisin kokoukseen nähtiin jopa päättyneen syksyn 1945 Lontoon kokouksen jälkeen alkanut positiivinen kehitys suurvaltojen välillä.²³⁴

Keväällä Iranin kysymyksen ratkaisemisessa keskeiseksi muodostunut avoin ulkopoliittika sen sijaan oli lehdistön mielestä edelleen vahvistanut oletettuja käsityksiä suurvaltapolitiikan todellisesta tilasta:

”Se ei paljastanut käytännössä vain kaikkia sopimuksen saavuttamisen estäneitä seikkoja ja meidän delegaatiomme rohkeita pyrkimyksiä voittaa ne pysymällä muodollisten liittolaisten rinnalla estääksemme Saksan ja Japanin aggression uudelleensyntymisen. Yhtä selvästi se on paljastanut sen, että yksimielisyyden esteenä Pariisissa oli yksi valtio, Neuvostoliitto, jonka pitää kantaa täysi vastuu nykyisestä umpikujasta.”²³⁵

Umpikujaan vertaaminen oli kylläkin selkeän liioiteltua, sillä Lontooseen 1945 verrattuna seuraavan kokouksen järjestämisestä oli päästy sopimukseen, eikä mistään ongelmasta muodostunut selvää kynnyskysymystä.

Byrnesin matkattua rauhansopimusten saavuttamisen vuoksi yhdennentoista kerran Atlantin yli Ranskan Pariisiin toiseen ulkoministerikokoukseen oli amerikkalaisen seurueen ainoa tavoite hänen mukaansa tilanteen pakottaminen valmiiksi lopullista rauhansopimusta varten. Ajatukseen liittyi oletus, että huomattavassa myönnytyksen olevan mahdottomia Molotov ajautuisi hyväksymään ehdotukset rauhansopimuksiksi. Kokous alkoi kuitenkin Byrnesin mielestä ”tavanomaisella neuvotteluja edeltävällä selkkauksella”, kun Molotov ilmoitti vastustavansa amerikkalaisten agendaan esittämää sopimusluonnosta Itävallan rauhansopimukseksi kannattaen Bidaultin ehdotusta Itävallan tilanteen tarkemmasta tutkimisesta. Samaa tutkimusvaatimusta Molotov ehdotti myös Italian tilanteeseen, joka olikin muuttunut Italian kesäkuisesta kansanäänestyksestä monarkian lopettamisesta ja jo

²³³ *New York Times*, 5.5.1946. Two Basic U. S. Policies Emerge at Paris Parley.

²³⁴ *New York Times*, 22.5.1946. The “Peace Offensive”.

²³⁵ *New York Times*, 22.5.1946. The “Peace Offensive”.

sinällään toimi hyvänä kritiikin lähteenä angloamerikkalaista miehityspolitiikkaa kohtaan.²³⁶

Tavanomainen selkkaus kuitenkin kääntyi positiiviseen suuntaan, kun yllättäen Molotov ilmoitti Neuvostoliiton hyväksyvän Dodecanesian saariryhmän siirtymisen Kreikalle. Niin ikään Italian alusmaita koskevat kysymykset ratkesivat Molotovin hyväksytyä ehdotuksen vain pienin varauksin. Italian sotakorvauskysymys sen sijaan monimutkaistui lähinnä keskusteluun Neuvostoliitolle Yhdysvaltainkin mielestä kuuluvan 100 miljoonan Yhdysvaltain dollarin suuruisen korvaussumman lähteistä. Neuvostoliitto hyväksyi summan hyvitetävän sotateollisuuden tuotteilla, kauppalaivoilla tai italialaisilla Balkanin omistuksilla, muttei sotasaaliilla kuten amerikkalaisten tai brittien saamilla sotalaivoilla, mitä Byrneskin piti oikeudenmukaisena.²³⁷ Kuitenkin Molotovin mukaan Neuvostoliitto olisi oikeutettu osaan Italian sotalaivastosta muutenkin, sillä Potsdamissa oli sovittu sille osa Yhdysvaltain ja Britannian sotasaaliiksi saamistaan saksalaisista sota-aluksista.²³⁸

Byrnesin mukaan Potsdamin päätös oli lahjoitus ja koski vain saksalaisia aluksia, eikä suinkaan merkinnyt jatkuvaa lahjoittelua tai päätöksen soveltamista Italian sotalaivastoon. Nyt Molotov joutui hyväksymään muut sotakorvauslähteet, mutta valitti Yhdysvaltojen arvioineen ne reilusti ylihintaisiksi. Molotov ehdotti Neuvostoliiton hyväksyvän sotakorvaukset amerikkalaisten ehdotuksen muodossa, mikäli Triesten ja Bulgarian kysymyksissä päästäisiin Neuvostoliiton haluamiin tuloksiin.²³⁹ Lopulta syntyi jonkinlainen kompromissiratkaisu, kun Byrnes ilmoitti Yhdysvaltojen hyväksyvän 300 miljoonan dollarin sotakorvaukset Neuvostoliitolle, Jugoslavialle, Kreikalle ja Albanialle sotateollisuudesta, Balkanin sijoituksista ja raaka-aineista. Edellisestä Pariisin ulkoministerikokouksesta poiketen Byrnesin suostumus syntyiikin liioitellun veljelliseltä pohjalta. Byrnesin todettua hänen ”hyvän ystävänsä Molotovin saaneen hänet

²³⁶ Byrnes 1947, s. 132.

²³⁷ Byrnes 1947, s. 136.

²³⁸ FRUS. United States Delegation Record, Council of Foreign Ministers, Second Session, Second Meeting, Paris, April 26, 1946, 4:30 p. m. CFM, s. 115–117.

²³⁹ FRUS. Record of Decisions, Council of Foreign Ministers, Second Session, Tenth Meeting, Palais du Luxembourg, Paris, May 4, 1946, 5 p. m. CFM, s. 247–249.

vakuuttuneeksi sotakorvaussumman perusteista” halusi Molotov sopimusluonnoksen valmisteltavan välittömästi tämän keskustelun pohjalta.²⁴⁰

Epävirallisesti ja Byrnesin omien muistelmien mukaan Molotov oli vastineeksi halukas jättämään muut vaatimuksensa edelleen auki ja lopullisen rauhankonferenssin käsiteltäväksi.²⁴¹ Niin esimerkiksi Bulgarian hallituksen tunnustamiskysymys ja Triesten kohtalo jäivät edelleen avoimiksi. Kuitenkin erityisesti Triesten ympärillä käyty keskustelu nostatti neuvottelupöydissä melkoisia tunteita ja vei neuvottelut yllättävän syvälliselle tasolle. Byrnes totesi Triesten kuuluneen Italialle vuodesta 1472 ja siellä edelleen oleva ¾:n italialaisenemmistön olevan osoitus kaupungin etnisestä perimästä. Molotov vastasi sarkastisesti, ettei Italiaa edes ollut olemassa ennen 1800-lukua ja että Napoleonin vuonna 1810 perustamat Illyrian provinssit käsittivät slaavinkieliset Triesten, Gorizian ja Gradiscan kaupungit.²⁴² Molempien mielestä Triesten kysymys oli kokouksen keskeisimpiä, mutta myös vaikeimpia. Ensi kerran aluekysymyksissä rauhanpolitiikan ongelmaksi näytti nousseen taloudellisten tai sotastrategisten seikkojen ohi etniset kysymykset.

Etenkin Triesten kysymyksen ympärillä käyty keskustelu oli selkeä muutos entisiin asetelmiin. Jokainen ulkoministeri oli vuorollaan tarjoamassa erilaista kompromissiratkaisua, mikä jo sinänsä saattoi olla vierasta Molotovin järkähtämättömyyteen tottuneelle Byrnesille. Toisaalta Byrneskään ei ollut enää diplomatian ja ulkopolitiikan vasta-alkaja, vaan kokenut neuvottelija. Joidenkin tutkijoiden mielestä Byrnes alkoi jopa Pariisissa omaksua tietoisesti tai tiedostamatta niitä neuvottelutaktiikoita, joita Molotov oli menestyksekkäästi käyttänyt häntä vastaan aikaisemmin.²⁴³ Näkökulma on perusteltu ainakin Molotoville aina tärkeän agendakysymyksen ja Byrnesin suosimien nippuratkaisujen samantyyppisillä tavoitteilla. Niin agenda kuin erilliskysymysten niputtaminenkin osoittivat loistavaa taktiikkaa siirtää vaikeimmat kohdat myöhempään ajankohtaan ja hyväksyttäväksi ilman myönnytyksiä jo sovituiksi ehdittyihin ja prioriteetiltaan tärkeimpiin kysymyksiin. Sinällään

²⁴⁰ FRUS. United States Delegation Record, Council of Foreign Ministers, Second Session, Second Meeting, Paris, April 26, 1946, 4:30 p. m. CFM, s. 118–119.

²⁴¹ Byrnes 1947, s. 136.

²⁴² FRUS. United States Delegation Record, Council of the Foreign Ministers, Second Session, Tenth Meeting, Paris, May 4, 1946, 5 p.m. CFM, s. 241.

²⁴³ Esim. Ward 1979, s. 125.

nippuratkaisutkaan eivät juurikaan eronneet aikaisemmista Molotovin lupauksista harkita myönnytyksiä mikäli tietyt toiveet vastapalveluksista toteutuisivat, mutta Byrnesin kokoamina niistä tuli selkeämmin määriteltyjä ja tiukan määrämuotoisia vaihtosopimuksia. Triesten Byrnes niputti kysymykseen Italian sotakorvauksista, mikä pakotti osin Byrnesin viivyttelyn ansiosta Molotovin hyväksymään seuraavana agendassa olleet kysymyksen lopullisen rauhankonferenssin pitämisestä ennen kuin varsinaisesti Italian sotakorvauskysymykseen edes päästiin. Tässä tapauksessa Byrnes voitti vanhan mestarin hänen diplomaattisten kykyjensä kahdessa vahvimista osa-alueista – viivyttelyssä ja agendassa.

Kevään ja kesän 1946 aikana ulkopoliittinen muutos oli näkynyt käytännössä juuri konkreettisten konfliktien kasautumisena selkeästi idän ja lännen välille. Britit olivat sekaantuneet vanhaan prosenttisopimukseen vedoten Kreikan kommunistisen vastarintaliikkeen toimintaan ja vastineeksi Neuvostoliitto viivytteli Iranissa. Dardanellien²⁴⁴ kysymys saattoi Trumanin jopa tarvittaessa aseellisesti puolustamaan turkkilaisten etuja Neuvostoliittoa vastaan. Ristiriita-asioita siirtyi nyt paljon myös YK:n turvallisuusneuvostolle, joka nosti nyt käytännössä esiin kiistat veto-oikeuden käytöstä. Molotovin lukuisista yrityksistä huolimatta Byrnes ei Pariisissa voinut ulkopoliitiikan uudelleenmäärittelyn jälkeen suostua kohta kohdalta käytävään pykälän tarkistamiseen, vaan pysytteli jyrkästi nippuratkaisuissa.²⁴⁵ Kokonaisuutena Pariisin kaksi ulkoministerikokousta osoittivat tiukemman suhtautumisen Neuvostoliittoon tuoneen suhteellisen onnistuneen ratkaisun amerikkalaisille – etenkin kun Ranska oli edustettuna. Ranskan edustaja Bidault'n panoksen kokousten päättämisessä ja yleensäkin lopullisen rauhankonferenssin määräämisessä Byrnes piti olleenkin jopa ratkaiseva ja arvosti tätä henkilökohtaisesti.²⁴⁶ Julkinen näkemys suuresta onnistumisesta ilman myönnytyksiä oli kuitenkin selkeästi toispuoleinen.

Ennen Pariisin ulkoministerikokouksia Byrnesin harteille oli ladattu paljon odotuksia uuden ulkopoliitiikan toteuttamisesta. Senaattori Vandenberg oli julkisesti ilmoittanut, että

²⁴⁴ Neuvostoliitto vaati osallisuutta Mustanmeren maiden sotalaivojen kulunvalvontaan vastoin vuoden 1936 Montreaux'n sopimusta.

²⁴⁵ Byrnes 1947, s. 136.

²⁴⁶ Byrnes 1947, s. 137.

”appeasement-politiikan ajat olisivat ohi”.²⁴⁷ Kokouksen jälkeen moni näki Byrnesin pystyneen vastaamaan odotuksiin kiitettävästi, mikä suurelta osin johtui tiedotusvälineitä sillä hetkellä kiinnostaneesta Italian sopimuksen menestyksestä. Byrnes itse antoi raportissaan amerikkalaisille hieman dramatisoidun kuvan neuvotteluiden tiukkuudesta ja sopimusluonnoksista käydyistä kädenväännöistä:

” – – mahtava taistelu ja valtavia vaikeuksia harmonisoida neljän hallituksen näkemyksiä – – sopimusluonnokset ovat parhaimpia, mitkä ihmisjärki voisi saada neljä merkittävintä liittoutunutta hyväksymään.”²⁴⁸

Suhtautumisessaan Neuvostoliiton päämääriin Byrnes oli yhtä sovinnaisella tasolla:

”Olen valmis uskomaan, että heidän on yhtä vaikea ymmärtää meitä kuin meidän on heitä. Mutta joskus ajattelen neuvostoliittolaisten ystäviemme pelkäävän meidän pitävän heitä heikkoina ja pehmeinä, jos he myöntäisivät sopimukseen ilman kamppailua meidän halujamme vastaan – jopa silloinkin, kun he itse haluavat samaa. Kuitenkaan jatkuva taistelu ei ole aina hyväksi rauhaa kaipaavassa maailmassa.”²⁴⁹

Korulauseiden ulkopuolella jäi kuitenkin huomaamatta, että Balkanin sopimusta ei edelleenkään saatu järjestykseen, minkä myöhemmin on nähty osaltaan vahvistaneen Neuvostoliiton valtapolitiikan Itä-Euroopassa.²⁵⁰

Byrnesin Pariisin toisesta ulkoministerikokouksesta ilmentämä positiivisuus otettiin julkisuudessakin vastaan yllättävän vähäisellä kriittisyydellä. Vielä kokousten välissä olleella kuukauden mittaisella kesätauolla Yhdysvaltain lehdistö oli kuvaillut tilannetta lähes Lontoota 1945 vastaavaksi umpikujaksi, jossa etenkin kompromissien saavuttaminen nähtiin mahdottomuutena pelkästään Neuvostoliiton taipumattomuuden vuoksi. Nyt *New York Timesin* siteeratessa Senaattori Connallyn pitämää radiopuhetta oli asenne kompromissejakin kohtaan jälleen vanhoillaan:

²⁴⁷ Ward 1979, s. 100.

²⁴⁸ “ – – great struggle and tremendous difficulties the four governments had in harmonizing their view – – they [drafts] are the best which human wit could get the four principal Allies to agree upon” Byrnes 1947, s. 137.

²⁴⁹ Byrnes 1947, s. 137.

²⁵⁰ Ward 1979, s. 126.

”Tähänastinen edistys on tulosta kompromisseista, kuten Herra Byrnes sanoi. Meillä ei ole tarvetta teeskennellä, etteikö enempää kompromisseja tarvittaisi mikäli aiomme päästä tavoitteeseemme. Kompromissit jotka olemme jo saavuttaneet ja jotka tulemme saavuttamaan ovat kompromisseja, joiden tarkoitus on sopia rehellisesti mielipiteiden väliset konfliktit eikä suinkaan turvata itsekkäitä etuuksia meille tai muille.”²⁵¹

Nyt Byrnes korosti myös Yhdysvaltojen lopullista sitoutumista kansainväliseen toimintaan:

”Me kaikki olemme yksimielisiä siitä, ettei Yhdysvallat tule koskaan enää palaamaan isolaatiopolitiikkaan. Vaikka kansainvälisen turvallisuusyhteistyön ongelmat täytyy hyväksyä, emme voi hakea enää turvallisuutta eristäytymisestä.”²⁵²

Vaikka Monroen opin lopullinen romuttaminen ja Yhdysvaltain väistämätön pakko puuttua ulkovaltojen asioihin oli käytännössä sinetöity jo koko sen toiseen maailmasotaan linkittäneillä syillä, oli Byrnesin sanomalla kiistatta hienoa poliittista karismaa. Samalla se kuitenkin viestitti siitä tosiasiaista, ettei muita vaihtoehtoja juurikaan ollut. Neuvostoliiton leviävää vaikutusvaltaa maailmassa ei pystytty pysäyttämään atomidiplomatialla tai pelkällä julkisuuspolitiikalla. Julkisuus näytti kuitenkin olleen edelleen Byrnesin mielestä tehokkain ase Neuvostoliittoa vastaan ja siihen tarkoitukseen kansainvälisen yhteistyön korostaminen sopikin hyvin.

Selkeästi Byrnesin Pariisin politiikka olikin taiteilua toisaalta julkisuuden vaatiman tiukkuuden ja toisaalta neuvotteluhuoneen sisäisten neuvottelu- ja kompromissikykyjen välillä. Edellinen onnistui paljolti sen oman puuttumisen ja Byrnesin retoriikan pohjalta – jälkimmäinen taas merkitsi todellisuudessa paluuta vanhaan quid pro quo -politiikkaan.

²⁵¹ New York Times, 28.7.1946. Truman Declares U. S. Backs Byrnes on Peace Mission.

²⁵² New York Times, 28.7.1946. Truman Declares U. S. Backs Byrnes on Peace Mission.

9. Hermosotaa maailmanrauhan nimessä

9.1. Pariisin 21 kansakunnan rauhankonferenssi

Pariisin 21 kansakunnan rauhankonferenssi pääsi alkamaan 29. heinäkuuta 1946 vain samassa kaupungissa pari viikkoa aikaisemmin päättyneen ulkoministerikokouksen jälkeensä jättämässä ulkoisesti hyvässä hengessä. Nyt ulkoministerikokouspohja laajentui siis viiteen, kun Kiinakin otettiin mukaan viiden suuren ja rauhansopimusehdotukset lopulta hyväksyvän valtion joukkoon. Näiden lisäksi paikalla olivat muut kuudentoista pelkästään kannanotto-oikeuden rauhansopimusluonnoksista käytäviin keskusteluihin omaavien valtioiden edustajat. Kuitenkin politiikan, talouden ja sotilasasioiden erillisissä komissioissa kokoontuivat viiden suuren lisäksi vain asian vaatimat osapuolet. Uutta oli myös jo Byrnesin Pariisin toisessa ulkoministerikokouksessa vaatima avoimuusperiaate. Iranin tapauksessa hyväksi havaittu julkisuus teki nyt rauhankonferenssin avoimeksi lehdistölle.²⁵³

Ennen sisältökysymyksiin menoa ongelmia synnytti äänestyskysymys, kun britit ehdottivat sekä yksinkertaista enemmistöä että 3/5 -enemmistöä kahden erityyppisen rauhansopimusehdotuksen perustaksi aiemmin kaavailtujen yksinkertaisen ja 2/3 -enemmistön sijaan. Amerikkalaisten ja kiinalaisten tukiessa tätä ehdotusta Neuvostoliitto ja Ranska ehdottivat pelkän 2/3 -enemmistön soveltamista kaikkiin ehdotuksiin, mutta yksinkertaisen enemmistön tapauksessa valinnanvapaus siirtyisi rauhansopimusehdotukset hyväksyvälle ulkoministerikokoukselle. Byrnes ei pitänyt eroa brittien ja venäläisten näkemysten välillä suurena ja asiasta äänestettäessä Britannian ehdotus tuli hyväksytyksi äänin 15–6 Neuvostoliiton, Jugoslavian, Puolan, Valko-Venäjän, Ukrainan ja Tšekkoslovakian äänestäessä vastaan. Äänestyskysymyksessä tappion kärsinyt Molotov piti sitä tuloksena angloamerikkalaisen blokin toimista. Byrnesille Molotovin puheet olivat kova paikka ja hän katsoi Molotoville olevan mahdotonta ymmärtää painoarvoltaan vähäisemmällä mailla kuten Belgialla, Alankomailla, Etelä-Afrikalla, Australialla tai Uudella Seelannilla olevan omiakin mielipiteitä.²⁵⁴ Sikäli Byrnesin tukema brittien linja vaikutti oikeutetulta, että Byrnes lupasi 2/3 -enemmistön tapauksessa Yhdysvaltain ottavan

²⁵³ Curry 1965, s. 242–243. “Open diplomacy”. Ward 1979, s. 133.

²⁵⁴ Byrnes 1947, s. 140.

ulkoministerikokouksessa tämän kannan riippumatta aikaisemmista tavoitteista. Yksinkertaisen enemmistönkin tapauksessa Byrnes lupasi vakavasti harkita Yhdysvaltain lopullista kantaa rauhansopimuksista päättävässä ulkoministerikokouksessa, jossa siis edelleen vaadittiin kaikkiin päätöksiin yksimielisyyttä:

”Ajatustemme mukaisesti ilmoitin avauspuheenvuorossani Yhdysvaltain tukevan ulkoministerikokouksissa tehtyjä päätöksiä, mutta kuten olin kokouksissa todennut, tulisin äänestämään jokaisesta ehdotuksesta riippumatta ulkoministerikokouksen ehdotuksista. Mikäli konferenssi ei jossakin sisältökysymyksessä olisi yhtä mieltä ulkoministerikokouksissa 2/3 -enemmistöllä hyväksytystä suosituksesta, tulisin tekemään kaikkeni tämän suosituksen läpiviemisestä riippumatta Yhdysvaltain kannasta rauhankonferenssin äänestyksessä. Herra Molotov ilmaisi paheksuntansa kantaamme, jonka myös britit hyväksyivät, pitäen sitä ulkoministerikokouksessa tehtyjen sääntöjen loukkauksena. Ensimmäisen kerran ylenkatsoin hänen syytöstään, mutta hänen toistaessaan sen luin hänelle ulkoministerikokouksen pöytäkirjan, jossa oli varattu Yhdysvalloille kuusi poikkeusta äänestää mistä hyvänsä proseduriin tehtävästä korjauksesta. Huomautin, että olin tehnyt varauksen niin usein vain, koska tunsin Herra Molotovin taktiikan.”²⁵⁵

Äänestyskysymyksen tulos oli selkeän kaksijakoinen, mutta varsinaisesta blokista voitaneen puhua vain lievästi Neuvostoliiton ja sen liittolaisten osalta. Olihan voimasuhteista oikeastaan päätetty jo Jaltassa, jossa Stalin, Roosevelt ja Churchill olivat kaavailleet 6-6-6-jakaumaa. Toisaalta Byrnesin rauhanpolitiikka vaati näkyviä tuloksia, joita yksinkertainen enemmistö selvästi helpotti. Edelleenkin kyse oli perustaltaan vaikeiden asioiden siirtämisestä eteenpäin, sillä rauhankonferenssin äänestystuloksilla oli edelleen vain ehdotusperusteinen, joskin julkisuudessa hyvin voimakas vaikutusvalta ulkoministerikokouksen päätöksiin.

Oletettavasti Molotovin ehdoton 2/3 -enemmistö kaikkiin päätöksiin olisi viivytännyt kokouksen kulkua, sillä jo aikaisemmista ulkoministerikokouksista oli jäänyt avoimiksi parikymmentä keskeistä ja hyvin ristiriitaista ongelmaa. Vastineeksi Molotovin blokkipuheille Byrnes piti hyvänä, että monet Neuvostoliitonkin ehdotukset hävisivät suuremmalla kuin 2/3 -enemmistöllä.²⁵⁶ Käytännössä tämän piti tarkoittaa vähintään yhden slaavilaisen blokin maan irtautumista yhteisestä kannasta, mitä kylläkään ei tapahtunut kuin harvoin ja silloinkin pääasiassa taktisista syistä. Toisaalta Molotovin blokki

²⁵⁵ Byrnes 1947, s. 139.

²⁵⁶ Byrnes 1947, s. 140.

saavuttikin hyviä tuloksia. Näin kaatuivat muun muassa Kreikan ehdotukset yksinkertaisesta enemmistöstä keskustelukysymyksiin, Alankomaiden esitys kaikkien osallistujamaiden osallistumisesta kaikkiin komissioihin ja Uuden Seelannin esitys Bidault'n valinnasta konferenssin pysyväksi puhemieheksi.²⁵⁷

Pariisissa Byrnes piti hämmästyttävänä, että Neuvostoliiton edustajat halusivat yksinkertaisesti ja nopeasti keväisten ulkoministerikokousten luonnosten hyväksymistä. Kevään tilanteesta asetelmat olivat kääntyneet pääläelleen, kun avauspuheenvuorossaan Byrnes vaati jokaisesta kohdasta äänestettävän erikseen riippumatta aikaisemmista ehdotuksista.²⁵⁸ Sisältökysymyksistä ongelmallisimmiksi oletetut Trieste ja Tonavan hallinta eivät ongelmina tulleet Pariisissakaan lähemmäksi täydellistä ratkaisua. Elokuussa Jugoslavian ilmatilassa sattunut loukkaus ja amerikkalaisen sotilaslentokoneen alas ampuminen vaikuttivat kiistatta Yhdysvaltain ja Jugoslavian väliseen ilmapiiriin, mutta lähinnä Molotovin ojennettua slaavilaisen blokin rivejä selkkaus raukesi. Suurempi merkitys alas ampumisella saattoi olla tavalliselle amerikkalaiselle, joka varmasti koki sen ensimmäisenä selvänä hyökkäyksenä omaisuutta ja liittolaisuutta kohtaan.

Lopulta Italian–Jugoslavian rajakysymys siirrettiin ulkoministerikokouksen hyväksyttäväksi ranskalaisten aikaisemmin tekemän kompromissiehdotuksen mukaisesti äänin 15–6. Samoin siirrettiin hyväksyttäväksi jonkinlainen kompromissi Triesten vapaa-alueen synnyttämisestä ”etnisen tasapainon saavuttamiseksi”.²⁵⁹ Tonavan valvontakysymyksessä Neuvostoliitto sitä vastoin sai hyvitystä, kun joen kansainvälistä valvontaa historiallisista syistä tukeneet Bevin ja Vandenberg joutuivat tyytymään neljän suuren ja Tonavan joenvarsivaltioiden yhteiseen valvontaelimeen.²⁶⁰ Tonavan kysymyksessä kaksipuolueyhteistyö näyttikin toimineen vaihteeksi toiseen suuntaan, sillä Vandenbergkin oli aikaisemmin vastustanut Byrnesin ajatusta rantavaltioiden oikeuksien antamisesta myös muille valtioille.²⁶¹

²⁵⁷ FRUS. Draft Peace Treaties With Italy, Rumania, Bulgaria, Hungary and Finland. PPC, passim.

²⁵⁸ Byrnes 1947, s. 139.

²⁵⁹ FRUS. Memorandum on the Territorial Clauses Concerning the Frontier Between Italy and Yugoslavia and the Free Territory of Trieste. Articles 3, 4, and 16. PPC, s. 127–128.

²⁶⁰ Byrnes 1947, s. 149.

²⁶¹ Ward 1979, s. 138.

Sotakorvauskysymykset olivat niin ikään edelleen ratkaisematta. Suomen, Romanian ja Unkarin osalta konferenssi hyväksyi Neuvostoliiton 1945 rauhanehdoissaan asettamat 300 miljoonan Yhdysvaltain dollarin suuruiset korvaukset. Byrnesin lupaama ehdotus Neuvostoliiton oikeudesta 100 miljoonan dollarin korvauksiin Italialta hyväksyttiin niin ikään, mutta siitä käytyihin keskusteluihin sisältyi erikoislaatuinen käänne. Ilmeisesti heikentääkseen pienempien valtioiden mahdollisuuksia sotakorvausvaateisiin Italialta Yhdysvallat esitti 20 miljardin ja Britannia 11 miljardin Yhdysvaltain dollarin suuruisen sotakorvausvaatimuksen,²⁶² joita Byrnesin mukaan ei ollut aikomuskaan pitää.²⁶³ Lopulta hyväksyttiin ehdotukseksi 100 miljoonan dollarin korvauksista myös Jugoslavialle ja Kreikalle sekä 25 miljoonan suuruista korvauksista Etiopialle. Albania jätettiin Italian sotakorvauskysymyksessä siis ilman osuutta.²⁶⁴

9.2. Ratkaisujen syksyn 1946 asetelmat

Ennen Pariisin 21 kansan rauhankonferenssin loppuhuipentumaa joulukuussa New Yorkin ulkoministerikokouksessa ennätti tapahtua paljon. Kaksi ja puoli kuukautta kestäneen konferenssin aikana oli kylläkin saavutettu paljon rauhansopimusten luomiseksi Byrnesin jo vuotta aiemmin Lontoossa arvelemiensa helppojen sopimusten suhteen. Italian, Bulgarian, Romanian, Unkarin ja Suomen sopimusten ulkopuolella kyti kuitenkin Itävallan ja Saksan kohtalo sekä paljolti kaksipuolueyhteistyön ja erityisesti senaattorien Vandenbergin ja Connallyn vaikutuksen alainen Byrnesin jämerämpi Neuvostoliiton politiikka. Rauhankonferenssin aikana tätä jännitettä Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välillä lisäsi amerikkalaisen lentokoneen alas ampuminen Jugoslavian ilmatilassa, mikä sai runsaasti huomiota julkisuudessa. Ilmeisesti Byrnesille kävi selväksi, ettei nuorallatanssi julkisuuden vaatimusten ja konsensuksen välillä ollut enää mahdollista.

Molotovin puhuessa jälleen Neuvostoliittoa vastaan syntyneestä anglosaksisesta blokista ja amerikkalaisista fasisteista oli ylipäänsä ihme, että jonkinlaisiin sopimuksiin päästiin. Erikoista oli myös se, että Byrnes oli kutsunut Pariisiin myös Vandenbergin ja Connallyn,

²⁶² FRUS. Record of Conference Recommendations by the Conference on Draft Peace. Treaty With Italy. Articles 64 A and B. PPC, s. 901–902.

²⁶³ Byrnes 1947, s. 148.

²⁶⁴ FRUS. Draft Peace Treaties, Section I – Reparation, Article 64 A and B. PPC, s. 25–26.

jotka aiemmin olivat esittäneet hyvinkin kovaa kritiikkiä Byrnesin toimintaa kohtaan.²⁶⁵ Kenties republikanisoimalla omaa kuvaansa julkisuudessa Byrnes saattoi kokouksen mahdollisesti epäonnistuesssa jättää uppoavan laivan poliittisesti laajemmalle miehistöille. Toisaalta puolueiden välinen yhteistyö ulkopoliitikassa oli periaatteellisella tasolla yleisesti hyväksytty periaate jo sodan aikana.²⁶⁶

Kaksipuolueyhteistyöllä oli epäilemättä merkitystä myös ulkomaiden suuntaan, sillä olihan palaaminen isolaatiopoliittikkaan ensimmäisen maailmasodan jälkeen synnyttänyt erimielisyyttä puolueiden välillä. Nyt menestyksekkäällä puoluerajat ylittävällä yhteistyöllä haluttiin viestittää ulkomaille Yhdysvaltain tahdosta osallistua koko maailman asioihin vaikuttamiseen eristäytymisen sijaan. Byrnes ei halunnut selvästikään tehdä samaa virhettä kuin presidentti Woodrow Wilson 27 vuotta aikaisemmin, jolloin hän matkusti Pariisiin Versaillesin rauhankonferenssiin ilman ainoatakaan johtavaa republikaania.²⁶⁷ Tämä johti republikaanien vaalivoittoon kongressivaaleissa ja senaatin kieltäytymiseen ratifioimasta rauhansopimusta ennen heinäkuuta 1921. Puolueiden väliset ristiriidat olivat osaltaan syynä myös Yhdysvaltain jäädessä pois Kansainliitosta, minkä Byrnes ei niin ikään varmastikaan halunnut toistuvan julkisuuden kannalta tärkeän YK:n kohdalla.

Byrnesin uusi republikaaninen suuntaus oli selkeää tulosta yleisen mielipiteen muuttumisesta. Jo keväällä mielipidetutkimukset olivat osoittaneet amerikkalaisten kasvavaa halua oikeistolaisempaan politiikkaan, mikä kesän ja syksyn 1946 aikana näkyi luottamuksen hiipumisena ja pelkona Neuvostoliittoa kohtaan. Syyskuussa vain 24 % briteistä piti Yhdysvaltoja, Britanniaa ja Neuvostoliittoa edelleen liittolaisina, kun maiden sodanaikaiset ystävyys-suhteet koki loppuneeksi 50 %.²⁶⁸ Suuntaus kulki samaa tahtia kasvavan uuden suursodan pelon kanssa. Yhdysvaltain ajautumista uuteen suursotaan seuraavien 25 vuoden kuluessa oli keväällä 1945 pitänyt todennäköisenä vain 38 %, mutta jo vuoden kuluttua siitä 69 %. Kevään 1946 kasvupiikki oli varmastikin suurelta osin konkreettisten kriisien synnyttämä, mutta edelleen elokuussa 1946 lukema oli 65 %.

²⁶⁵ Byrnes 1947, s. 140–141.

²⁶⁶ Bipartisanship. Haugse & Hill 1952, s. 355–369; Messer 1982, s. 143.

²⁶⁷ Kero 1991, s. 341–343.

²⁶⁸ The Quarter's Polls: BIPO Sept. '46, Public Opinion Quarterly, Volume 10, Issue 4 (Winter 1946-1947), s. 619.

Epätodennäköisenä suursotaa pitäneiden luvut vastaavina ajankohtina olivat 54 %, 19 % ja 16 %.²⁶⁹

Atomiaseen monopolin omistavassa Yhdysvalloissa uskoi keväällä 1946 47 % ja Britanniassa 51 %²⁷⁰ atomiaseen vähentävän suursodan riskiä, mutta jo elokuussa ylipäänsä atomienergian harmeja suhteessa sen hyötyyn piti suurempana 46 %²⁷¹ briteistä. Toukokuussa 1946 42 %²⁷² amerikkalaisista uskoi jonkin toisen valtion jo valmistavan atomipommeja ja syyskuussa 78 %²⁷³ oli valmis antamaan atomienergian valmistamisen ja käytön kansainvälisen organisaation valvontaan, mikä näyttää olleen selvä reaktio atomidiplomatian toimintakyvyttömyydelle ja toisaalta tulosta sen osoittautumisesta mahdottomaksi. Syksyn 1946 kiristynyt suurvaltapiiri vaati kuitenkin toimintaa, jonka pohja oli jo keväällä Iranin tapauksessa hyväksytty havaitussa julkisuuskampanjassa. Tällä kertaa kiistakapulana oli Saksa, johon Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain ongelmat näyttivät kasaantuneen.

9.3. Stuttgartin puhe tuo ongelmat esiin

Eräänä koko sodanjälkeisen Euroopan kesto-ongelmista Saksan kysymys oli kesällä noussut jälleen esiin, kun Molotov oli vaatinut Saksalta 10 miljardin dollarin sotakorvauksia. Edelleen venäläiset pitivät heikkoa Saksaa oman puolustuksensa kannalta keskeisenä, kun taas lännessä Saksan merkittävää taloudellista alistamista ei pidetty järkevänä. Byrnesinkään mielestä Saksaa ei tullut rankaista tekaistuilla korvausvaateilla ja hän oli harmistunut neuvottelujen loppusuoralla ilmentyneestä kysymyksestä. Syyskuussa Byrnes puhui Yhdysvaltain miehitysvyöhykkeellä Stuttgartissa linjaten amerikkalaisten suhtautumista Saksaan. Puheessaan Byrnes korosti, että Yhdysvallat tulisi pitämään kiinni Potsdamissa sovitusta koko Saksan demilitarisoinnista ja että Saksalle tuli turvata keskimääräisen eurooppalaisen valtion hyvinvoinnin takaava teollisuus. Selkeimmin juuri Molotovin puheita vastaan Byrnes hyökkäsi lupaamalla saksalaisille, ettei muita

²⁶⁹ The Quarter's Polls: AIPO Aug. 14, '46, Public Opinion Quarterly, Volume 10, Issue 3 (Autumn 1946), s. 426.

²⁷⁰ The Quarter's Polls: BIPO Feb. '46, Public Opinion Quarterly, Volume 10, Issue 1 (Spring 1946), s. 106.

²⁷¹ The Quarter's Polls: BIPO May '46, Public Opinion Quarterly, Volume 10, Issue 3 (Autumn 1946), s. 401.

²⁷² The Quarter's Polls: AIPO May 22, '46, Public Opinion Quarterly, Volume 10, Issue 2 (Summer 1946), s. 247.

²⁷³ The Quarter's Polls: AIPO Aug. 7, '46, Public Opinion Quarterly, Volume 10, Issue 3 (Autumn 1946), s. 402.

korvauksia kuin Potsdamissa sovittuja koskaan asetettaisi ja vihjaamalla Saksan yhdistämisestä aikanaan.²⁷⁴ Puhe oli selkeästi myös vastaan entisen valtiovarainministerin ja silloisen presidentti Trumanin neuvonantajan Henry Morgenthauin vuonna 1944 esittämää suunnitelmaa Saksan muuttamisesta maatalousvaltioksi:

”Saksan kansalta ei kielletä oikeutta kehittää aluettaan kovalla työllä vuosien kuluessa. Niin ikään teollisuuden kasvu ja edistys eivät ole heiltä kiellettyjä. Ollessaan pakotettuja aloittamaan alusta kuten muissakin tuhoutuneissa valtioissa rauhanajan talous ei kykene pitämään heitä eurooppalaista keskivertoelintasoja korkeammalla, mutta saksalaisilta ei kielletä käyttämästä sellaisia säästöjä, joita he kovalla työllä ja säästäväisellä elämällä pystyvät keräämään, rauhanomaisiin tarkoituksiin suunnattujen teollisuuslaitosten rakentamiseen.”²⁷⁵

Mullistavaa puheessa oli myös se, että ensimmäisen kerran Neuvostoliitto tuotiin julkisesti esiin vallanhimoisena ja vastuuttomana sopimusosapuolena. Nyt Byrnes korosti myös Saksan asemaa selkeästi idän ja lännen välissä:

”Se ei ole saksalaisten tai maailmanrauhan etujen mukaista, että Saksasta pitäisi tulla jonkinlainen pantti tai kumppani sotilaallisessa valtataistelussa idän ja lännen välillä.”²⁷⁶

Potsdamissa hyväksytty ajatus Saksan pitämisestä kokonaisuutena talousyksikkönä oli Byrnesin mielestä tuhottu normaaleja valtionrajoja vaikeammilla vyöhykerajoilla. Samalla hän ilmoitti Yhdysvaltain olevan valmis yhdistämään miehitysvyöhykkeensä taloudellisesti muiden miehittäjien alueisiin näiden niin halutessa. Jo Potsdamissa ongelmaksi muodostunut Puolan–Saksan rajakysymys näkyi Byrnesin muistuttaessa saksalaisia Puolan omiman Sleesian väestön asuttamis- ja elättämistäakasta ja kieltäytyessä ehdottomasti tunnustamasta lopullista rajaa Oder–Neisse-joelle:

”Saksa tarvitsee kaiken ruoan, minkä se pystyy tuottamaan. Ennen sotaa se ei pystynyt tuottamaan kylliksi ruokaa koko väestölleen. Saksan alue on pienentynyt. Esimerkiksi Sleesian väestö on pakotettu palaamaan pienennettyyn Saksaan. Miehitysjoukot ja uudelleen sijoitetut ihmiset lisäävät ruoan tarvetta samalla, kun maatalouskoneiden ja lannoitteiden puute vähentää tuotantoa. – – Potsdamissa tietyt Saksalle kuuluneet alueet määrättiin väliaikaisesti Neuvostoliitolle ja Puolalle odottamaan lopullisen rauhankonferenssin päätöstä. Tämän ajan alueiden

²⁷⁴ Liite 1. Stuttgart Speech 6.9.1946. (www); Pratt 1955, s. 718.

²⁷⁵ Liite 1. Stuttgart Speech 6.9.1946. (www).

²⁷⁶ Liite 1. Stuttgart Speech 6.9.1946. (www).

tuli olla Neuvostoliiton ja Puolan armeijoiden valvonnassa. Meille on kerrottu, että saksalaiset ovat laajoin joukoin muuttamassa näiltä alueilta – –. Hallitusten edustajat ovat päättäneet, että taipuessaan Puolan länsirajan lopulliseen määrittelyyn Sleesia ja muut itäisen Saksan alueet olisivat Puolan valtion hallinnon alaisuudessa täysin riippumattomina ja irrallisina alueina Neuvostoliiton Saksan miehitysvyöhykkeestä. Kuitenkin Potsdamin konferenssin päätöslauselma osoittaa kiistattomasti, etteivät valtionpäämiehet sopineet tämän alueen luovuttamisesta osana rauhanprosessia.”²⁷⁷

Alueellisesti kuohuttavaa oli Byrnesin kannanotto Saarín alueen liittämistä Ranskaan ja natsi-Saksalle tärkeiden Ruhrin ja Reininmaan alueiden säilyttämisestä Saksan yhteydessä, mitä erityisesti ranskalaiset olivat pitkään vastustaneet:

”Yhdysvallat tuntee, ettei se voi kieltää Ranskalta, jonka saksalaiset ovat kolmesti viimeisten 70 vuoden aikana miehittäneet, sen vaatimuksia Saarín alueeseen, jonka talous on jo pitkään linkittynyt Ranskaan. Mikäli alue tullaan liittämään Ranskaan, se tarkoittaa tietysti ranskalaisten sotakorvausvaatimusten tarkistamista. Tästä tapauksesta poiketen Yhdysvallat ei tule tukemaan minkään sellaisen alueen siirtämispyrkimyksiä, joka kiistattomasti on saksalainen tai sen asukkaiden enemmistön mielestä tulisi kuulua Saksaan. Tähän mennessä Yhdysvallat on tietoinen Ruhrin ja Reininmaan halusta jäädä osaksi Saksa. Yhdysvallat ei tule estämään heidän haluaan.”²⁷⁸

Byrnesiä Stuttgartissa seurannut Vandenberg totesi, ettei ollut koskaan kuunnellut yhtä järjestyttävää puhetta. Mikäli puheen tarkoituksena oli ravistella Neuvostoliittoa sen toimista Itä-Euroopassa, se oli onnistunut. Stuttgartin järjestyttävät sanat saivat Euroopan neuvostomielisen lehdistön kirjoittamaan heti seuraavina päivinä Potsdamin sopimusten laiminlyönnistä ja Puolan–Saksan rajan loukkauksesta.²⁷⁹ Palattuaan Pariisiin Byrnesiä onittelivat suorasukaisesta puheesta muun muassa Bevin ja Churchill, joka epävirallisesti sattui olemaan samaan aikaan kaupungissa. Vaikka puhetta pidettiin Byrnesin ulkopoliittikan täydellistymänä, oli demokraattisessakin puolueessa esiintynyt syksyn mittaan myös soraääniä liian jyrkkää Neuvostoliiton politiikkaa vastaan. Kriitikkojen kärjessä oli kauppaministeri Henry Wallace, joka oikeastaan ainoana Trumanin ministereistä oli säilyttänyt uskonsa rooseveltiläiseen maltilliseen Neuvostoliiton politiikkaan.

²⁷⁷ Liite 1. Stuttgart Speech 6.9.1946. (www).

²⁷⁸ Liite 1. Stuttgart Speech 6.9.1946. (www).

²⁷⁹ Byrnes 1947, s. 191.

Wallacen mielestä Byrnesin ja Trumanin Neuvostoliitolta odottama käyttäytyminen Itä-Euroopassa oli ristiriidassa Yhdysvaltain rauhanajan 13 miljardin dollarin puolustusbudjetin ja edelleen jatkuvien ydinkokeiden kanssa. Aikaisemmin Truman ja Byrnes eivät olleet yleiseen mielipiteeseen vedoten noteeranneet kritisoijien näkökulmia, mutta vain kuusi päivää Byrnesin Stuttgartin puheen jälkeen Wallace piti omansa New Yorkin Madison Square Gardenissa. Puheessaan Wallace totesi, että ”Yhdysvallat oli ulkopolitiikallaan ryhtymässä joko valmistautumaan väijäämättömäksi pidetyn sodan voittamiseen tai rakentamaan voimaa, jolla pelotella muuta ihmiskuntaa”.²⁸⁰ Byrnes otti kritiikin hyvin henkilökohtaisesti ja koki toimineensa vain amerikkalaisten toivomusten mukaisesti presidentin valvonnan alaisena. Epävirallisesti Truman oli Byrnesin takana ja epäili, ettei pystyisi jatkossakaan pitämään Wallacen suuta kiinni. Muutaman päivän kuluttua Truman pyysi Wallacea eromaan ”perustavanlaatuisen konfliktin synnyttämisestä”,²⁸¹ mutta halusi pitää Byrnesin tehtävissään rauhansopimusten valmistumiseen saakka.²⁸²

Lehdistössä Byrnesin ja Wallacen puheiden ympärillä käyty keskustelu venyi ennennäkemättömiin mittoihin ja moninaisiin tulkintoihin. Wallacen eronpyyntö kauppaministerin tehtävistä tulkittiin Ranskan maltillisessa lehdistössä ”Yhdysvaltain ulkopolitiikan selvänä koventumisena Neuvostoliittoa kohtaan”, mutta selvästi vasemmistolainen *l'Humanite* piti Wallacen eroa tappiona Rooseveltin aikaista yhteiskunnallista kehitystä ja kansojen välistä yhteistyötä kannattaneille: ”Se on voitto vain niille liikemiehille, jotka tavoittelevat voittoja New Yorkin pörssissä”. Britanniassa konservatiivinen *Daily Telegraph* kuvaili tapahtumaa ”kotimaiseksi välienselvittelyksi”, joka puhdisti ilmaa. *New York Timesin* mukaan Moskovon radiossa Wallacea oli ylistetty maailman rauhaa tavoittelevien progressiivien johtajana, jonka erottaminen merkitsi ”Neuvostoliiton vakuuttumisesta anglosaksisista tavoitteista hallita koko Eurooppaa ja sodasta Neuvostoliittoa vastaan”.²⁸³

Yhdysvalloissa koko draama kuitattiin yleisesti sillä, ettei Pariisin rahankonferenssin aikana ollut tapahtunut mitään muutosta ainakaan Yhdysvaltain ulkopolitiikassa. Selittäjän

²⁸⁰ Ward 1979, s. 141.

²⁸¹ New York Times, 21.9.1946. Mr. Wallace's Resignation.

²⁸² Bymes 1947, s. 240.

²⁸³ New York Times, 22.9.1946. Wallace Receives Praise of Moscow. *New York Timesin* sitaatteja ulkomaisista lehdistä.

rooliin joutui enemmän kuitenkin presidentti Truman, jonka piti selittää, että Wallacella oli ollut vain hänen lupansa esittää mielipiteensä, mutta hänelläkään ei ollut tietoa puheen sisällöstä. *New York Timesin* haastattelussa Truman korostikin tukevansa täysin Byrnesin linjaa ja kielsi ”Yhdysvaltain ulkopoliittikan muuttuneen tai edes merkittävästi muuttuvan vastaisuudessa”.²⁸⁴ Tämä olikin perusteltua, sillä varsinaisesti Saksan kysymys ei kuulunut rauhansopimusten ensimmäisen vaiheen agendaan.

9.4. Stuttgartin puheen merkitys

Muistelmissaan Byrnes kuvaa Stuttgartin puhettaan ensisijaisesti vastineeksi Molotovin heinäkuussa Pariisissa esittämiin vihjailuihin Saksan agrarisoimisesta,²⁸⁵ mutta puheen sisällön ja laajuuden huomioon ottaen sen seuraukset eivät voineet olla täysin odottamattomia. Historiantutkimuksessa Byrnesin Stuttgartin puheen merkityksestä on kiistelty paljon. Erityisesti Patricia Dawson Wardin tutkimus on korostanut Stuttgartin puheen suoraa vaikutusta maailman jakautumiseen kahteen leiriin ja lopulta kylmään sotaan. Hänen mukaansa puhe oli kuitenkin merkki selvistä itä–länsi-erimielisyyksistä pääasiassa Sleesian²⁸⁶ kysymyksessä, jonka ratkaisemiseksi Byrnes halusi taloudellisesti yhtenäistä myös Ruhrin ja Reininmaan sisältämää Saksaa.²⁸⁷

Robert L. Messer taas näkee Byrnesin pyrkineen aina asioiden rauhanomaiseen selvittelyyn, eivätkä hänen toimensa olleet niinkään kylmän sodan syitä vaan sen seurauksia. Näkemys edellyttää kylmän sodan käsittämistä pitkäaikaisena ja varhaisempana prosessina, kuin Churchillin puhe tai syksyn 1946 tapahtumat. Messerinkin mielestä Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain edut joutuivat Stuttgartissa törmäyskursille välillisesti vain aluepolitiikassa, missä Byrnes oli tietoisesti pyrkinyt Ranskan kommunistien painoarvon heikentämiseen lupaamalla Saarimaa alueen Ranskalle. Siteeraten Robert Murphyn tutkimuksia Patricia Dawson Ward on nähnyt asian aivan päinvastaisessa

²⁸⁴ *New York Times*, 15.9.1946. Truman Supports Byrnes, Says Policy Is Unchanged; Explains Stand on Wallace.

²⁸⁵ Byrnes 1947, s. 187.

²⁸⁶ Käytännössä Sleesian kysymys oli siis kannanotto Puolan länsirajasta käytyyn Oderin–Itä-Neissen ja Oderin–Länsi-Neissen väentöön.

²⁸⁷ Ward 1979, s. 139–141.

valossa väittäen, että puhe palveli ensisijaisesti saksalaisten etuja vastustamalla Ruhrin ja Reininmaan alueiden kansainvälistämistä ranskalaisten harmiksi.²⁸⁸

Erikoisimman näkökulman keskusteluun tuonut John Gimbel, joka ei pidä Stuttgartin puhetta ollenkaan uutena politiikkana, ei edes Neuvostoliiton vastaisena. Hänen mielestään puheen tavoitteet olivat ensisijaisesti korjata Molotovin esittämät virhekäsitykset, kasvattaa Yhdysvaltain miehitysvallan arvovaltaa taloudellisesti yhtenäisen Saksan synnyttämiseksi ja selvittää erityisesti Ranskan aiheuttamat ongelmat Potsdamin sopimusten soveltamisessa. Gimbel osoittaa, että todellinen roisto Potsdamin sopimuksessa ja sen liittymisessä Byrnesin Stuttgartin puheeseen olikin juuri Ranska, jonka taloudellisiin intresseihin hajanainen Saksa ja etenkin Ruhrin alue olisi sopinut hyvin.²⁸⁹ Käytännössä suunnitelma oli Gimbelin mukaan pohjustettu Yhdysvaltain ulkoministeriössä, kun pääasiassa Ranskan mielipiteistä liittoutuneille aiheutuneita ongelmia alettiin siirtää Yhdysvaltain ulkoministeriössä tahallisesti julkisuudessa Neuvostoliiton tilille.²⁹⁰ Edelleen tällä haluttiin testata Neuvostoliiton kykyä pitää Potsdamin sopimuksista kiinni,²⁹¹ vaikka suurimmasta osasta siellä kesällä 1945 sovitusta oli tullut ”kasa roskaa” jo paljon aikaisemmin.²⁹²

John Gimbelin näkökulma saa tukea ainakin käänteisesti ranskalaisten näkökulmasta katsottuna. Ranskalaisten välitön suhtautuminen Byrnesin Stuttgartin puheeseen oli kaikkea muuta kuin positiivinen, sillä Byrnes oli vaatinut ranskalaisten ikuisesti kammoksumaa Saksan keskushallintoa ja Ruhrin sekä Reininmaan erottamista. Etenkin Ruhrin alueen irrottamista Saksasta ja sen demilitarisoimista oli kesäkuun 1946 mielipidemittauksissa tukenut 71 % ranskalaisista vain 14 %:n hyväksyessä sen jättämisen osaksi Saksaa.²⁹³ Britanniassa asiasta kuulleista yli puolet oli niin ikään Ruhrin irrottamisen kannalla. Toisaalta Britanniassa myös tuettiin alueen saattamisesta pysyvästi kansainväliseen hallintaan, mikäli se jätettäisiin Saksan osaksi.²⁹⁴ Ainoastaan Saarimaa ja amerikkalaisjoukkojen pysyminen Saksan maaperällä olivat ranskalaisia tyydyttäviä

²⁸⁸ Ward 1979, s. 140.

²⁸⁹ Gimbel 1972, s. 265–267.

²⁹⁰ Gimbel 1972, s. 253–254.

²⁹¹ Gimbel 1972, s. 254.

²⁹² Gimbel 1972, s. 266.

²⁹³ The Quarter's Polls: CIPO June 22. '46, Public Opinion Quarterly, Volume 10, Issue 3 (Autumn 1946), s. 431.

²⁹⁴ The Quarter's Polls: BIPO July '46, Public Opinion Quarterly, Volume 10, Issue 3 (Autumn 1946), s. 432.

Stuttgartin vaatimuksia, mikä ei julkisuuden näkökulmasta ollut riittävä ratkaisu. Riittävä ratkaisu se ei ollut myöskään Neuvostoliiton kannalta, joka oli jo Jaltasta saakka vaatinut Saksalta 10 miljardin dollarin sotakorvauksia ja osuutta Ruhrin teollisuusalueen neljän valtion valvontajärjestelmässä. Byrnesin omasta mielestä puhe ei varsinaisesti ollut ketään vastaan vaan pelkästään kohdistettu Saksaan.²⁹⁵

Sikäli John Gimbelin teoria kuitenkin ontuu, että lokakuun alussa Byrnes lepytteli ranskalaisia Pariisin amerikkalaisella klubilla pitämällään puheella, jossa Saksan keskushallinnon sijaan Byrnes korosti federalistista Saksaa osavaltiopainotteisine hallintokoneistoinen. Nyt myös ranskalaisia kuohuttanut Saksan aseistariisuntakysymys painottui siten, että Yhdysvallat tulisi takaamaan Saksan pysymisen kurissa koko rauhansopimuksen voimassaoloajan. Puheesta otsikolla ”Byrnesin puhe lepyttää ranskalaiset” kirjoittanut *New York Times* kuvailikin ranskalaisten vastaanottoa positiiviseksi. Ranskassa puhetta ei kuitenkaan tulkittu Byrnesin omien sanojen mukaan tarkentavana vaan lähinnä *le Monde* siteeraten ”Byrnesin muuttuneena kantana”.²⁹⁶

Vaikka Stuttgartin puheen tarkoitus John Gimbelin mielestä olikin näpäyttää Ranskaa, joutui Byrnes hieman pidemmällä aikavälillä suhteellisen helposti pyörtämään puheitaan. Neuvostoliitonkin rooli Stuttgartin puheen kohteena nousee pakostakin merkittävämpää asemaan, kun Ranskalle osoittamiensa tarkennusten jälkeen puhe oli ristiriidassa vain Neuvostoliiton Ruhrin vaatimusten kanssa. Tällöin kyse olisi ollut irtautumisesta Potsdamin–Jaltan linjasta, mitä Gimbel ei myönnä. Ristiriita kuitenkin syntyi, mikä sinällään ei tietystikään kerro mitään puheen alkuperäisestä intentiosta. Tältä osin Gimbelin esittämä teoria sulkee kokonaan pois mahdollisuuden, että Stuttgartin puheesta syntynyt ristiriita olisi käynnistänyt Trumanin oppiin lopulta johtaneen kehityskulun riippumatta puheen alkuperäisestä tarkoituksesta. Toisin sanoen Stuttgartin puhe olisi ollut kylmän sodan käynnistäjä vain, jos sen tarkoitus olisi perustunut perusteelliselle ja tietoiselle ulkopoliittikan muutokselle Neuvostoliittoa vastaan. Samalla teoria unohtaa tyystin Ranskan ja Neuvostoliiton parantuneet suhteet ja Ranskan kommunistien merkittävän valta-aseman.

²⁹⁵ Byrnes 1947, s. 194.

²⁹⁶ *New York Times*, 5.10.1946. Speech of Byrnes Mollifies French.

Paljon kiistelyä on herättänyt myös Byrnesin esittämän puheen alkuperä. John Gimbel uskoo Stuttgartin puheen olleen paljolti kenraali Lucius Clayn käsialaa ja pitää tätä keskeisenä syynä puheen saamaan huomioon.²⁹⁷ Kirjoittajan merkitys tai salaliittoteorioiden kehittäminen on kuitenkin puheen tavoitteisiin verrattuna toissijainen, sillä ulkoministerin suusta julistettuna se edusti Yhdysvaltain ulkopoliittikan sen hetkistä linjaa. Oleellisempaa olikin puheessa esitetyn linjan vuoropuhelu julkisuuden ja yleisen mielipiteen välillä. Kevään ja kesän 1946 mielipidemittaukset olivat osoittaneet amerikkalaisten pelkoja suurvaltasuhteiden jännittymisestä ja vaatimuksista tiukempaan Neuvostoliiton politiikkaan. Vajaa kuukausi ennen Byrnesin Stuttgartin puhetta vain 7 % amerikkalaisista piti Neuvostoliiton harjoittamaa ulkopoliittikkaa hyväksyttävänä ja 60 % uskoi sen politiikan takana olevan puhtaasti vaikutusvallan tavoittelun. Kysyttäessä mitä Yhdysvaltain ulkopoliittikan johdon tulisi tehdä, jos Neuvostoliitto jatkaisi samalla poliittisella kurssilla, 61 % kannatti tiukkaa politiikan linjaa, pysymistä sotilaallisessa valmiudessa, taloudellisia pakotteita tai jopa Neuvostoliiton suhteiden katkaisemista kokonaan. Vain 11 % uskoi appeasement-politiikkaan tai ongelmien selvittelemiseen YK:ssa.²⁹⁸

Vaikka vetoaminen Stuttgartissa liki vuoden vanhoihin, suurilta osin hämärtyneisiin, Potsdamin pykäliin saattoi poliittisessa eliitissä tuntua lapselliselta, juuri Byrnesiltä kuultuna se pystyi vaikuttamaan lehdistöön ja yleiseen mielipiteeseen lännessä. Stuttgartin puheen jälkeen syyskuussa amerikkalaisista peräti 62 % ja briteistä 41 % koki pitävänsä Neuvostoliittoa vähemmän ystävällisenä kuin vuotta aikaisemmin.²⁹⁹ Lokakuussa tutkittiin erityisesti amerikkalaisten mielipidettä Byrnesin Stuttgartissa esittämään linjaan. Kaikkiaan 76 % piti Byrnesin asennetta kovana, mutta oikeudenmukaisena ja vain 7 % koki hänen mukautuneen Neuvostoliiton tahtoon. Samalla 50 % käsitti Wallacen näkemysten olevan appeasement-politiikkaa ja reilut 30 % piti sitä joko neuvostomyönteisenä tai jopa kommunistisena. Kokonaisuutta arvioiden 78 % kannatti Byrnesin linjan jatkamista edelleen ja vain 16 % uskoi Wallacen näkemysten johtavan

²⁹⁷ Gimbel 1972, s. 248.

²⁹⁸ The Quarter's Polls: AIPO Aug. 16, '46, Public Opinion Quarterly, Volume 10, Issue 4 (Winter 1946-1947), s. 639.

²⁹⁹ The Quarter's Polls: AIPO Sept. 18, '46, Public Opinion Quarterly, Volume 10, Issue 4 (Winter 1946-1947), s. 640.

parempaan lopputulokseen,³⁰⁰ mikä vahvistaa Byrnesin valitseman suunnan olleen todellakin kansan ulkopoliittikkaa.

Kysymys siitä, oliko puhe sitten sellainen käännekohta Yhdysvaltain ulkopoliitikassa, jolla viimeistään pohjustettiin kylmän sodan asetelmia, on vaikea, joskaan ei edes keskeinen. Poliitiikan ja yleisen mielipiteen välinen vuorovaikutus oli kiistatonta, mutta selitys tietoisesta itä–länsi-jännitysten lataamisesta sellaisiin mittoihin, joihin se 1950- ja 1960-luvuilla paisui, sisältää paljon jälkiviisautta. Veretseisauttavaa käännettä kylmään sotaan Stuttgartin puheesta tuskin tuli edes Yhdysvalloissa, mutta se vahvisti amerikkalaisten valitseman kurssin. Rooseveltin kuoleman jälkeen hitaasti kasvaneet ongelmat Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välillä testattiin useasti muun muassa Iranin ja Saksan kysymyksissä, jotka lisäsivät Yhdysvalloissa halua aggressiivisempaan ulkopoliittikkaan. Stuttgartissa tehtiin välitilinpäätös, jossa Byrnes otti ongelmat ”lujuuden ja kärsivällisyyden”³⁰¹ -politiikkansa käsittelyyn. Kärjistäen ja puhtaasti aatteellisesta näkökulmasta tulkittuna siitä ei ollut pitkä matka patoamispoliittikkaan ja maaliskuussa 1947 lanseerattuun Trumanin oppiin.

³⁰⁰ The Quarter's Polls: AIPO Oct. 13, '46, Public Opinion Quarterly, Volume 10, Issue 4 (Winter 1946-1947), s. 640–641.

³⁰¹ Firmness and patience. Byrnes 1947, s. 316.

10. Byrnes ja maailmanrauhan hinta

10.1. New Yorkin ulkoministerikokous

Ulkoministerinä Byrnesin viimeiseksi jäänyt ulkoministerikokous alkoi New Yorkissa marraskuun alussa 1946 tarkoituksenaan hyväksyä tai hylätä Pariisissa kesän ja syksyn mittaan aikaansaadut luonnokset rauhansopimuksista. Byrnesin luonnehdinnan mukainen pitkäväteinen rauhankonferenssi oli tuottanut kaikkiaan 53 esitystä 2/3 -enemmistöpäätöksellä ja 41 esitystä yksinkertaisella enemmistöllä rauhansopimuksiksi Italialle, Romanianle, Bulgarialle, Unkarille ja Suomelle. Kaikkiaan 79 päivää istunut konferenssi oli synnyttänyt näistä 855 000 asiakirjaa, joista joulukuun alkuun mennessä saatiin muodostettua rauhansopimukset kolmella virallisella ja lisäksi vielä kunkin vihollismaan kielellä.³⁰²

New Yorkin ulkoministerikokouksen henki vaikutti ainakin alussa toiveikkaalta Bevinin korostaessa tukevansa Byrnesin tavoin tukea kaikkea 2/3 -enemmistöllä päätettyä aikaisemmista ulkoministerikokouksissa esittämistään kannanotoista huolimatta.³⁰³ Tietystikään eleellä ei ollut jo valmisteltujen ja äänestystulokseltaan tunnettujen ehdotusten hyväksymisen kannalta mitään menetettävää, mutta se osoitti selkeästi Britannian tukea rauhankonferenssin suosituksille. Jo ennakolta vaikeaksi oletettu Triesten kysymys oli niin ikään Pariisissa hyväksytty ranskalaisten ehdotuksen mukaisena 2/3 -enemmistöllä, mutta Neuvostoliitto oli jo tuolloinkin vastustanut. Molotov ehdottikin, että Jugoslaviaa ja Italiaa kuultaisiin vielä asiassa ja että Ranskan ehdotus³⁰⁴ rajalinjaksi ja Triesten vapaa-alueen synnyttämiseksi toimisi vain keskustelun pohjana.³⁰⁵ Jälkimmäinen vaatimus olikin perusteltu, sillä Molotov oli keväisessä Pariisin rauhankonferenssissa juuri toistanut ymmärrystään ehdotuksen suuntaa-antavuudesta. Molotovin käsitystä ei kuitenkaan suoranaisesti korjattu ja vain Bidault ilmoitti, ettei ollut sitä ymmärtänyt.³⁰⁶ Muutoin asia

³⁰² Byrnes 1947, s. 150.

³⁰³ Byrnes 1947, s. 152.

³⁰⁴ FRUS. Record of Conference Recommendations by the Conference on the Draft Peace Treaty With Italy, PPC, s. 895–897.

³⁰⁵ FRUS. United States Delegation Minutes, Council of Foreign Ministers, Third Session, First Meeting, Waldorf-Astoria Hotel, NY, November 4, 1946, 3:30 p.m. CFM, s. 969–979.

³⁰⁶ FRUS. United States Delegation Record, Council of Foreign Ministers, Second Session, Second Meeting, Paris, April 26, 1946, 4:30 p.m. CFM, s. 118–119.

jäi huomiotta varsinaisessa rauhankonferenssissa, mutta nyt tullessaan esiin New Yorkissa se sai Byrnesin pelkäämään Neuvostoliiton halua tehdä enemmänkin muutoksia.

Triesten kysymyksen lopullinen hyväksyminen synnytti Patricia Dawson Wardin mukaan koko ulkoministerikokousjärjestelmän historian kymmenen vaikeimman neuvottelurupeaman ketjun. Lukuisat Byrnesin ja Bevinin vetoamiset 2/3 -enemmistöisen päätöksen moraalista voimasta jäivät toissijaisiksi Molotovin ilmoittaessa sillä olevan merkitystä vain kokonaisuuden, ei suinkaan yksittäisten kohtien hyväksymiselle.³⁰⁷ Hyvin yksityiskohtaisiin seikkoihin painunut Triesten kysymys oli Molotovin väsymättömässä käsittelyssä tuonut sopimukseen myönnytyksiäkin. Lähinnä Triesten hallintoon, poliisijärjestelmään ja infrastruktuuriin puuttuneet myönnytykset syntyivät paljolti väsytyksen tuloksena. Molotovin mennessä eräidenkin myönnytysten perusteluissa liian pitkälle tuoden esille Jugoslavian ja Triesten välisen kaupan kehityslukuja kyllästynyt Byrnes totesi:

”En välitä siitä oliko kaupan määrä ollut 7, 17 tai 70 prosenttia. Me sovimme Triesten vapaan alueen luomisesta, emmekä sen siirtämisestä sen enempää Italialle kuin Jugoslaviallekaan. Jos emme pysy tuossa kannassa, tulen rehellisesti sanottuna kannattamaan alueen siirtämistä kokonaan toiselle osapuolelle.”³⁰⁸

Kokonaisuutena Byrnes piti Triesten lopulta hyväksyttyä ratkaisua sellaiseksi, joka ”antaa toivoa tulevien konfliktien ehkäisemisestä”.³⁰⁹

Vastoinkäymisistä huolimatta New Yorkin kokous tuotti asiakirjat Italian, Balkanin ja Suomen rauhansopimuksiksi. Byrnesin silmissä kokous ei kuitenkaan ollut sujunut hänen odottamallaan tavalla. Molotovin vaatimukset Pariisissa hiottujen yksityiskohtien tarkentamisesta puuttuivat Byrnesin mielestä sanoihin eikä niinkään substanssiin, mikä sinänsä osoittaa Byrnesin vähätelleen Molotovin panosta ja saavutuksia New Yorkissa. Edelleen Byrnes koki Molotovin halunneen aina päivän alussa vastustaa kaikkia rauhankonferenssin suosituksia, jotta voisi myöhemmin myöntyä niihin huomiota herättävällä tavalla. Tämä näkyi Byrnesin mielestä siinä, että 53:sta 2/3 -enemmistöllä

³⁰⁷ FRUS. United States Delegation Minutes, Council of Foreign Ministers, Third Session, First Meeting, Waldorf-Astoria Hotel, NY, November 4, 1946, 3:30 p.m. Article 10A. CFM, s. 981.

³⁰⁸ FRUS. United States Delegation Minutes, Council of Foreign Ministers, Third Session, Fifth Informal Meeting, Waldorf-Astoria Hotel, NY, November 21, 1946, 4 p.m. CFM, s. 1218.

³⁰⁹ Byrnes 1947, s. 154.

kokoukseen tulleesta suosituksesta hyväksyttiin lopulta 47 ja yksinkertaisen enemmistön 41 tapauksesta 24.³¹⁰ Näkökulma ei kuitenkaan ottanut huomioon niitä suosituksia tai niiden osia, joihin New Yorkissa tehtiin muutoksia ennen hyväksyntää. Samoin Byrnes jättää huomioimatta Neuvostoliiton saavutuksia yksittäisissä kysymyksissä, kuten Triesten kohdalla, joissa se pystyi muuttamaan huomattavastikin Pariisin suosituksia.

Tutkimuksissaan Patricia Dawson Ward on todennut, että New Yorkin ulkoministerikokouksessa Byrnes joutui katumaan Pariisin rauhankonferenssin asennettaan olla välittämättä yksimielisyysperiaatteesta tuloksekkaan etenemisen toivossa.³¹¹ Byrnesin näkökulmasta väite vaikuttaa oikealta, sillä muistelmissaan hänkin tunnusti epäilyksensä:

”Sopimuksia ei kirjoitettu niin kuin me olisimme ne saadessamme vapaat kädet kirjoittaneet. – – mutta olin vakuuttunut niiden [sopimusten] olevan niin hyviä, kuin ne yleisesti hyväksytyinä ja pitkäaikaisina olivat. Ne edustivat merkittävää askelta kohti vakauden palauttamista. Niin kauan kuin aseleposopimukset pysyisivät voimassa, kaikki viisi valtiota olisivat epämääräisyyksien ja häiriöiden alaisina kaikilla elämän osa-alueilla. Näissä olosuhteissa tulevaisuuden suunnittelu ja erityisesti talouden luottamuksen palauttaminen ovat mahdottomia.”³¹²

Sen sijaan Molotov onnistui käyttämään Pariisissa synnytettyjä kompromisseja Neuvostoliiton hyväksi lähinnä vaikeiden asiakysymysten perustana vaatimalla kompromisseja vielä valmiiden kompromissien pohjaltakin. Kumpikaan ei Patricia Dawson Wardin näkemyksen mukaan halunnut New Yorkin kokouksen jumiutumista Lontoon syksyn 1945 tapaan, mutta eri syistä. Siinä missä Byrnesin tavoitteet olivat lähinnä Yhdysvaltain yleisen mielipiteen ja kaksipuoluepolitiikan asettamien vaatimusten täyttämässä oli Molotovin toimilla suora hyötynäkökulma Neuvostoliiton kannalta. Sopimusten hyväksyminen hyödytti Neuvostoliittoa sen tavoitteiden kannalta johtaessaan Italian osalta amerikkalaisten ja brittien sotajoukkojen vetäytymiseen maasta vuoden 1947 loppuun mennessä ja Balkanin tapauksessa jättäen alueelle neuvostojoukkoja Itävallan ja Saksan rauhansopimusten syntymiseen saakka. Samoin kävi myös Suomen kohdalla, jossa

³¹⁰ Byrnes 1947, s. 154.

³¹¹ Ward 1979, s. 168.

³¹² Byrnes 1947, s. 154.

Neuvostoliitto sai selkeää hyötyä alueellisten myönnytysten ulkopuolella vaikutusvallan kasvuna Porkkalan vuokraamisen muodossa.³¹³

Byrnesin yllättävä sinisilmäisyys Pariisin kompromisseiksi runnottujen sopimusehdotusten pikaisesta hyväksymisestä New Yorkissa ei selity kuitenkaan pelkästään hänen haluillaan tyydyttää kansan vaatimukset nopeasta rauhasta. Pariisin näkökulmasta vaikeimpien asiakysymysten nopea ratkeaminen ulkoministerikokouksen vaatimassa yksimielisessä hengessä tuntuu absurdilta, kun Neuvostoliiton kanta niihin tunnettiin. Toisaalta ongelmatapauksissa hävittävää oli vain Neuvostoliitolla, jonka viimeinen sana jäi siten kuultavaksi vasta New Yorkiin. Näin Byrnes saattoi myös pelata aikaa ja odottaa, mitkä oikeastaan olivat Neuvostoliiton rauhansopimuksilta vaatimat asiat. Tärkeysjärjestys kun oli vuotta aiemminkin syksyllä selvinnyt vasta Lontoon kokouksen jälkimainingeissa. Toisaalta ajan pelaaminen oli helppoa Molotovin vaatiessa Jugoslavian ja Italian kuulemista uudelleen ja Bevinin yhtyessä tähän. Näihin kuulemisiin tuhrautui kuitenkin suuri määrä aikaa.³¹⁴

Toisen, Patricia Dawson Wardin esittämän teorian mukaan Byrnesin uusi tiukka Neuvostoliiton politiikka olikin New Yorkin ulkoministerikokouksen aikaan suurelta osin suunnattu vain julkisuuden tarpeisiin, eikä Byrnes juurikaan käyttänyt sitä neuvottelupöydissä. Wardin mukaan Byrnes jatkoi New Yorkissakin neuvottelulinjaa, jonka tarkoituksena oli tuottaa sopimuksia, jotka kaikki neljä voisivat hyväksyä. Samalla niistä alkoi kuitenkin tulla sellaisia, joita hän ei voinut enää esittää radiopuheissaan amerikkalaisille amerikkalaisten suurina voittoina.³¹⁵ Kenties tämän takia Neuvostoliiton vastainen lujuus purkautuikin edelleen avoimena olleen Saksan kysymyksen kautta Stuttgartin puheessa. Olihan lähes vastaava ilmiö tapahtunut reilut puoli vuotta aikaisemmin keväällä 1946, kun Iranin kysymys nostatti tunteita varsinaisen ulkoministerikokousjärjestelmän ulkopuolella ottaen osittain vaikutteita Churchillin Fultonin puheesta.

³¹³ Ward 1979, s. 168.

³¹⁴ FRUS. United States Delegation Minutes, Council of Foreign Ministers, Third Session, First Meeting, Waldorf-Astoria Hotel, New York, November 4, 1946, 3:30 p. m. CMF, s. 972, 978.

³¹⁵ Ward 1979, s. 169.

10.2. Byrnes jättää ulkoministeriön

New Yorkin ulkoministerikokouksesta tuli Byrnesin viimeinen ulkoministerinä. Eroon johtaneista syistä käytiin aikanaan paljon keskusteluja, mistä todennäköisesti yksikään ei täysin kerro totuutta. Byrnesin oman kertoman mukaan eroamis päätös oli syntynyt hänen omasta tahdostaan jo huhtikuussa 1946, kun lääkärintarkastuksessa kävi ilmi vanhan sydänlihassairauden paheneminen. Lääkäriin suosituksesta Byrnes päätti erota heinäkuun ensimmäisenä 1946, kun rauhansopimukset olisivat valmiina. Kuitenkaan Byrnes ei omien sanojensa mukaan halunnut tuoda julkisuuteen sen enempää eroanomustaan kuin terveydentilaansaakaan.³¹⁶ Edelleen rauhansopimusneuvottelujen osoittautuessa aikaisemmin arvioitua heinäkuun 1946 alkua pitkäkestoisemmiksi aloite Byrnesin jäämisestä rauhansopimusten loppuun syntyi Trumanin aloitteesta. Byrnesille ratkaisua oli helpottanut parantunut terveystilanne ja uudet tutkimustulokset, joissa vanhaa sydänvikaa ei edes ollut havaittu.³¹⁷

Hienoinen ristiriita näyttää syntyvän Byrnesin omienkin muistelmateosten välille. Vuoden 1947 näkökulmasta eroanomuksen lopullinen syy linkittyy Wallacen puheeseen ja vaikeaan syksyyn 1946, kun taas myöhempi vuoden 1958 perspektiivi osoittaa rauhansopimusneuvotteluiden olleen New Yorkin jälkeen valmiita ja hän vihdoin voisi vihdoin erota – ei niinkään sopimuksen velvoittamana, vaan oman urakkansa päätyttyä. Kumpikaan näkökulma ei liioin osoita erolla olleen minkäänlaista yhteyttä Trumanin ja Byrnesin välisten suhteiden heikentymiseen, mistä oli viitteitä jo Moskovan ulkoministerikokouksen jälkeiseltä ajalta heti vuoden 1946 alussa.³¹⁸

David Robertsonin näkemyksen mukaan Trumanin ja Byrnesin välisen ristiriidan perusta oli osaltaan luotu jo Rooseveltin aikana varapresidenttiehdokasasettelussa ja tämä ristiriita vain syveni vuoden 1946 aikana. Vaikka Truman Robertsonin mukaan edelleen luotti Byrnesin kykyihin ja mahdollisesti myös hänen ohjailtavuuteensa tilanteen niin vaatiessa, sai Trumanin ajattelu paljon vaikutteita George Kennanin ja Clark Cliffordin kaltaisilta

³¹⁶ Byrnes 1947, s. 240; Byrnes 1958, s. 354–355.

³¹⁷ Byrnes 1947, s. 240.

³¹⁸ Mm. Byrnes 1958, s. 346–347; Curry 1965, s. 188–190; Ward 1979, s. 75–76.

huippupoliitikoilta, jotka vaativat voimakasta Neuvostoliiton politiikkaa.³¹⁹ Olihan Kennanin ”pitkä sähke” osoittanut suuntaviivat myös Iranin kriisin muotoutumiselle Yhdysvaltain silmissä Neuvostoliiton ekspansiivisen politiikan käytännön esimerkkinä. Kuitenkin Trumanin ja Byrnesin välisten henkilökohtaisten ristiriitojen korostaminen ammattipoliitikkojen keskuudessa tuntuu liioitellulta ja lisäksi sisältää paljon myöhemmistä tapahtumista käsin oletettua latausta.³²⁰

Vuonna 1948 Byrnesin ja Trumanin välisissä suhteissa tapahtuikin selkeää huononemista, kun itse ehdokkuudesta kieltäytynyt Byrnes ei kovinkaan aktiivisesti osallistunut Trumanin vaalityöhön tai edes puhunut entisestä esimiehestään ihailevaan sävyyn. Varsinaisesti Byrnes oli jopa epävirallisesti tukenut Etelä-Carolinan silloisen kuvernöörin Storm Thurmondin asettamista demokraattien ehdokkaaksi, mikä saattoi olla halua toisaalta tukea kotiseudun ehdokasta, toisaalta antaa jonkinlainen vaihtoehto vaikeista lähtökuopista presidentinvaaliin lähteneelle Trumanille. Edelleen vaalien ratkaisijaksi muodostui rotukysymys, kun etelän valkoiset olivat nousseet vastarintaan Trumanin lainsäädäntöyrityksistä mustien oikeuksien parantamiseksi. Samalla myös demokraattisen puolueen vasen siipi oli hajallaan, sillä muun muassa Byrnesiä ja Yhdysvaltain ulkopoliitikkaa voimakkaasti syksyllä 1946 kritisoinut Wallace oli siirretty sivuun. Missourin ja Alabaman oman rotuerotteluun positiivisesti suhtautuneen presidenttiehdokkaan lisäksi presidentin tehtäviä tavoitteli vasemmistodemokraattien progressiivit, istuva presidentti Truman ja republikaanien Thomas E. Dewey. Sekava asetelma toikin yllättävän tuloksen. Rotuerottelua kannattaneiden demokraattien, kuten Byrnesin, irtautuessa demokraattisen puolueen yleisestä linjasta monet vanhastaan republikaaneja äänestäneet siirtyivät Trumanin taakse. Truman saikin jatkaa Valkoisessa talossa varsin tiukalla marginaalilla.³²¹

Seuraavissa vuoden 1952 vaaleissa Byrnesin ei enää tarvinnut edes piilotella valintaansa. Trumanin jäädessä pois kilpailusta ilmoitti Byrnes tukevansa kenraali Dwight D.

³¹⁹ Robertson 1994, s. 458–459.

³²⁰ Etenkin George Curry on myöntänyt joidenkin ristiriitojen syntyneen presidentti Trumanin ja ulkoministeri Byrnesin välille, mutta pitää näitä syksyn 1946 ja Stuttgartin puheen näkökulmasta katsoen väliaikaisina. Curry 1965, s. 315–316. Selkeämpi välirikko syntyi vasta myöhemmin, ja sekin puhtaasti sisäpolitiikan kysymyksistä. Curry 1965, s. 300–301.

³²¹ Messer 1982, s. 222.

Eisenhowerin valintaa.³²² Eisenhower tulikin valituksi selvällä erolla demokraattien ehdokkaaseen Adlai E. Stevensoniin.³²³ Vuoden 1958 muistelmissaan Byrnesillä tuntui kuitenkin olevan kova tarve perustella valintaansa, millä ei missään tapauksessa ollut yhteyttä vastikään julkisuuteen tulleiden Trumanin kirjeiden kanssa. Vaikka eteläcarolinalaisen demokraatin siirtymisen republikaanisen ehdokkaan taakse piti sananlaskun mukaan merkitä esi-isien kääntymistä haudassa, ei vaalien jälkeisenä aamuna ollut hautausmaalta kuulunut mitään epätavallisia ääniä.³²⁴ Toisaalta riippumattomat demokraatit olivat asettuneet laajamittaisesti muutenkin sotasankarina pidetyn Eisenhowerin taakse. Ääniä sitä vastoin saattoi kuulua 16 vuotta myöhemmin Byrnesin ollessa näkyvästi tukemassa Richard Nixonin valintaa presidentiksi ohi kammoksumansa Lyndon B. Johnsonin.

Kenties yksi Byrnesin eroon johtaneista syistä oli hänen vaikeutensa vastata niitä odotuksia, joita uusi Rooseveltin jälkeinen Yhdysvaltain ulkopoliittinen huippu vaati. Tiivis side Rooseveltiin täytyi näkyä Byrnesin tavassa neuvotella ja luottaa Neuvostoliittoon, mikä ei Trumanin kaudella enää onnistunut. Rooseveltin aikaisen suljetun kerhon politiikan aika oli Stalininkin usein mainitsemana loppunut siirryttäessä ulkoministerikokousten aikakauteen. Byrnes piti kuitenkin liian pitkään ja liian uskollisesti kiinni vanhoista metodeista, mikä näkyi toisaalta mahdottomuutena saavuttaa Rooseveltin ja Stalinin kaltaista yhteishenkeä ja toisaalta omien vahtikoirien lisääntymisenä. Byrnesin idealismi johti monien tahojen vaikutuksista huolimatta välillä lähes mahdottomalta näyttäneeseen rauhanprosessiin ja sopimusten syntyyn.

Byrnesin 562 päivää Yhdysvaltain ulkoministerinä päättyivät lähes vastaavalla tavalla kuin ne olivat alkaneetkin. Julkisesti ulkoministerin muutoksella ei haluttu viestittää ulkopoliittikan muutosta, vaan tietyn lähinnä Atlantin julistuksen ja Jaltan päätöslauselmien pohjalta perustellun poliittisen linjan jatkumista. Tämän linjan jatkuminen tarkoitti kuitenkin sen tulkintapohjan muokkaamista lähinnä Neuvostoliiton toimintaa paremmin vastaavaksi, kuten oli menetelty Stettiniuksen antaessa tilaa Byrnesille ja nyt Byrnesin siirtyessä pois Marshallin hyväksi. Henkilövaihdoksen merkitys oli Byrnesin kohdalla kuitenkin selkeimmin symbolinen. Ulkovaltojen suuntaan sen merkitys korostui

³²² Byrnes 1958, s. 416.

³²³ Kero 1991, s. 445.

³²⁴ Byrnes 1958, s. 417.

ajoituessaan kesken olleeseen rauhanprosessiin, mutta sisäisesti henkilövaihdoksella pyrittiin selvästi poistamaan Byrnesin yhtä aikaa harjoittama kova ja pehmeä Neuvostoliiton politiikka ja sen vaikeudet suhteessa kaksipuolueyhteistyöhön. Tämän tiedosti varmasti myös Byrnes, joka juristina ja ikuisena realistina oli lähtenyt ulkopoliitikkaan eräänä Yhdysvaltain historian vaikeimmista ajankohdista.

Toiminta kansan tahdon mukaisesti näyttää usein vakuuttaneen Byrnesin oman politiikkansa oikeutuksesta. Sisäpolitiikassa sellaisella olikin painoarvoa, mutta ulkopoliittisesti vain Byrnesin itse määrittelemiensä oikeutusten rajoissa. Sisäpolitiikassa ansioituneen Byrnesin ulkopoliitikka sitoutui ajan mittaan yhä enemmän myös sisäpolitiikkaan. Ilmiö tiivistyykin lopulta kysymykseen Monroen oppien hylkäämisen asteesta. Byrnesillä isolaatiopolitiikan loppu sulautui Yhdistyneisiin kansakuntiin, ei niinkään tarpeeseen purkaa Monroen oppia Neuvostoliiton takia. Byrnes tiedosti riskit ja maksoi niiden toteutumisen muuttumisesta todennäköisemmäksi epävirallisesti ulkoministerin paikalla. Tässä suhteessa Byrnesin riski ei ollut metodologinen, diplomaattinen tai edes poliittinen vaan puhtaasti käytännöllinen. Trumanin ja monien Yhdysvaltain huippupoliitikkojen joukosta vain kaiken nähneellä Byrnesillä oli varaa maksaa siitä täysi hinta.

11. Suurvaltasuhteiden tulevaisuus Byrnesin silmin

11.1. Henkilösuhteet ja Neuvostoliiton Amerikka-kuva

Kevään 1947 tirkistysreiästä Byrnes näki selkeää tarvetta Neuvostoliiton aikeiden perinpohjaiselle selvittelylle. Yleisesti Yhdysvalloissa haluttiin tietää millaisia venäläiset oikeastaan olivat ja mitä he tavoittelivat. Kosketuspintaa oli yhteiskuntajärjestelmien ja jo pelkästään maantieteenkin vuoksi niukalti, mikä tarjosi useasti venäläisten kanssa neuvotelleelle Byrnesille tilaisuutta omaan analyysiin. Kuitenkin hänenkin tulkintansa venäläisten tavoitteista ja olemuksesta rajoittui vain muutamien johtotason henkilöiden kuten Stalinin ja Molotovin kanssa käymiinsä keskusteluihin.

Suurvaltapoliitiikan siirtyessä ministeritasolle Molotovin ja Byrnesin välille oli muodostunut Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton neuvotteluyhteyksien kannalta elintärkeä linkki, jota haluttiin ylläpitää jonkinlaisten sitovien päätösten saamiseksi ennestäänkin hankalana pidetystä Molotovista huolimatta. Vaikka pitkään juristina ja korkeimman oikeuden tuomarina toiminut Byrnes piti itseään kokeneena neuvottelijana, ei mikään aikaisempi kokemus ollut verrattavissa Molotovin tarjoamaan vastukseen.³²⁵ Vastus ilmeni tiukkuutena ja päämäärätietoisena taisteluna, johon kompromissit eivät sopineet. Byrnes vertasi Molotovia jopa syytteessä olevaa yritystä puolustavaan asianajajaan, jonka ainoa tehtävä on pelata aikaa ja toivoa, että syyttävä osapuoli väsyisi odottamaan oikeudenkäyntiä tyytyen vain pieneen osaan vaatimuksistaan.³²⁶

Vaikka Byrnesin suhtautumisessa Molotovin näkyi pääasiassa kyllästyminen hänen ennalta arvaamattomuuteensa ja jääräpäisyyteensä, on siitä aistittavissa myös jonkinasteista kunnioitusta ahkeraa kollegaa kohtaan. Vuoden 1958 muistelmissaan Byrnes kirjoitti:

”Hänessä ei ollut mitään suoraselkäistä. Hänen menettelytapansa ja ajattelunsa olivat häikäilemättömiä. Kuitenkin hän oli kyvykäs ja väsymätön työskentelijä. – Hän ei ole viileä – hän on kylmä. Hän on sikarien ketjupolttaja. Polttaessaan ja hymyillessään hän keksii laskelmoituja syytöksiä saadakseen toisen pois tolaltaan

³²⁵ Byrnes 1947, s. 277.

³²⁶ Byrnes 1947, s. 281.

ja joskus minusta tuntui, että hänen suurin mielihyvänsä oli seurata kuinka vastustaja menettää hermonsansa.”³²⁷

Toisaalta myös Neuvostoliiton edustajat pitivät Byrnesiä epätavallisen joustamattomana. Eräs neuvostodelegaation jäsen oli jopa Lontoon ulkoministerikokouksen aikaan todennut Charles Bohlenille luullensa ”Byrnesin olevan käytännön mies eikä mikään professori, joka kohta aloittaisi tarjouskierroksensa”.³²⁸

Stalinia Byrnes piti täysin erilaisena neuvottelukumppanina kuin Molotovia. Siinä missä Molotov näyttäytyi Byrnesille kieron viivytystaistelijana, oli Stalin suorasukainen ja etenkin Rooseveltin aikana yllättävän yhteistyöhaluinen osapuoli. Kuitenkin Molotov oli tekemisistään vastuussa Stalinille, jonka täytyi pakostakin näkyä Molotovin toiminnan riippuvuutena Politbyroon ja Stalinin mielipiteestä. Ainoana selvänä poikkeuksena venäläisen osapuolen vaikutusvallassa Byrnes piti Ranskan ja Kiinan osallistumiskysymyksen kohtaloa Potsdamissa, missä Molotov hylkäsi ajatuksen taivuteltuaan Stalinin samalle kannalle.³²⁹ Tavoitteensa saavuttamiseksi Byrnes oli paljolti Trumanin nimissä lähettänyt suoraan Stalinille vaatimuksen käskeä Molotovia hyväksymään angloamerikkalaisen osapuolen yleisesti jo hyväksymät suuntaviivat. Molotovin ohittaminen ei kuitenkaan tuottanut odotettua tulosta, mikä sai Byrnesin epäilemään koko neuvottelukoneiston tulevaisuutta ilman suoraa keskusteluyhteyttä Stalinin kanssa.³³⁰ Tämä olisi kuitenkin merkinnyt poikkeusta yhteisesti hyväksytyssä hengessä siirtää sodan jälkipyykin selvittely pääsääntöisesti ministeritasolle.

Henkilösuhteidenkin osalla suurin vaikuttaja diplomatian metodien ja ajattelutapojen välillä oli kiistatta kulttuuri, joka ainakin juhllisuuksista piittaamattoman, realistisesti ja usein hyvinkin mekaanisesti ajattelevan Byrnesin osalta vaikutti usein tekevän yhteistyöstä mahdollittoman. Jo Jaltassa Byrnes oli tunteja kestäneiden illallisten aikana hämmästellyt Neuvostoliiton edustajien juomakulttuuria, mikä viinistä ja votkasta piittaamattomasta Byrnesistä oli usein kiusallista. Ulkoministerikokousjärjestelmän aikana Byrnesin votkatauoiksi nimittämistä istuntojen väliajoista muodostui kuitenkin olennainen osa neuvottelua pöytäkirjojen ulkopuolella, joissa tunnusteltiin ilmapiiriä ja ennakoitiin tulevia

³²⁷ Byrnes 1958, s. 265.

³²⁸ Messer 1982, s. 132–133.

³²⁹ Byrnes 1947, s. 281.

³³⁰ Messer 1982, s. 133.

asetelmia. Byrneskin omaksui votkataukojen merkityksen sangen nopeasti. Siihen vaikutti paljon myös Yhdysvalloista saapuneet viskilähetykset ja Byrnesin Andrei Vyšinskistä tekemä huomio hyödyntää ulospäin samalta näyttävää vettä votkalisissa.³³¹

Jos eivät neuvostoliittolaiset olleet kovin tuttuja amerikkalaisille, voitaneen vähintäänkin vastaavaa sanoa päinvastaisesta suhteesta. Alexander Dallinin lähinnä *Pravdan* Amerikka-kuvaan keskittynyt tutkimus osoittaa lehdistön kiinnostuksen Yhdysvaltoja kohtaan kasvaneen tasaisesti koko rauhankokousjärjestelmän ajan. Luokiteltuna kaikkiaan 80 % kaikista aiheista käsitteli atomidiplomatiaa, dollaridiktatuuria, neuvostomyönteisiä, mutta angloamerikkalaisittain kriittisiä amerikkalaisia kirjoituksia, Yhdysvaltoihin liitettyä fasismia, rotusyrjintää, monopolikapitalismia, kommunistivainoa, työttömyyttä, inflaatiota ja kykenemättömyyttä nousta taloudellisesta kriisistä. Henkilöistä tunnetuin oli presidentti Roosevelt ja syksyn 1946 puheensa myötä suureen suosioon noussut Henry Wallace. Dallinin mukaan Wallacesta tuli Neuvostoliitossa Amerikan progressivismin henkilöitymä, joka Floridan senaattori Claude Pepperin ohella oli neuvostolehdistön siteeratuimpia amerikkalaisia.³³²

Byrnesin ja muiden kriittisestikin Neuvostoliiton toimintaan suhtautuneiden lausuntoja ei Dallinin tutkimuksen mukaan ymmärrettävästi juurikaan esiintynyt. Byrnesin Lontoon ulkoministerikokouksen lokakuun 1945 loppuraporttia siteerattiin Pravdassa seitsemällä, Pariisin ensimmäistä ulkoministerikokousta toukokuussa 1946 22:lla ja Stuttgartin puhetta saman vuoden syyskuussa 32 rivillä. Näissäkin ei juuri keskitytty Neuvostoliiton kannalta kiusallisiin kysymyksiin. Syyskuusta 1946 alkaen Yhdysvaltain ulkopolitiikka näyttää Dallinin tutkimusten pohjalta saavan neuvostolehdistössä kuitenkin enemmän ja voimakkaampaa kritiikkiä, jolle tunnusomaista olivat luonnehdinnat ”yleisestä vulgääristä kiristyksestä” ja ”fasististen metodien apinoimisesta”.³³³

Niin ikään Byrnesin toimia Pariisin rauhankonferenssin aikana kuvattiin nurkkapatriootiksi ja huomautettiin, ettei ”Byrnes ollut nyt neuvottelemassa Hondurasin ja Panaman kanssa, jolloin hän voisi heittää takkinsa pois ja nostaa jalkansa pöydälle”. Samoin Vandenberg ja Connally nähtiin ”ekspansiivisina poliitikkoina, joiden tarkoitus oli levittää Yhdysvaltain

³³¹ Byrnes 1947, s. 44.

³³² Dallin 1947, s. 27.

³³³ Dallin 1947, s. 27–29.

valta koko maailmaan”. Atomidiplomatian suhteen neuvostolehdistön asenne vaikuttaa tutkimuksen mukaan olleen Molotovin kokouksissa esittämän linjan mukainen. Huumorilla varustetut pilakuvat Bernard Baruchista kastelemassa ja hoivaamassa uusia atomipommeja puutarhassaan sekä tarinat Times Squaren ”kuinka pudotetaan atomipommi” -opetustilaisuuksista synnyttivät Molotovin tavoin mielikuvia Neuvostoliiton immuniteetista amerikkalaisten atomidiplomatiaan. Syksystä 1946 lähtien nämäkin vitsit vähenivät ja tilalla esitettiin uhkaavampia skenaarioita amerikkalaisten haluttomuudesta saattaa atomienergiaa kansainväliseen valvontaan.³³⁴

11.2. Turvallisuusajattelua vai kommunistista imperialismia?

Neuvostoliiton tavoitteista ei Byrnesin kevään 1947 näkökulmasta ollut juurikaan vaihtoehtoja. Neuvostoliiton selkeä halu kasvattaa vaikutusvaltaansa sodan heikentämällä alueilla oli Byrnesin mukaan ymmärrettävissä puhtaasti Venäjän historian kautta. Monet yhtymäkohdat bolsevikkien ja tšaarinajan diplomatiassa eivät Byrnesin mukaan olleet sattumaa, vaan ilmentymiä venäläisestä ekspansionismista, jonka viimeisimmät suuntaviivat oli määritellyt Karl Marx. Reilun parin vuosikymmenen mittaan neuvostojohtoinen Venäjä oli saavuttanut Byrnesin mukaan vain hieman tsaarinajan mahtavinta Venäjää pienemmät alueet.

”On selvää, ettei ekspansionismi ole pelkästään kommunistisen hallinnon keksintöä. Se on juurtunut Venäjän historiaan. Ainoastaan henkilöt ja taktiikat ovat muuttuneet.”³³⁵

Kylmän sodan näkökulmasta ajatus koki todellisen läpimurtonsa vasta Eisenhowerin aikana. Olihan Eisenhowerin ulkoministerikseen valitsema J. F. Dulles puhunut kommunismista ”marxilaisen kommunismin ja imperialistisen Venäjän likaisena liittona”.³³⁶

Kiintoisan yhtymäkohdan Neuvostoliiton laajentumishakuiseen politiikkaan Byrnes näkee sen toiminnassa välittömästi ennen suursodan alkua ja osaltaan jopa siihen johtaneissa

³³⁴ Dallin 1947, s. 26–39.

³³⁵ Byrnes 1947, s. 283.

³³⁶ Kero 1991, s. 444.

syissä.³³⁷ Syksyn 1938 Münchenin sopimuksessa ja Tšekkoslovakian sudeettialueiden kohtalonkysymyksessä oli astuttu Neuvostoliiton ja etenkin Stalinin varpaille. Tšekkejä tukeneen Stalinin epäilykset toteutuivat seuraavana keväänä ja Ranskan sekä Britannian realismiin pettyneenä länsivaltoja liian hyvin ymmärtänyt ulkoministeri Maksim Litvinov korvattiin Molotovilla. Kun länsivallat olivat ilmaisseet halukkuutensa neuvotteluihin Neuvostoliiton kanssa, ei Stalinilla enää ollut Byrnesin mukaan tarvetta länsiyhteistyölle. Paremmaksi vaihtoehdoksi osoittautuikin elokuussa 1939 Saksan Moskovan suurlähettilään Molotoville esittämä ajatus hyökkäämättömyyssopimuksen ja siihen liittyvien etupiirijakoa koskevien lisäpöytäkirjojen aikaan saamisesta Saksan ja Neuvostoliiton välille.³³⁸

Byrnesin mielestä aloitteen tuleminen Saksan suunnalta ja Hitlerin suostuminen pääosin Molotovin muokkaamaan sopimusluonnokseen oli Stalinille vähintäänkin tyydyttävä ratkaisu. Stalinin tuli siis jo hyökkäämättömyyssopimuksen allekirjoitushetkellä tietää Saksan Puolan sotaretken olevan piakkoin edessä, mikä joka tapauksessa johtaisi suotuisaan tuloksen myös Neuvostoliiton kannalta. Byrnesin päättelyn mukaan hyökkäämättömyyssopimus toi jonkinlaisen takuun Hitlerin tavoitteista Neuvostoliiton suhteen, mutta samalla sen tuli toimia myös esteenä länsiliittoutuneiden halulle puuttua Puolan tilaan mahdollisen hyökkäyksen jälkeen. Vaikka Puolan kohtaloon olisikin puututtu ulkoa, olisi voimatasapaino Byrnesin mukaan muodostunut sellaiseksi, että Neuvostoliitolle olisi jäänyt hyvin aikaa armeijansa vahvistamiselle ja kouluttamiselle. Tämän lisäksi Stalin olisi voinut salaisten lisäpöytäkirjojen etupiiriin mukaisesti liittää Baltian maat Neuvostoliittoon ilman todellista sodanuhkaa.³³⁹

Byrnesin näkemyksen mukaisesti Neuvostoliiton tavoitteet sodan jälkeisessä suurvaltapoliitikassa eivät juurikaan eronneet niistä, joihin vain muutamia vuosia aikaisemmin pyrittiin Saksan avulla. Vuoden 1939 hyökkäämättömyyssopimuksen hengessä syntyneiden lisäpöytäkirjojen etupiirijako toimitti samaa päämäärää, kuin sodanjälkeisissä neuvotteluissa Neuvostoliiton esittämä tarve turvallisuusvyöhykkeelle sen

³³⁷ Molotov–Ribbentrop-sopimuksen salaisten lisäpöytäkirjojen sisältö tuli seikkaperäisesti julki oikeastaan vasta *Speaking Franklyn* ilmestyttyä lokakuussa 1947. New York Times, 15.10.1947. Byrnes Discloses Paris Resignation.

³³⁸ Byrnes 1947, s. 283–285.

³³⁹ Byrnes 1947, s. 285.

rajojen tuntumaan. Byrnes vihjaakin Neuvostoliiton ekspansionismin ja turvallisuustakeiden välisen eron olevan vaikeaselkoinen:

”Oletan, että analysoidessaan motiivejaan venäläiset itse huomaavat vaikeaksi selittää missä turvallisuustarve loppuu ja ekspansionismi alkaa. Ja vaikka he tietäisivätkin turvallisuustarpeensa, olen varma, etteivät he sitä myöntäisi. Miettiessä tätä kysymystä en voi olla ajattelematta ihmisiä, jotka ostavat viereisen talon tai maatilaansa ympäröiviä maa-alueita suojellakseen omaisuuttaan. Ongelma on kuitenkin siinä, että aina tulee uusia viereisiä alueita. Samoin on myös neuvostoliittolaisten kanssa, jotka haluavat turvallisuutensa takaamiseksi Neuvostoliiton tai sen satelliittivaltioiden viereen ystävällisiä hallituksia. Keskeisin ero on vain siinä, ettei Neuvostoliitto osta tarvitsemiaan turvallisuusalueita, eikä sillä ole mitään estoja rikkoa lakeja tai sopimuksia saavuttaakseen turvallisuudelleen asettamansa päämäärät.”³⁴⁰

Lähinnä Yhdysvaltain kansallista turvallisuusajattelua toisen maailmansodan jälkeen tutkineen Melvyn P. Lefflerin tutkimukset tuovat mielenkiintoisen näkökulman myös Byrnesin tulkintaan Neuvostoliiton laajentumispolitiikasta. Yleistäen Leffler pitää Yhdysvaltain näkemyksiä Neuvostoliiton ulkopoliittisista intentioista riippuvaisena kulloinkin vallinneesta yleisestä suurvaltapoliittisesta ilmapiiristä. Vaikka skeptisesti Neuvostoliiton turvallisuusajatteluun suhtautuneita poliitikkoja, kuten Forrestal ja Deane, löytyi Byrnesinkin lähipiiristä, luotettiin Neuvostoliiton turvallisuustavoitteiden vilpittömyyteen vielä vuoden 1945 lopulla lähes varauksetta. Lefflerin mukaan tähän sisältyi ideologian roolin erottaminen Neuvostoliiton ulkopoliitiikasta, mikä osaltaan korosti venäläisten epäluuloja ulkomaalaisia kohtaan. Samalla Yhdysvalloissa oltiin hieman huolissaan Neuvostoliiton alueellisista tavoitteista, mutta optimistisia yhteistyökyvyn säilymisen kannalta. Vastaavasti vieroksuttiin Neuvostoliiton toimia Itä-Euroopassa, mutta samalla niistä keskusteltiin voiman ja vaikutusvallan kysymyksinä.³⁴¹

Suhtautumista Neuvostoliiton toimintaan lännen yleisessä mielipiteessä tutkittiin sodan aikana ja jälkeen melko aktiivisesti. Neuvostoliiton selkeä halu vaikutusvaltansa lujittamiseen ensin Itä-Euroopassa ja sitten laajemmin maailmassa näkyi myös mielipidetiedusteluissa. National Opinion Research Centerin (NORC) heinäkuussa 1945 tekemän kyselyn mukaan 39 % uskoi Neuvostoliiton kaltaisten hallitusten lisääntyvän myös muissa valtioissa, kun 30 % oli päinvastaista mieltä. Positiivisesti vastanneista 17 %

³⁴⁰ Byrnes 1947, s. 294.

³⁴¹ Leffler 1984, s. 365–367.

uskoi muiden valtioiden jäljittelevän vapaaehtoisesti neuvostojärjestelmää, 14 % oletti muiden valtioiden kopioivan Neuvostoliiton hallintojärjestelmän, talouden, kauppakäytännöt ja tulonjaon sellaisenaan, 7 % koki mahdolliseksi Neuvostoliiton aktiivisen toiminnan muiden valtioiden ”kommunisoimiseksi”. Edelleen 4 % uskoi Neuvostoliiton asettavan muille valtioille poliittisia ja taloudellisia painostuskeinoja ja vakiinnuttavan vaikutusvalta-alueitaan Euroopassa ja Aasiassa naapurimaihinsa. 3 % vastaajista piti mahdollisena toisten valtioiden ihailun Neuvostoliiton menestyksestä ja uskoivat näiden valtioiden tutkivan sen systeemiä ja omaksuvan siitä ainakin osia oman maansa toimintatapoihin.³⁴²

Yleisesti Neuvostoliitosta tiedettiin lännessä sängen vähän ja sekin tieto perustui yleensä käytännön tason ystävälliseen näkemykseen sotilaallisesta liittolaisesta, eikä suinkaan poliittisille tai aatteellisille seikoille. Sodan ollessa vielä Aasiassa käynnissä tehdyssä NORCin kyselytutkimuksessa heinäkuussa 1945 oli kuitenkin kysely mielipiteitä Neuvostoliiton hallinnosta ja sen suhtautumisesta kansan tahtoon. Kysyttäessä mielipidettä Neuvostoliiton kansalaisten kannalta parhaasta hallitusmuodosta parhaillaan olevan hallitustyyppin ja jonkin muun vaihtoehdon ollessa vaihtoehtoina asiaan jonkinlaisen mielipiteen omaavista 64 % piti toiminnassa olevaa mallia parhaana.³⁴³

Fortunen (FOR) elokuun 1945 tutkimuksessa lähestyttiin kysymystä Neuvostoliiton politiikan kansanvaltaisuudesta kysymällä heidän omaa mielipidettään, mutta myös arviota neuvostoliittolaisten omasta mielipiteestä. Molemmista näkökulmista vain 16 % uskoi Neuvostoliiton hallituksen huomioivan toiminnassaan kansan mielipiteen, kun 64,8 % neuvostoliittolaisesta näkökulmasta asiaa ajatelleista ja 67,6 % muuta maailmaa edustaneista vastauksista ilmensi neuvostohallituksen päättävän asioista täysin riippumatta kansan mielipiteestä.³⁴⁴

Tutkittaessa mielipidemittausten kehittymistä pitkällä aikavälillä näyttää se ainakin amerikkalaisten Neuvostoliittoa kohtaan tuntemaan luottamuksen näkökulmasta seuranneen

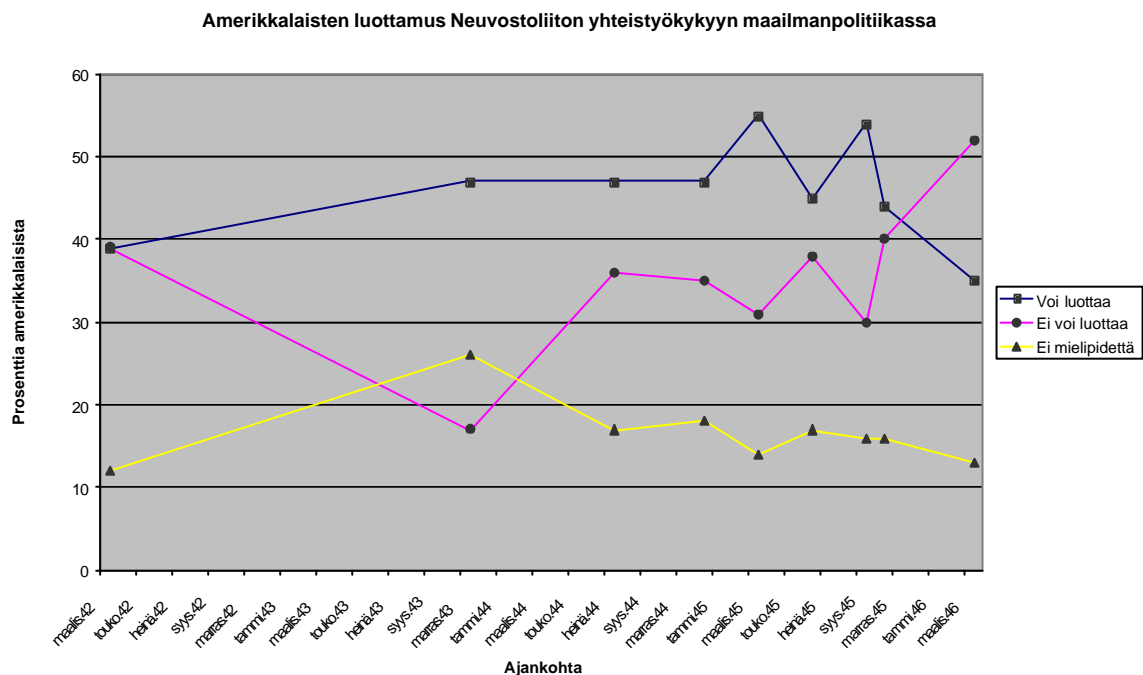
³⁴² The Quarter's Polls: NORC July 1, '45, Public Opinion Quarterly, Volume 9, Issue 3 (Autumn 1945), s. 386–387.

³⁴³ The Quarter's Polls: NORC July 8, '45, Public Opinion Quarterly, Volume 9, Issue 3 (Autumn 1945), s. 387.

³⁴⁴ The Quarter's Polls: FOR Aug. 31, '45, Public Opinion Quarterly, Volume 9, Issue 3 (Autumn 1945), s. 387.

Byrnesin aikana hänen politiikkansa suuntaviivoja varsin hyvin. American Institute of Public Opinionin jatkuvassa seurannassa ollut kysymys amerikkalaisten luottamuksesta Neuvostoliiton kykyyn toimia yhdessä Yhdysvaltain kanssa maailmanpolitiikassa ilmentää muutoksen vuoden 1942 kevästä lähtien olleen verrattain tasaista aina loppuvuoteen 1944, minkä jälkeen kehityksessä oli selkeitä piikkejä molempiin suuntiin. Byrnesin ulkoministerikauden osalta selkeä trendin laskeminen luottamuksen heikkenemisen puolelle näkyy Lontoon ulkoministerikokouksen aikaan syys–lokakuussa 1945. Edelleen suuntaus näyttää saavan vahvistusta oletuksesta vuoden 1946 alusta tiukentuneesta Yhdysvaltain Neuvostoliiton politiikasta ja kevään 1946 mittaan Iranin kriisistä.³⁴⁵

Kuvio 1. Amerikkalaisten luottamus Neuvostoliiton yhteistyöhön maailmanpolitiikassa

Kevään 1946 mittauksissa jaoteltuna poliittisen näkemyksen, koulutuksen ja iän mukaan suhtautui Neuvostoliiton yhteistyökykyyn luottavaisimmin demokraatit 37 %, eniten koulutetut 54 % ja veteraanit 45 %. Kovinkaan suuria eroja ei missään ryhmässä syntynyt. Tuolloin puoluekannatuksen osalta 33 % republikaaneista luotti Neuvostoliiton yhteistyökykyihin, kun päinvastaista uskoi 57 % republikaaneista ja 49 % demokraateista.

³⁴⁵ Kuvio 1. The Quarter's Polls: AIPO Sept. 4, '45, Public Opinion Quarterly, Volume 9, Issue 3 (Autumn 1945), s. 388; Quarter's Polls: AIPO Mar. 25, '46, Public Opinion Quarterly, Volume 10, Issue 1 (Spring 1946), s. 115.

Koulutuksen osalta luottamus näytti kasvaneen suhteessa koulutusasteen kasvamisen kanssa, vastaavasti epäluottamus kasvoi vähemmän koulutettuihin ryhmiin mennessä. Ikäluokissa vastustus oli suurinta yli 30-vuotiaiden ryhmissä, kun taas veteraanit ja alle 30-vuotiaat suhtautuivat asiaan suosiollisemmin. Tilastojen valossa kansan ulkopoliitikka näyttäkin onnistuneen ainakin siinä mielessä, ettei hajonta missään ryhmässä ollut merkittävää. Mielipiteen kehittymisen kannalta kiinnostavaa olisi ollut tilanne kesän ja syksyn 1946 osalta, mutta varsinaista luottamusta Neuvostoliiton yhteistoimintakykyyn ei enää mielipidemittauksissa tutkittu.

Vuoden 1946 alkupuolen kehitys yleensä Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteiden välillä heijastuu kiistatta myös Melvyn P. Lefflerin tutkimuksissa. Jonkinlaiseksi vedenjakajaksi Yhdysvaltain yleisen mielipiteen muutoksessa muodostuneen kevään 1946 mittaan myös Neuvostoliiton turvallisuuden nimissä harjoittama ekspansiivinen ulkopoliitikka joutui Yhdysvalloissa uudelleenharkinnan kohteeksi. Jo tammikuussa Joint War Plans Committee arveli Neuvostoliiton pyrkivän vakiinnuttamaan predominanssejaan ja levittämään vaikutusvaltaansa Euraasian alueella, mikä sai vahvistusta muun muassa Iranin pahenevasta tilanteesta. Kevään mittaan alettiin puhua jo Neuvostoliiton tavoitteista koko maailman valloitukseen ja halusta tuhota koko kapitalistinen systeemi.³⁴⁶ Tämä muodosti kuitenkin vain kapean piikin laajempaan suurvaltasuhteiden kehitykseen, joka ainakin Byrnesin näkökulmasta palasi vanhoilleen Iranin kriisin selvittyä. Sikäli Lefflerin näkemykset tukevat Byrnesin harjoittaman ulkopoliitiikan linjaa, että Moskovasta määritelty turvallisuusajattelu laajeni Byrnesin osoittamalla tavalla Neuvostoliiton ja sen satelliittien ympärillä. Kuitenkin Byrnes tuntui pitävän varsin pitkään YK:ta ja sen myötä Neuvostoliiton toimien tarvittaessa saamaa julkisuutta riittävänä esteenä sen laajentumishaluille.

Melvyn P. Lefflerin näkemys Neuvostoliiton kasvavasta turvallisuustarpeesta alkuvuodesta 1946 lähtien on selkeästi synnytetty Yhdysvaltain omasta kansallisesta turvallisuusajattelusta, johon alkoi liittyä käsitys lopullisesta irtautumisesta Monroen opista. Sotaan Euroopassa Yhdysvallat oli liittynyt liittolaisena, eikä sillä sodan päätyttyä ollut siellä välitöntä tarvetta Neuvostoliiton kaltaiselle turvallisuusajattelulle. Varsin pitkään Yhdysvaltain turvallisuustakeeksi näytti riittävän ydinase-monopoli ja irrallisuus

³⁴⁶ Leffler 1984, s. 365–367.

Euroopan ongelma-alueista, mutta Neuvostoliiton painoarvon kasvaessa ei pelkästään sen vanhojen perusteiden mukaisilla turvallisuusvyöhykkeillä Itä-Euroopassa vaan myös Kaukoidässä ja koko Euroopassa täytyi Yhdysvalloissakin reagoida tilanteeseen. Neuvostoliiton vaatimukset eivät sinänsä vielä tulleet lähelle Yhdysvaltain kansallista turvallisuusnäkemystä, mutta ne alkoivat tehokkaasti täyttää jo pidempään avoimena olleita tyhjiöitä. Muun muassa maailmanpolitiikkaan huomattavia valtatyhjiöitä jättäneen Britannian paikkaa oltiin täyttämässä molemmin puolin. Tästä näkökulmasta Byrnesin kuvailema Neuvostoliiton turvallisuusajattelu lisätä vaikutusvaltaansa pidemmälle raja-alueidensa ulkopuolelle koettiin Yhdysvalloissa tunkeutumisena ei suoranaisesti sen omille, mutta Britannialta sille oikeutetusti siirtyville valta-alueille.

Byrnesin silmin turvallisuusvyöhykeajattelu näyttää siis alkaneen Neuvostoliitosta ja olleen paljolti vanhojen turvallisuustarpeiden määrittelemää, mutta osaltaan se käynnisti vastaavan ilmiön myös Yhdysvalloissa. Yhdysvalloissa Neuvostoliiton turvallisuustarpeet nähtiin ymmärrettävästi korostetun ekspansiivisena ulkopolitiikkana, sillä turvallisuusalueita oli Neuvostoliiton tapauksessa hyvä perustella tšaarien aikaisen Venäjän teorioilla alueen turvallisuustarpeista ja selkeillä maarajoilla lukuisten valtioiden kanssa. Yhdysvaltojen tapauksessa kansallisen turvallisuustarpeen perustelu Pohjois-Amerikan ulkopuolella olisi saattanut silloinkin olla hankalampaa. Kuitenkin oli selvää, että osaltaan turvallisuusajattelun nimissä alkanut maailman bipolarisoituminen muodosti maailmankartalle selkeitä rajapintoja, jotka olisivat otollisia turvallisuusintressien yhteentörmäyksille vastaisuudessa.

11.3. Kevään 1947 tarkkailuasemat ja kuumeneva hermosota

Byrnesin toimittaessa *Speaking Franklyn* käsikirjoituksen painoon heinäkuun ensimmäisenä 1947 olivat kevään 1947 tapahtumatkin päässeet jossain määrin vaikuttamaan Byrnesin näkemyksiin. Edelleenkin eivät suurvallat olleet päässeet kovin hyvään vauhtiin rauhansopimusten synnyttämiseksi Saksalle, Itävallalle ja Japanille, eikä Kreikan ajautuminen sisällissotaan voinut Byrnesin mielestä olla muuta kuin suoraa vaikutusta Neuvostoliiton satelliittivaltioiden antamasta rohkaisusta. Kreikassa tämä ongelma oli Byrnesin mielestä kumuloitunut kesän 1946 vaaleissa, joissa kreikkalaiset äänestivät monarkian ja kuninkaan palauttamisen puolesta ainoana vaihtoehtona

kommunismille. Kreikan ohella sama ongelmallinen tilanne näytti Byrnesin uhkakuvisa seuraavan myös Turkissa, jonka suvereniteetti oli vähintäänkin yhtä uhattu. Mustanmeren valvontaan keskeisesti liittynyt kysymys sotilastukikohdista oli ollut Neuvostoliiton tavoitteissa jo Molotov–Ribbentrop-sopimuksen aikaan ja Stalin oli vaatinut sitä edelleen Potsdamissa. Tämän historiallisen kehityksen perusteella Byrnes piti välttämättömänä järjestää jonkinlaisia lainoja sekä Kreikalle että Turkille varautumiseen Neuvostoliiton vaatimuksiin salmen suhteen.³⁴⁷

Kevään 1947 kehitys toikin mukanaan 400 miljoonan dollarin lainan Kreikalle ja Turkille sotilaallisiin tarkoituksiin. Samoin alettiin myös tutkia mahdollisuutta joidenkin kreikkalaisten ja turkkilaisten sotilashenkilöiden kouluttamiseksi amerikkalaisin voimin.³⁴⁸ Alueen tukeminen jäi nyt paljolti Yhdysvaltain käsiin, sillä Britannia veti avustuksensa alueelta pois maaliskuun lopussa.³⁴⁹ Byrnesin mielestä brittien hermoileminen ei ollut oikea taktiikka kommunismin leviämistä vastaan. Turkin ja Kreikan tapauksissa oli Byrnesin mielestä puhtaasti kyse Neuvostoliiton historiallisten tavoitteiden saavuttamisesta, minkä kaava oli aina ollut sama. Sama kehitys, joka Iranissa johti vaikeaan kriisiin, näytti Byrnesin silmin uhkaavan Kreikan ja Turkin ohella myös Unkaria, missä vaalitulos oli laiminlyöty neuvostohallituksen johdolla.³⁵⁰

Kevään 1947 mittaan oli Yhdysvaltain ulkopolitiikka ottanut myös virallisesti ohjelmaansa tiukemman Neuvostoliiton politiikan. Maaliskuun 12. Kongressin yhteisistunnossa esiteltiin presidentti Trumanin huolestunut viesti erityisesti Kreikan ja Turkin kaltaisten valtioiden riippumattomuudesta sekä toimenpiteistä kehityksen korjaamiseksi. Toukokuussa hyväksyttiinkin yleislaki 75:een sisältynyt ”asetus Kreikan ja Turkin tukemisesta ja avustamisesta”.³⁵¹ Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että ulkopolitiikassa ryhdyttiin noudattamaan paremmin Trumanin oppina tunnettua ulkopolitiikan suuntausta, jonka ydin suuntasi kommunismin patoamiseen ja tarvittaessa Neuvostoliiton sponsorioimien aggressioiden tukahduttamiseen. Tätä samaa linjaa näytti osaltaan tukeneen myös Byrnes, joka koki Neuvostoliiton jättäytyneen tietoisesti kansainvälisen yhteistyön

³⁴⁷ Byrnes 1947, s. 303–305.

³⁴⁸ Byrnes 1947, s. 307.

³⁴⁹ Reitzel, Kaplan, Coblenz 1956, s. 110–111. Vrt. Byrnes 1947, s. 302. Byrnes ei halunnut tuomita Britannian toimintaa, mutta esitti paheksuntansa heidän ”hermoilulleen“.

³⁵⁰ Byrnes 1947, s. 304.

³⁵¹ Reitzel, Kaplan, Coblenz 1956, s.114–117; Robertson 1994, s. 490.

ulkopuolelle. Kansainvälisesti Neuvostoliitto oli mukana YK:n keskeisissä elimissä, mutta erikoisorganisaatiosta Neuvostoliitto toimi vain WHO:ssa. Byrnesin suhdetta Trumanin oppiin tutkinut David Robertson kytkeekin Trumanin opin ja Byrnesin ulkopoliittisen linjan ainakin kevään 1946 osalta muita tutkijoita tiukemmin yhteen. Hänen mukaansa Trumanin Kongressille maaliskuussa 1947 esittämä ja Trumanin oppiin johtanut viesti sisälsi paljon sisällöllisiä yhtäläisyyksiä ja jopa lainauksia Byrnesin Iranin kriisin aikana pitämään puheeseen, jossa Byrnes oli varoittanut Neuvostoliittoa painostamasta muita valtioita. Trumanin viestin sidoksista Byrnesin puheeseen ei kuitenkaan haluttu Robertsonin mukaan arvovaltasyistä kertoa julkisuuteen.³⁵²

Neuvostoliiton haluttomuus toimia yhteistyössä ei ollut Byrnesin omien kokemusten valossa uutta, mutta nyt tuli tehdä koko maailmalle selväksi, ketä yhteistyön puutteesta johtuneista epäonnistumisista saisi syyttää. Tulevaisuus Neuvostoliiton kanssa oli paljolti kiinni YK:n kyvystä saada aikaan yhteinen menettelytapa ja luottamus Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain välille. Sellainen ei Byrnesin mielestä voinut nojata pelkästään ”sääntöihin, voimaan tai pelkoihin vaan yhteiselle veljeydelle, yhteisille päämäärille ja yhteisille aatteille”.³⁵³ Näistä ainakin viimeiseen toivomukseen sisältyy Byrnesin aikaisempien kokemusten ja vastalanseratun Trumanin opin valossa uskomaton määrä optimismia, joskin se oli myös kannanotto jo Rooseveltin aikana valitun luottamus ja konsensushengen puolesta. Toisaalta Trumanin opin Kongressilta saama lähes varaukseton tuki vaikutti kiistatta monien muidenkin huippupoliitikkojen reagoitihaluihin. William E. Pembertonin tutkimusten mukaan Truman olikin pystynyt tukahduttamaan onnistuneesti doktriininsa vastustajat, joista lähinnä Henry Wallace tukijoineen oli eristetty päivänpolitiikan ulkopuolelle jo aikaisemmin.³⁵⁴

Idealismi ja loputon luottamus amerikkalaisen yhteiskunnan ylivoimaisuuteen olivat leimallisia Byrnesin toiminnalle koko hänen elämänsä ajan. Koskaan se ei kuitenkaan näyttänyt synnyttäneen sellaista intohimoa, joka olisi ylittänyt peruspilarina olleen kansalaisen valinnanvapauden. Byrnesin ajattelu pohajutui tietyin peruselementein höystettyyn järkeen, jonka ylivertaisuudelle ei ollut vastustajaa.

³⁵² Robertson 1994, s. 491. Puhe, johon viitattiin oli Byrnesin Overseas Press Clubilla helmikuun 28. 1946 pitämä puhe.

³⁵³ Byrnes 1947, s. 315.

³⁵⁴ Pemberton 1989, s. 96–97.

”Jos urani kansan palveluksessa on minulle jotakin opettanut, on se opettanut sen että Thomas Jeffersonin tai Abraham Lincolnin opetukset voivat tuoda suurempaa onnellisuutta ja tyytyväisyyttä suurille joukoille, kuin Karl Marxin tai Leninin opetukset. Ei missään ole sellaista ideologiaa, joka pystyy voittamaan sellaisen voiman ja potentiaalin vedota kaikkiin kansoihin, mikä sisältyy seuraavaan lauseeseen: Me pidämme näitä totuuksia itsestäänselvyyksinä; että kaikki ihmiset ovat luotu tasa-arvoisiksi ja että he kaikki ovat luojan varustamia luovuttamattomilla oikeuksilla, joita muun muassa ovat elämä, vapaus ja pyrkimys onneen.”³⁵⁵

Suinkaan Byrnesin ei tarvinnut jättää ulkoministeriötä pettyneenä tai häpeissään. Kansan ulkopoliittikkaa tunnusmerkkinään pitänyt Byrnes sai varauksetonta kannatusta ja toimi kansan tahdon mukaisesti. Helmikuun 1946 mielipidemittausten mukaan 21 % amerikkalaisista koki Byrnesin hoitaneen ulkopoliittikan erinomaisesti, 36 % hyvin ja 17 % kohtalaisesti. Vain 6 % piti hänen ulkopoliittikkaansa huonona. Poliittisen vakaumuksen mukaisesti nämä jakautuivat demokraateissa 25 %, 34 %, 15 % ja 6 % sekä republikaaneissa 20 %, 40 %, 19 % ja 5 %. Merkittävää näyttää olleenkin republikaaneissa saavutettu suosio, joka hyvänä ulkopoliittikkaa pitäneiden ja suurinta ryhmää edustaneessa joukossa oli jopa demokraattien osuutta selvästi suurempi.³⁵⁶

George Marshallin nimittäminen uudeksi ulkoministeriksi ei kuitenkaan nostattanut vastarintaa, mikä viittaisi amerikkalaisten hyväksyneen Byrnesin julkisuuteen lopulta esittämät terveyssyyt eron selitykseksi. Kaikista amerikkalaisista 64 % kannatti Marshallin valintaa Byrnesin jatkajaksi vain 8 % vastustaessa. Kuitenkin linjan haluttiin uuden ulkoministerin myötä myös tiukentuvan. Vain 19 % piti parhaana Marshallin jatkamista Byrnesin viitoittamalla tiellä, kun 51 % vaati jo kovempaa asennetta Neuvostoliittoa kohtaan. Vain 5 % kannatti pehmeämpää Neuvostoliiton politiikkaa, mihin selvästikään ei Trumanin suunnitelmissa oltu menossa.³⁵⁷ Kevään 1947 mielipidemittaukset antavat hieman ristiriitaisen kuvan amerikkalaisten todellisista haluista, sillä samalla kun Byrnesin työlle annettiin tuki suosittiin samalla jo voimakkaampaa linjaa. Tämä saattoi osaltaan johtua tietysti Trumanin opin lanseeraamisesta ja Tšekkoslovakiaa lukuun ottamatta koko Itä-Euroopan siirtymisestä kommunistivallan alle vuoden 1946 loppuun mennessä, mutta tuloksissa näkyivät myös hallituksen hyvin esitetyt argumentit puuttumisesta

³⁵⁵ Byrnes 1947, s. 315.

³⁵⁶ The Quarter's Polls: AIPO Feb. 21, '47, Public Opinion Quarterly, Volume 11, Issue 2 (Summer 1947), s. 290.

³⁵⁷ The Quarter's Polls: AIPO Feb. 21, '47, Public Opinion Quarterly, Volume 11, Issue 2 (Summer 1947), s. 290.

kommunismiin uhkaan. Erityisesti Italiassa Byrnesin eroaminen otettiin vastaan pelonsekaisin tuntein, sillä dollarin vaihtokurssi nousi päivässä 575:stä 602 liiraan. Pääministeri de Gasperi toivoikin Yhdysvaltain jatkavan Byrnesin harjoittamaa ”hyväntahtoista ulkopoliitikkaa”.³⁵⁸

Johtuipa Byrnesin ero lopulta sitten henkilötason suhteiden heikkenemisestä tai hänen ulkopoliittisen näkemyksensä ristiriidasta muiden Yhdysvaltain huippupoliitikkojen kanssa sisältää Byrnesin kesän 1947 tilanneanalyysi paljon kritiikkiä. Tarkastellessaan Yhdysvaltain ulkopoliitiikan tulevaisuudennäkymiä ei Byrnes kuitenkaan anna täyttä tukeaan harjoitetulle politiikalle. Näkemyksestä heijastuu selkeä halu palauttaa ulkopoliitiikkakin oikeaan ruotuunsa kansallisten etujen jälkeen.

”Me olemme maailman suurin teollisuusvaltio. Jos me pidämme oman talomme järjestyksessä, osoitamme maailmalle oppineemme menneistä virheistä, osoitamme myös muiden maiden kasvavan ja kehittyvän ja huolehdimme oman kansamme mahdollisuudesta elää laajentuvassa vapaudessa ja kasvavassa hyvinvoinnissa, voimme myötävaikuttaa rajattomasti poliittisesti vapaan ja taloudellisesti vakaan maailman rakentamista. Viimeisten kahden vuoden kuluessa olen ollut usein lannistunut. Toistuvat yrityksemme saavuttaa yhteistyötä rauhan maailmassa ovat näyttäneet johtavan vain jatkuviin takaiskuihin. Mutta me pidämme itsepintaisesti kiinni tavoitteistamme kärsivällisyyden ja lujuuden pohjalta. En ole menettänyt toivoani, mutta tänään kääntäisin järjestyksen ja muuttaisin painotuksia. Sanoisin, että politiikkamme tulisi olla enemmänkin lujuuden ja kärsivällisyyden politiikkaa.”³⁵⁹

Lujuuden ja kärsivällisyyden politiikkaa kieltämättä alettiinkin Yhdysvalloissa harrastaa. Byrnesin peräänkuuluttamista Kreikan ja Turkin alueista tuli ensimmäisiä dollarein tuettuja muureja kommunismiin leviämistä vastaan. Tämä kehitys jatkui syyskesällä 1947 uuden ulkoministerin George C. Marshallin esittelemän Euroopan palautumisohjelman mukana, joka Marshall-apuna jakoi elpymisapua Länsi-Euroopan valtioille. Sivusta kehitystä seurannut Byrnes tuskin voi muuta kuin osoittaa tukeaan. Marian D. Irishin mukaan Byrnes joutui solidaarisuussyistä sangen pitkään tukemaan ulkoisesti Trumanin oppia ja

³⁵⁸ New York Times, 9.1.1947. Byrnes’ Action Hits Market.

³⁵⁹ Byrnes 1947, s. 316.

Marshallin suunnitelmaa, mutta sisäisesti Byrnes oli katkera näiden todellisten motiivien suhteen.³⁶⁰

Byrnesin vaatima lujouden ja kärsivällisyyden politiikka ei tarkoittanut tilanteen tahallista ajamista suurvaltakonfliktien partaalle. Byrnesin vielä Jaltassa osoittama horjumaton usko jonkinlaiseen venäläisten poliittiseen uudelleenharkintaan näyttää ulkoministerikauden loppuhetkiin tultaessa joutuneen koetukselle, muttei loppuneen:

”Ei ole olemassa rautaesirippua, jota ihmiskunnan yhteiset tunteet eivät voisi läpäistä.”³⁶¹

Trumanin ja Marshallin rakentaman voimakkaan ja pysyvästi kylmeneviin suurvaltasuhteisiin osaltaan johtaneen ulkopolitiikan vaarat Byrnes tiedosti jo kesällä 1947:

”Maailmassa on tilaa neuvostoliittolaiselle ja amerikkalaiselle tavalle elää. Usko vääjäämättömän konfliktin syntyyn ideologioiden välille on todennäköisempi konfliktin aiheuttaja kuin joka ainoan ideologian eristäminen tässä maailmassa.”³⁶²

Lausuntojen optimismi oli kuitenkin voimakkaasti liioiteltua. Yhdysvalloissakin Itä-Euroopan valtiot alettiin yhä kiinteämmin nähdä sitoutuneena Neuvostoliiton etupiiriin vahvistaen rautaesiripun olemassaoloa. Yhä enemmän alettiin myös uskoa siihen, ettei venäläisten mahdollista poliittista uudelleenharkintaa olisi kovinkaan todennäköisesti odotettavissa. American Institute of Public Opinionin lokakuun lopun 1947 mielipidemittauksessa selkeästi yli puolet amerikkalaisista piti Puolaa, Jugoslaviaa, Tšekkoslovakiaa, Unkaria, Albaniaa ja Suomea vahvasti sidottuina Neuvostoliiton vaikutuspiiriin ja jopa sen satelliittivaltioina. Vain kaksi prosenttia ei uskonut Neuvostoliitolla olevan mitään vaikutusvaltaa mihinkään kysytyistä valtioista.³⁶³

Tulos ei niinkään enää perustunut aikaisemmalle mahdottomuudelle puuttua Itä-Euroopan tapahtumiin, vaan ennen kaikkea se osoitti amerikkalaisten Neuvostoliiton näkemyksen muuttumista liittolaisesta ja Itä-Euroopan valtioiden poliittisesta tukijasta alueen pysyväksi

³⁶⁰ Irish 1948, s. 323.

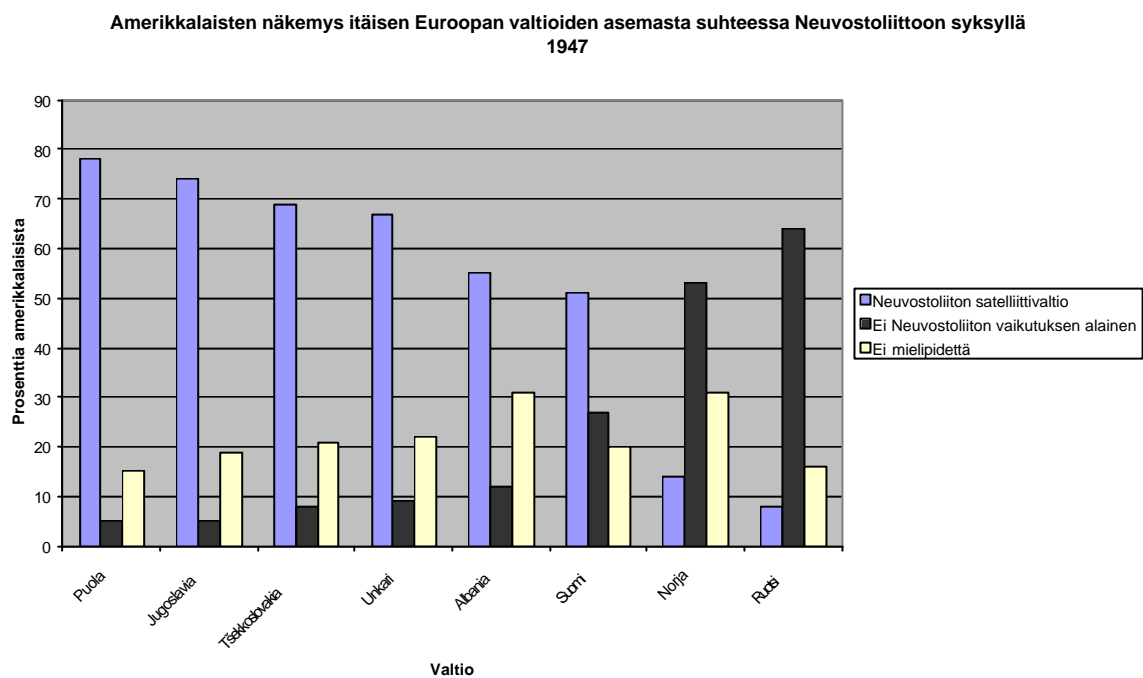
³⁶¹ Byrnes 1947, s. 296.

³⁶² Byrnes 1947, s. 290–296.

³⁶³ Kuvio 2. The Quarter's Polls: AIPO Oct. 31, '47, Public Opinion Quarterly, Volume 11, Issue 4 (Winter 1947–1948), s. 683.

aatteelliseksi ja poliittiseksi johtajaksi. Samalla alkoi luhistua myös usko Neuvostoliiton motiiveista pelkkänä turvallisuusvyöhykkeen rakentajana. Samaisessa mielipidemittauksessa vain 18 % amerikkalaisista uskoi Neuvostoliiton toimien tähtäävän vain sen turvallisuustarpeen tyydyttämiseen, kun 76 % koki tämän puhtaasti maailman hallitsemiseen pyrkivänä toimintana.³⁶⁴

Kuvio 2. Amerikkalaisten näkemys itäisen Euroopan valtioiden asemasta suhteessa Neuvostoliittoon syksyllä 1947

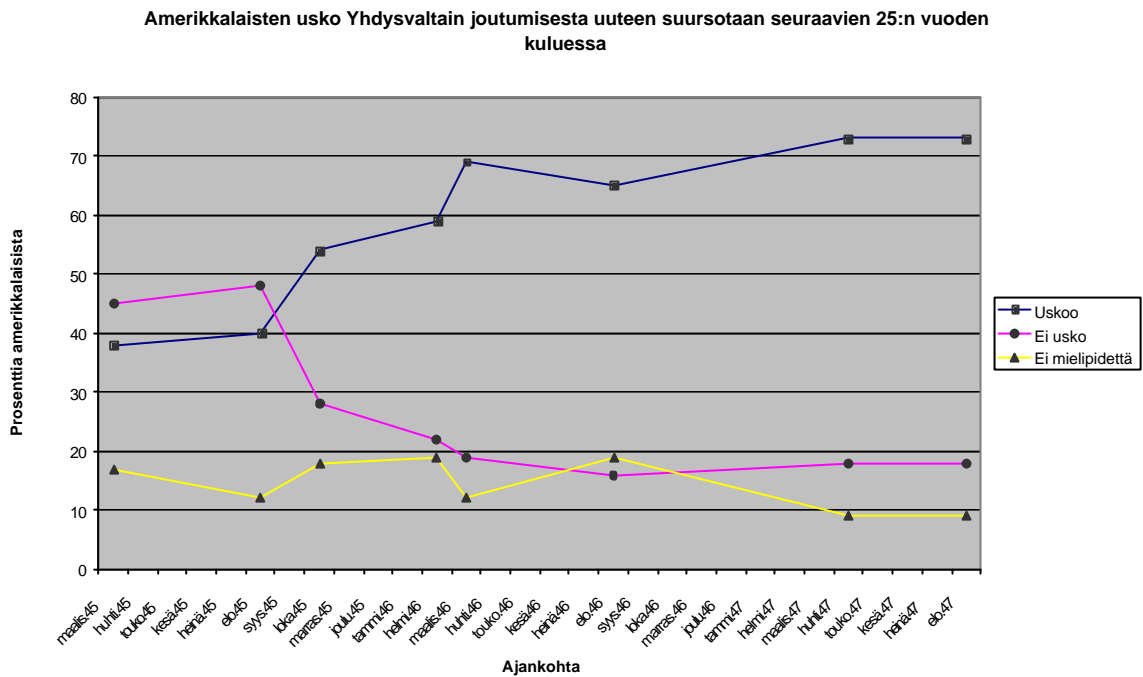
Vastaavasti kyseenalaistuu myös Byrnesin näkemys Yhdysvaltain ulkopolitiikan kyvyistä ehkäistä tulevia kriisejä. Vaikka Byrnes ei tulevaisuuden skenaarioissaan povannutkaan suoranaista konfliktia erityisesti suurvaltojen välille, alkoi ajautuminen kylmän sodan tilaan näkyä amerikkalaisten kasvaneena uskona uutta sotaa kohtaan. Kesän 1945 lukemista Yhdysvaltain joutumista sotaan seuraavien 25 vuoden kuluessa hyvin todennäköisenä pitäneiden amerikkalaisten määrä oli kaksinkertaistunut sotaa epätodennäköisenä pitäneiden osuuden puolittuessa.³⁶⁵ Varsinaisesta sotapsykoosista tuskin voidaan arvion pitkän aikajänteen vuoksi puhua, mutta kehitys sodanjälkeisinä

³⁶⁴ The Quarter's Polls: AIPO Oct. 31, '47, Public Opinion Quarterly, Volume 11, Issue 4 (Winter 1947–1948), s. 683.

³⁶⁵ Kuvio 3. The Quarter's Polls: AIPO Aug. 3, '47, Public Opinion Quarterly, Volume 11, Issue 3 (Autumn 1947), s. 490.

vuosina oli huimaa. Tässä kehityksessä osansa oli maailman siirtymisellä atomiaikaan, mutta myös suurvaltapolitiikalla, joka oli synnyttänyt voimakkaita vastakkainasetteluja entistä selkeämmin Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välille.

Kuvio 3. Amerikkalaisten usko Yhdysvaltain joutumisesta uuteen suursotaan seuraavien 25 vuoden kuluessa

Tilastojen valossa näyttääkin siltä, että kevään ja kesän 1947 tarkkailuasemista yleistä mielipidettä aina kunnioittanut Byrnes joutui tyytymään Trumanin ja Marshallin harjoittaman voimapolitiikan myönnyttelyyn. Oikeastaan voikin vain kysyä, mitä muutakaan pitkään demokraattisen puolueen johtohahmoihin kuulunut Byrnes olisi voinut tehdä? Selkeästi Byrnes pyrki ulkoministeriytensä jälkeen olemaan ottamatta julkisesti kantaa etenkin ulkopolitiikkaan tai edes osallistumaan aktiivisesti keskusteluihin. Selkeä käännekohta ilmeni tässäkin suhteessa samanaikaisesti huononevien Trumanin suhteiden kanssa. Vielä syyskuussa 1948 Byrnes osoitti kuuliaisuutta Trumanin–Marshallin linjaa kohtaan moittien julkisesti Neuvostoliittoa ”lähes kaikkien” vanhojen sopimusten laiminlyömisestä pitäen jopa ihailemansa Rooseveltin Neuvostoliiton politiikkaa ”naiivina”.³⁶⁶ Kuitenkin jo kesällä 1949 pitämässään Lee Universityn puheessaan hän suhtautui hyvin kriittisesti harjoitettuun politiikkaan. Nyt kritiikin juuret eivät olleet

³⁶⁶ New York Times, 7.9.1948. Byrnes Hits Soviets for Pact Breaches.

niinkään ulko- vaan sisäpolitiikassa, jota Byrnes arvosteli hyvinvointiyhteiskunnan näkökulmasta.³⁶⁷ *New York Timesin* uutisoimassa Byrnesin vastineessa näkyi kiistatta myös kriittisyys Trumanin ulkopolitiikkaa kohtaan:

”Meidän pitää pysyä taloudellisesti vahvana. – – Meidän ensimmäinen puolustuslinjamme ei ole Rein-joki, vaan vakaa amerikkalainen talous. Tämä amerikkalainen talous on yhtäläillä ensimmäinen puolustuslinja kaikille demokraattisille kansoille.”³⁶⁸

Vuoden 1950 alussa Byrnesin näkemykset Trumania ja silloista ulkopolitiikan linjaa kohtaan alkoivat selkeästi purkautua myös julkisuuteen. Tammikuussa lehdistössä riepoteltiin Trumanin kommenttia Byrnesin aikomuksesta Etelä-Carolinan kuvernööriksi sanoen: ”hän on vapaa tekemään, mitä helvettiä hän haluaa”.³⁶⁹ Keväällä 1952 Byrnes hyökkäsi Trumanin vastailmestynyttä ja hänenkin kannaltaan kiusallista muistelmateosta *Mr. President* vastaan ilmoittaen ”Trumanin kirjoittaneen hänelle sopivaa historiaa”.³⁷⁰ Linja jatkui edelleen elokuussa 1953 Byrnesin todetessa etelän osavaltioiden irtautuneen perinteisesti demokraatteihin sitoutuneesta kannatusajattelusta ja ylistäen Eisenhowerin hallintoa.³⁷¹ Keskustelu muistelmien oikeellisuuden välillä jatkui koko 1950-luvun kiristyen muun muassa syksyllä 1955, kun Byrnes todisteli hänen olleen oikeasti Rooseveltin valinta vuoden 1944 varapresidenttiehdokkaiden joukosta.³⁷²

Päätöstä Trumanin ja Byrnesin välisiin kiistoihin ei koskaan saatu. Onkin vaikea sanoa alkoiko Byrnesin muuttunut linja 1949 jälkeen olla enemmänkin tulosta puhtaasti henkilötason kuin harjoitetun politiikan sisältökysymysten välille kasaantuneista ongelmista. Aikaisemmin Rooseveltin hoitama ”suljetun kerhon politiikka” oli Yhdysvalloissa siirtynyt perintönä Byrnesille ja Trumanille, mutta sen enempää näiden kahden poliitikon kuin suljetun kerhonkaan yhteistoiminnalle ei ollut riittävästi potentiaalia.

³⁶⁷ Robertson 1994, s. 497–498. Kritiikki kohdistui lähinnä Trumanin organisoimaa Fair Deal –ohjelmaa kohtaan.

³⁶⁸ *New York Times*, 5.7.1949. Byrnes Disavows Any Political Criticism In His June Attack on “Welfare State”.

³⁶⁹ *New York Times*, 22.1.1950. Truman–Byrnes Break Holds Political Threat.

³⁷⁰ *New York Times*, 18.4.1952. Article By Byrnes Assails President. Kiusallista oli pääasiassa juuri Trumanin Moskovan konferenssin jälkeen Byrnesille lähettämän paimenkirjeen tuleminen julki. Erit. Hillman & Wagg 1952, s. 18–23. Byrnes kielsi sen olemassaolon.

³⁷¹ *New York Times*, 6.8.1953. Byrnes Says South Has Left The Party.

³⁷² *New York Times*, 4.10.1955. Byrnes Disputes Truman Memoirs.

Rooseveltin perintö jätti Yhdysvaltain ulkopoliikkaan valtatyhjiön, jonka täyttämiseen osallistuvat Byrnesin ja Trumanin ohella myös republikaanit. Ulkopoliittisia intohimoja pyrittiinkin kiistatta toteuttamaan myös hyödyntämällä näiden kahden pääperillisen välistä jännitettä. Tästä näkökulmasta suurvaltasuhteiden tulevaan kehitykseen vaikuttikin runsaasti kahden demokraattisen puolueen sisäinen hajanaisuus Byrnesin, Trumanin ja Wallacen siirryttyä asteittain erilaisille reiteille. Etenkin Neuvostoliiton suhteen ulkopoliittikan vaihtoehdot tiivistyivät lujouden ja pehmeuden välille. Byrnesin silmin Trumanin–Marshallin luja ulkopoliittikka alkoi mennä pieleen sen epäonnistuessa luomaan yhtenäisempää ja avoimempaa maailmaa, mutta itse hän ei enää siihen halunnut välittömästi vaikuttaa. Byrnesin vastaus ulkopoliittikan linjaan oli poliittisen värin muuttaminen ja taustavaikuttajan rooli.

12. Reaalipolitiikkaa ja kylmää sotaa?

James F. Byrnesin ura oli kiistatta aikansa menestyksekkäimpiä. Julkisuuden ja historiallisen kunnian takana oli kuitenkin lakimies ja poliitikko, jonka uran jatkuminen oli usein veitsenterällä. Ulkoministerinä Byrnesin 18 kuukautta eivät olisi voineet juuri osua vaikeampaan aikaan. Suurvaltopolitiikassa Byrnes joutui neuvonantajineen vastaamaan koko maan näkökulmasta, johon toisaalta vaikutettiin julkisuudesta ja puoluepolitiikasta käsin. Konferensseissa Byrnes oli aina sekä sisäisten että ulkoisten paineiden ristitulesa, mikä näkyi järjestellisten päätösten aikaansaamiseksi runsaina kompromisseina. Vaikka vielä Jaltassa Byrnes oli tarkkailijan näkökulmasta paheksunut Rooseveltin löysää kompromissien politiikkaa, joutui hänkin ulkoministerinä turvautumaan kompromisseihin. Samoin kävi myös quid pro quo -politiikan, jonka totaalinen hylkääminen keväällä 1946 näytti johtavan mahdottomaan neuvotteluilmapiiiriin.

Rooseveltin kuolema ja Churchillin jääminen syrjään suurvaltopolitiikasta on yleisesti käsitetty siirtymänä pienen ydinryhmän harjoittamasta onnistuneesta yhteistoiminnasta mekaaniseen massojen ulkopolitiikkaan. Toisaalta kolmen suuren valtionpäämiesten henkilöihin pohjautuneet konferenssit eivät synnyttäneet huomattavia päätöksiä sodan jälkeisestä ajasta, vaan pääasiallisesti ne palvelivat sodan välittömiä tarpeita. Nimellisesti esimerkiksi Jaltassa annetut mahtipontiset suuntaviivat saattoivat jäädä vain ehdotuksen tasolle, kun niitä uudelleen muisteltiin ministeritasolla. Niinkään ongelmien suuruusluokka ei konferenssien kaudella paljonkaan muuttunut, vaan tyypillistä oli se, että niitä joko jatkuvasti siirrettiin tai vaihdettiin uusiin. Byrnesin näkökulmasta kyse ei kuitenkaan ollut kevytmielisestä tuloshakuisesta ja ulkoisesti menestyksekkäältä vaikuttavasta politiikasta, vaan ilmiö johtui yhä selkeämmin Neuvostoliiton hankalasta ja epäoikeudenmukaisesta asenteesta. Ristiriitojen kasautuessa ja rauhansopimusten muuttuessa yhä epätodellisemmiksi haaveiksi on jotenkin ymmärrettävää, että myös Byrnes joutui kokeilemaan monenlaista taktiikkaa.

Ulkoministerikokousjärjestelmää pidettiin yleisesti Byrnesin rakkaana hankkeena, jonka epäonnistuminen ei tullut kysymykseen. Ensimmäisestä Lontoon ulkoministerikokouksesta syyskuussa 1945 tuli kuitenkin melkoinen koetinkivi koko järjestelmän tulevaisuutta

ajatellen. Sangen epäselviin syihin lukkiutunut kokous asetti Byrnesin rooseveltinaikaisen neuvottelupolitiikan kovalle koetukselle, mistä Byrnesin oli vaikea päästä helpolla. Neuvostoliiton viesti Japanin, Balkanin ja Triesten suhteen oli tullut Lontoon jälkeen selväksi ja se viesti oli räikeästi ristiriidassa itsemääräämisoikeuden, taloudellisen vapauden, kollektiivisen turvallisuuden ja muiden Yhdysvaltain korostamien hyveiden kanssa. Jo atomidiplomatian estämisessä onnistunut Molotov hyötyi Byrnesin haluista tyydyttää julkisuuden vaatimukset rauhan edistymisestä. Molotovin kieltäytyessä Byrnesin esittämistä kompromisseista hän pakotti Byrnesin menemään kompromisseissaan ääri rajoille, jotka määritteli yhtäältä yleisen mielipiteen muokkaama julkisuus ja toisaalta Byrnesin omien poliittisten vahtikoirien valvoma suljettu diplomatia. Tämän kehityksen ääri raja näyttikin Byrnesin näkökulmasta muodostuvan vuoden 1946 vaihteeseen ja Moskovan ulkoministerikokoukseen.

Moskovassa Byrnes oli lähtenyt mukaan aikaisemmin vieroksumaansa quid pro quo - politiikkaan ja se näytti etenkin Lontoon katastrofin jälkeen toimineen hyvin. Byrnes oli aurannut pois lukuisia vaikeita kysymyksiä, kuten atomienergia ja Trieste, mutta se ei riittänyt tyydyttämään kiivaimpien voimapolitiikan korostajien vaatimuksia etenkin Balkanin ja Italian sotakorvausten kohdalla. Byrnesin politiikan nimittely appeasementiksi ja Trumanin todennäköinen myllykirje Byrnesille vuoden 1946 alussa pakottivat Byrnesin ainakin ulkoisesti muuttamaan ulkopoliittista Injaansa itse kärsivällisyyden ja lujuuden politiikaksi kutsumaansa suuntaan. Byrnesin aikalaisnäkökulmasta suurempia muutoksia ei tietenkään tapahtunut, sillä sellaisten suora myöntäminen olisi merkinnyt hänen antautumistaan toisten mielipiteille. Poikkeuksen teki kuitenkin julkisuus, jonka määrittelemä yleinen mielipide toimi toisinaan tällaisen linjan uudelleenmäärittelyn ainoana perusteluna. Olihan kärsivällisyyden ja lujuuden politiikkakin Byrnesin näkökulmasta perustunut hänen ikuiselle tavaramerkilleen – kansan ulkopoliitikalle.

Kevään 1946 mittaan uusi kärsivällisyyden ja lujuuden politiikka oli koetuksella Iranin kriisin myötä. Samalla edelleen itäneet ongelmat Balkanin valtioiden kohtalosta ja Italian sotakorvauksista pystyttiin Byrnesin tahdosta pitämään erillään Iranista, mutta kuitenkin aiheuttaen tahatonta tai tahallista yleisen mielipiteen epäluottamuksen kasvua Neuvostoliiton toimintaa kohtaan. Ajan kuluessa Byrnesin kärsivällisyys alkoi enemmän ja enemmän tarkoittaa Neuvostoliiton totuttamista siihen, ettei Yhdysvallat tulisi suostumaan

sen kaikkiin vaatimuksiin. Muistelmissaan esittämän näkemyksen mukaisesti Byrnesin kärsivällisyyden päättymisellä oli länsimaisen demokratian ja lujan uskon antama oikeutus. Iranin tapauksessa tätä oikeutusta kuitenkin vahvistettiin puhtaan taloudellisin perustein, sillä Iranin öljy kiinnosti amerikkalaisia. Lähinnä Azerbaidžanin provinssin asemaan tiivistyneen ongelman ratkaiseminen oli Byrnesin mielestä vapauden ja itsemääräämisoikeuden kysymys, jonka ratkaisemiseksi tuli tarvittaessa käyttää YK:n mahdollistamaa neuvottelukoneistoa. Öljyn mahdollisesta motiivista tai lopulta tapahtumiin sotilaallisestikin puuttuneesta Schwarzkopfin operaatiosta Byrnes ei muistelmissaan mainitse.

Lujuusaspekti täytyi yhä tehokkaammin julkisuuden kautta, jonka merkitystä Byrnes pystyi käyttämään kohtalaisen hyvällä menestyksellä myös pieneen uhkailuun. Kevät 1946 veti takaisin neuvottelupöytiin myös ranskalaiset, jotka vahvistuneen kommunistisen puolueensa tukemana synnyttivät uuden kompromisseja luovan osapuolen. Yhdysvaltain voittaessa paljon vaikutusvaltaa entisiltä brittiläisiltä sektoreilta oli maailma kesään 1946 tultaessa jakautumassa yhä selkeämmin kahtia. Byrnesin kevään 1947 näkökulmista kahtiajako oli Trumanin opin ja Marshallin suunnitelman jälkeisessä maailmassa realismia, mutta johtui puhtaasti Neuvostoliiton toiminnasta ja oli idealistisesti vielä palautettavissa ennalleen.

Kuplan puhkeaminen tapahtui kuitenkin Byrnesin osalta kesken 21 valtion Pariisin rauhankonferenssin Stuttgartin puheessa, jossa Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain välille kasautuneet jännitteet purkautuivat. Varsinaisesta ulkopolitiikan linjan muutoksesta Stuttgartin puheessa tuskin oli kysymys, vaan ennemminkin sillä pyrittiin viestittämään amerikkalaisille tiukentuneesta asenteesta. Byrnesin omasta mielestäkin puheen tarkoitus oli vain esittää amerikkalaisten jo ennalta tunnettu kanta Saksan asemaan maailmassa. Kuitenkin siihen sisältyi paljon sellaista latausta, joka sai Neuvostoliiton huonoon valoon Potsdamin päätöslauselmien loukkaajana ja Saksankin entisten alueiden haalijana. Retorisesti Byrnes osuikin varmasti oikeaan kohtaan puhuessaan huolestaan saksalaisten toimeentulosta ja kytkiessään sen osaksi Neuvostoliiton rajatoiminnallaan aiheuttamaa muuttoliikettä. Toisaalta taloudellisesti yhtenäisen Saksan puolesta puhuneen Byrnesinkin intresseihin kuului juuri Ruhrin ja Reininmaan voimakkaiden teollisuusalueiden sisältämä Saksa, jonka yhteistyöstä talouden saralla olisi Yhdysvalloille hyötyä. Stuttgartin puheen

näkökulmasta Ranskan vaatimusten vastaaminen vain Saarim alueen osalta viittaakin Byrnesin haluun turvata Euroopan taloudellinen voima juuri Saksaan, eikä poliittisestikin yhä arveluttavampaan Ranskaan. Yhdysvaltain sisäpolitiikassa Stuttgartin puhe nosti melkoisen myllerryksen progressiivista ja ystävällisesti Neuvostoliittoon suhtautuvaa ulkopoliittikkaa kannattavien keskuudessa. Vaikka kaksipuolueyhteistyön nimissä Byrnesille annettiin Stuttgartin linjauksista täysi tuki, alkoi olla selvää, että pöytä tulisi puhdistaa täysin ennemmin tai myöhemmin. Käytännössä tämä tarkoitti Henry Wallacen eron ohella myös Byrnesin siirtämistä syrjään vuoden 1947 alussa.

Syksyn 1946 aikana Byrnesin politiikkaan oli tullut samoja piirteitä kuin Molotovilla. Byrnesin mukautuminen suurvaltapoliittikkaan näyttääkin olleen pitkäkestoinen taival, joka roosevelttiläisestä neuvottelupoliittikasta kulki quid pro quo -politiikan ja nippuratkaisujen kautta Molovin menestyksellä harjoittamaan häikäilemättömään viivyttelyyn ja taktikointiin. Byrnesin ongelmaksi tässä kehityksessä osoittautui kuitenkin hieman liian myöhäinen loppukiri ja epätasaisuus. Siinä missä Molotov oli neuvottelupöydissä taktikoinut samalla kaavalla jo Potsdamista saakka oli Byrnesin ulkopoliittikan linjalle tyypillistä Neuvostoliiton politiikan vaihtelu lujouden ja pehmeiden välillä. Voitaneenkin sanoa Byrnesin oppineen mestariltaan, sillä kesän ja syksyn 1946 aikana Byrnes omaksui menestyksekkäästi Molotovin menettelytapoja ja taktiikoita. Muistelmissaan Byrnes oli jopa tyytyväinen kehityksestään ”Herra Molotovin taktiikan hyvänä tuntijana”.

Painotuksia muuttamalla Byrnes halusikin hänen ulkoministerikautensa jälkeen noudatettavan kärsivällisyyden ja lujouden politiikan sijasta lujouden ja kärsivällisyyden politiikkaa. Sitä ei kuitenkaan tullut Byrnesin mielestä harjoittaa tahallisten suurvaltakonfrontaatioiden synnyttämiseksi, vaan edelleenkin taktiikkana kohti maailmanlaajuista yhteistoimintaa. Muistelmiensa kautta Byrnes esittää kevään 1947 näkökulmasta vain pientä kritiikkiä harjoitettua politiikkaa kohtaan, mutta myöhemmin hänestä tuli Trumanilaisen ulkopoliittikan kriitikko. Kylmän sodan kuumentuessa Byrnesin olikin toisaalta helpompi kritisoida linjaa tulosten alkaessa näkyä. Toisaalta Byrnesinkin kriittisyys painottui Trumanin kaudella voimakkaasti huonontuneisiin henkilösuhteisiin ja sisäpolitiikkaan. Kun paluuta vanhaan ei pystytty kasvoja menettämättä suurvaltapoliittikassa enää järjestämään, kannatti Byrneskin koventunutta lujouden ja kärsivällisyyden politiikkaa. Toisaalta Byrnesin markkinoiman lujouden ja

kärsivällisyyden politiikka oli kiistatta masinoimassa edelleen sellaisia hankkeita, kuin Kennanin patoamispolitiikka, Trumanin oppi, Marshallin suunnitelma, Eisenhowerin dominoteoria ja Dullesin massiivisen vastaiskun oppi, joista jälkimmäinen omaksui motiiveikseen retorisestikin samanlaisia ajatuksia kommunismin vaaroista kuin Byrnes oli *Speaking Frankly*ssa kuusi vuotta aikaisemmin esittänyt. Dullesin ja McNamaran ulkoministerikausina 1950- ja 1960-luvuilla ajaututtiin kuitenkin niin kutsuttiin brinksmanship-politiikkaan, jollaisen vaaroista Byrnes oli varoitellut näkemyksissään atomienergian valvonnasta ja käyttämisestä.

Vaikka Byrnesiä pidettiin määrätietoisena miehenä, oli hänen politiikkansa erityisesti Neuvostoliittoa kohtaan hyvin aaltoilevaa. Syynä oli osaltaan hänen tavaramerkkinsä kansan ulkopolitiikka, joka velvoitti nopeaan mukautumiseen kansan yleiseen mielipiteeseen. Mielipidemittaukset ja lisäksi myös kovempaa Neuvostoliiton politiikkaa kannattaneet pääasiassa republikaaniset tahot pystyivät suoraan tai epäsuoraan vetoamaan kansan ulkopolitiikkaan ja siten muokkaamaan Byrnesin linjaa. Usein prosessi käynnistyi lehdistön tai kriitikkojen kautta pakottaen ulkoministeriötä linjansa tarkistamiseen. Tästä näkökulmasta katsoen Byrnesin oli mahdotonta synnyttää luottamuksellista ja turvallista kokousilmapiiriä, joka vakiintuessaan olisi saattanut johtaa maltillisempaan tulevaisuuteen. Toisaalta ulkoministerikokousten aikakaudella suurvaltapolitiikan vaikuttajien määrä ja vaihtuvuus kasvoi, jolloin henkilökohtaisten suhteiden merkitys hävisi olemattomiin. Osansa oli myös sillä, että suurvaltapolitiikka siirtyi valtionpäämiehiltä alemmas ministeritasolle. Yhden henkilön toiminnalla piti julkisemmassa politiikassa olla yhä useampien varaukseton kannatus.

Voidaanko edellä esitetyn valossa sitten sanoa olleen varsinaista Byrnesin ulkopolitiikkaa? Ainakin ulkoministeriuransa alkuvaiheessa Byrnesillä oli oma linja, joka julkisuuden ja puoluepolitiikan myötä muuttui kansan ulkopolitiikaksi. Kuitenkin aika ajoin Byrnes yritti ottaa ohjat käsiinsä palaten taas ruotuun erityisesti vahtikoiriensa Vandenbergin ja Connallyn avustuksella. Tämä taas edellytti osittaista irtautumista puoluekentästä, mikä jätti Byrnesiin ikuisen kahden puolueen miehen leiman. Mikäli Yhdysvaltojen ulkomaansuhteita sodan jälkeen leimasi erityinen Byrnesin ulkopolitiikka, oli se sitten reaali poliittista taiteilua julkisuuden, puoluepolitiikan ja ulkovaltojen ehdoilla. Se oli myös suurten vaihtelujen politiikkaa, jonka paljolti määritteli suhtautuminen Neuvostoliittoon.

Byrnesin uralla ulkopoliitikan käännepesteet osuivat Moskovan ulkoministerikokoukseen ja Stuttgartin puheeseen. Byrnesin näkökulmasta hänellä oli oma perustuslain, demokratian ja oikeuden rajaama ulkopoliitikka, muttei varsinaista ulkopoliittista linjaa. Jos joku tietty linja olisikin ollut, olisi se ollut toisaalta kansan ulkopoliitikan tai toisaalta ulkovaltojen toiminnan määrittelemän kehysten vaihteleva linja. Byrnes korosti usein asemaansa presidentin alaisena, mutta toimiessaan ulkoministerikokouksissa joutui hän väkisinkin tekemään huomattaviakin spontaaneja päätöksiä koko maan puolesta. Itselleen Byrnes oikeutti tämän muistelmissaan vankkumattomalla uskollaan oikeaan, mutta kieltäytyi kommentoimasta niistä ajoittain aiheutuneita Trumanin nuhteluita.

Byrnesin muistelmien lukijalle hänen linjansa vaihtelu näyttäytyy mielipidemittausten myötä demokratian ihanteiden täydellistymänä, jossa poliitikko toimii kansan harkinnan mukaisesti. Oletus yleisen mielipiteen ja ulkopoliitikan johdon välisestä kaksisuuntaisesta vuorovaikutuksesta sisältää kuitenkin mahdollisuuden, ettei harjoitettu ulkopoliittinen linja ollut pelkästään alhaalta ylöspäin suuntautunutta kansan ilmaisemaa tahtoa. Kun suuria päätöksiä tehtiin edelleen hyvin suljettujen ovien takana, oli merkittävässä asemassa olevalla poliitikolla joskus jopa yksinoikeutettu mahdollisuus muokata julkisuuteen konferensseista vietävää kuvaa. Muistelmiensa mukaan Byrneskään ei tuntenut syyllisyyttä pyrkiessään muun muassa Mark Ethridgen Balkanin raportin julkaisemisella kiristämään Molotovia tai hyödyntämään Neuvostoliiton Iranin politiikan saamaa julkisuuskuvaa YK:ssa. Rooseveltin aikaan sellaista mahdollisuutta tuskin tarvitsi käyttää, mutta ilmapiirin kiristyessä kynnys hyödyntää demokratian menettelytapoja laski. Selvästi sekä Iranin kriisi että Stuttgartin puhe olivat ulkovaltojen ohella yhä suuremmassa määrin suunnattu myös tavallisille amerikkalaisille, joille viestitettiin sodanjälkeisen maailman tilannetta. Neuvostoliitossa tälle ei ollut tarvetta, mutta julkisuudesta tulikin lähes ainoa hermosodan väline, jossa se jäi lopullisesti jälkeen.

Vastauksena otsikossa esitettyyn kysymykseen voitaneen sanoa, että julkisuuden reaaliulkopoliitikkaa Byrnes harjoitti nousemalla puoluekentän yläpuolelle ja pyrkimällä nopeisiin käytännön päätöksiin turvaamalla taustansa kansan tuella. Reaaliulkopoliitikkaa oli myös Byrnesin linjan aaltoilu erityisesti suhtautumisessa Neuvostoliittoon. Toisaalta se taas oli järjestelmällistä opportunistia erilaisten vaatimusten miellyttämisen välillä. Kylmän sodan esinäytökseksi Byrnesin toimintaa voisi kuvailla vain syksyn 1946

tapahtumien osalta. Toisaalta siihen oli paljon vaikutusta republikaanien painostuksella ja keväisen Churchillin puheen vaikutuksella yleiseen mielipiteeseen. Selvästikään julkisuuden reaalipolitiikkaa ja tavoitteellista viilenevään suurvaltapiiriin suuntaavaa politiikkaa ei ainakaan enää syksyn 1946 osalta voi pitää toisiaan poissulkevinä. Oikeastaan niistä tuli ajan mittaan yhä enemmän toisistaan riippuvia ilmiöitä, joiden yhteydellä oli keskeinen merkitys Trumanin presidenttikauden loppuajan ja edelleen tulevien kylmän sodan presidenttien politiikassa. *Speaking Franklyn* näkökulmasta Byrnesin rooli tässä riippuvuussuhteessa jää kuitenkin, kenties taktisesti, lähinnä kohtalon ja demokratian määräämäksi. Vuoden 1947 kevään näkökulmista suurvaltapolitiikkaa entisenä ulkoministerinä tarkkaillut Byrnes ei niinkään nähnyt itseään maailman eristäjänä vaan yhdistäjänä. Kuitenkin Trumanin patoamispolitiikan ongelma oli Byrnesinkin näkökulmasta enemmänkin juuri eristävä kuin yhteistyötä laajentava. *Speaking Franklyssa* tämä näkyy suhteellisen heikkona kriittisyytenä ja silloinkin vain sen todennäköisesti umpikujaan johtavan tulevaisuuden – ei niinkään metodologian vuoksi.

Yhdysvalloissa julkisuuden reaalipolitiikasta tuli vuoden 1946 mittaan paljolti reaktiota Neuvostoliiton toiminnalle, jonka painotuksia julkisuudessa säädeltiin tarvittaessa ulkopolitiikan huipulta. Byrnesin ulkoministerikaudella kansainvälinen tilanne alkoi jännittyä suurelta osin Neuvostoliiton, mutta myös Yhdysvaltain ja ”kolmansien osapuolien” toiminnan aikaansaannoksina. Ajautuminen kylmän sodan tilaan, missä kriisit kasaantuivat Neuvostoliiton edustaman internationaalisen imperialistisen kommunismin ja Yhdysvaltain länsimaisen demokratian välille, ei ollut täysin tahdosta riippumaton prosessi länessäkään. Byrnesin muistelmien tarjoamasta perspektiivistä tämän kehitysprosessin vaarat oli tunnistettu, mutta aikaisempien keinojen osoittautuessa tehottomiksi Yhdysvallat oli pakotettu kovempiin otteisiin. Samalla sillä irrotettiin Yhdysvallat lopullisesti Monroen opista tehden maasta maailman länsimaisen demokratian etuvartion. Trumanin opista tulikin Byrnesin jälkeen selkeä lujouden ja kärsivällisyyden politiikan jatkaja, jonka piti paikata sen tehottomuus. Tästä näkökulmasta katsoen Byrnesin siirtyminen republikaanisen Eisenhowerin kannattajaksi saa heikentyneiden Byrnesin ja Trumanin henkilösuhteiden ohella lisäselvitystä. Olihan Eisenhowerin ja Dullesin dominoteorian perusta niin ikään tehottomaksi osoittautuneen Trumanin opin parantamisessa.

Kieltämättä Byrnesin ajatuksissa on paljon yhtäläisyyksiä myöhempiin Trumanin patoamispolitiikkaan ja Eisenhowerin dominoteoriaan, mutta varsinaisena kylmän sodan sotahaukkana häntä ei voitane pitää. Byrnesin aikana luotiin kyllä pohja voimakkaalle Neuvostoliiton politiikalle, mutta *Speaking Franklya* kirjoitettaessa ei ollut Saksan demokraattista tasavaltaa, kommunistista Kiinaa, Natoa eikä sosialistista atomipommia. Byrnesin ulkoministerikaudella oli suurvaltasuhteiden kylmenemiseen johtaneessa kehityksessä oma merkittävä roolinsa, joskin paljon olisi voitu tehdä sen jälkeenkin.

Kylmän sodan alkamiseen Byrnesin toiminnalla oli korkeintaankin niin paljon osuutta kuin yhdellä osapuolella sodan kaltaiseen tapahtumasarjaan yleensä voi olla. Kylmänkin sodan syntyyn ja syyllisiin näyttää pätevän erään poliitikon näkemys sotien synnystä yleensä: ”Taistelu alkaa erityisellä rituaalilla enää vain oopperassa; toinen heittää hansikkaansa osoittaakseen haluavansa kaksintaistelua ja jos toinen poimii hansikkaan maasta, se merkitsee, että haaste on otettu vastaan”. *Speaking Franklyn* ilmentämän näkökulman mukaan ainakaan Byrnesin ulkoministerikautena Yhdysvalloista ei tullut sellaista kylmän sodan revolverisankaria.

Lähteet

1. Alkuperäislähteet

I MUISTELMAT

BYRNES 1947: James Francis Byrnes, *Speaking Frankly*. Harper, New York 1947.

BYRNES 1958: James Francis Byrnes, *All in One Lifetime*. Harper, New York 1958.

II DOKUMENTIT

FRUS: *Foreign Relations of the United States 1946*. Volume II, Council of Foreign Ministers [CFM]; Volume IV, Paris Peace Conference: Documents [PPC]. United States Government Printing Office, Washington 1970.

STUTTGART SPEECH 6.9.1946: Stuttgart Speech by J. F. Byrnes, United States Secretary of State: Restatement of Policy on Germany. (www). <http://www.tasc.ac.uk/histcourse/powers/text/s12lafa.htm>, (22.4.2003).

THE QUARTER'S POLLS: *The Quarter's Polls* [AIPO, BIPO, NORC, FOR]. Public Opinion Quarterly, vol. 10, issues 1–4 (1944–1946).

III SANOMALEHDET

NEW YORK TIMES: New York Times 1945–1955.

2. Kirjallisuus

BEMIS 1957: Samuel Flagg Bemis, *A Diplomatic History of the United States*, fourth edition. Henry Holt and Company, New York 1957.

BEMIS 1959: Samuel Flagg Bemis, *A Short History of American Policy and Diplomacy*. Holt-Droyden Book, New York 1959.

BERNSTEIN 1975: Barton J. Bernstein, “Roosevelt, Truman and the Atomic Bomb 1941–1945: A Reinterpretation”. *Political Science Quarterly*, vol. XC, Issue 1, Spring 1975.

BRINKLEY, CURRENT, FREIDEL, WILLIAMS 1991: Alan Brinkley et al., *American History – A Survey*, eighth edition. McGraw-Hill, New York 1991.

CURRY 1965: George Curry, *The American Secretaries of State and their Diplomacy*, vol. XIV. Cooper Square Publishers Inc., New York 1965.

DALLIN 1947: Alexander Dallin, “America Trough Soviet Eyes”. *Political Science Quarterly*, vol. XI, Issue 1, Spring 1947.

GADDIS 1978: John Lewis Gaddis, *Russia, The Soviet Union, and The United States*. New York 1978.

GARDNER 1965: Brian Gardner, *Toisen maailmansodan loppunäytös 1945*. WSOY, Porvoo 1965.

GIMBEL 1972: John Gimbel, “On the Implementation of the Potsdam Agreement: An Essay on U.S. Postwar German Policy”. *Political Science Quarterly*, vol. LXXXVII, No. 2., June 1972.

HARBUTT 1982: Fraser Harbutt, “American Challenge, Soviet Response: The Beginning of the Cold War”, February–May 1946. *Political Science Quarterly*, vol. XCVI, Issue 4, Winter 1981–1982.

HAUGSE & HILL 1952: Eugene Haugse, Norman Hill, “Our Bipartisan Foreign Policy”. *The Journal of Politics*, vol. 14, Issue 3, Aug. 1952.

HESS 1974: Gary R. Hess, “The Iranian Crisis of 1945–1946 and the Cold War”. *Political Science Quarterly*, vol. LXXXIX, Issue 1, Mar. 1974.

HILLMAN & WAGG 1952: William Hillman, Alfred Wagg, *Mr. President*. Farrar, Straus and Young, New York 1952.

IRISH 1948: Marian D. Irish, “Foreign Policy and South”. *The Journal of Politics*, Volume 10, Issue 2, May 1948.

KERO 1991: Reino Kero, Uuden maailman jättiläinen: Yhdysvaltain historia. Otava, Helsinki 1991.

KOLKO 1990: Gabriel Kolko, *The Politics of War*. Pantheon, New York 1990.

LEFFLER 1984: Melvyn P. Leffler, “The American Conception of National Security and the Beginnings of the Cold War, 1945–1948”. *The American Historical Review*, Volume 89, Issue 2, April 1984.

MADDOX 1988: Robert James Maddox, *From War to Cold War*. Westview, Boulder, Colorado 1988.

MADDUX 1980: Thomas R. Maddux, *Years of Estrangement – American relations with the Soviet Union, 1933-1941*. University Presses of Florida, Tallahassee 1980.

MESSER 1982: Robert L. Messer, *The End of an Alliance – James F. Byrnes, Roosevelt, Truman, and the Origins of the Cold War*. Chapel Hill, North Carolina 1982.

NAMIER 1952: Lewis Bernstein Namier, *Avenues of History*. Hamish Hamilton 1952.

PEMBERTON 1989: William E. Pemberton, *Harry S. Truman – Fair Dealer & Cold Warrior*. Twayne, Boston, Massachusetts 1989.

PRATT 1958: Julius W. Pratt, *A History of United States Foreign Policy*. New Jersey 1958.

REITZEL, KAPLAN, COBLENZ 1956: William Reitzel, Morton A. Kaplan, Constance G. Coblenz, *United States Foreign Policy 1945–1955*. George Banta Company, Inc., Menasha, Wisconsin 1956.

ROBERTSON 1994: David Robertson, *Sly and Able – A Political Biography of James F. Byrnes*. W. W. Norton & Company, New York 1994.

SINCLAIR 1967: Andrew Sinclair, *A Concise history of the United States*. New York 1967.

TOSH 1994: John Tosh, *Historisk teori och metod*. Studentlitteratur, Lund 1994.

WARD 1979: Patricia Dawson Ward, *The Threat of Peace*, The Kent State University Press, Kent, Ohio 1979.

3. Internet-lähteet

U.S. CONGRESSIONAL ARCHIVES [U. S. C. A.]:

<http://bioguide.congress.gov/scripts/bibdisplay.pl?index=B001215>

(6.11.2003); <http://www.lpittr.state.sc.us/byrnes.htm> (7.10.2002).

BYRNESSCHOLARS:

<http://www.byrnesscholars.org/history/timeline.htm> (6.11.2003).

REPORT BY JAMES F. BYRNES:

<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/20th.htm> (6.11.2003).

Liite 1.

**Speech by J.F. Byrnes,
United States Secretary of State
Restatement of Policy on Germany
Stuttgart
September 6, 1946**

I have come to Germany to learn at first hand the problems involved in the reconstruction of Germany and to discuss with our representatives the views of the United States Government as to some of the problems confronting us.

We in the United States have given considerable time and attention to these problems because upon their proper solution will depend not only the future well-being of Germany, but the future well-being of Europe.

We have learned, whether we like it or not, that we live in one world, from which world we cannot isolate ourselves. We have learned that peace and well-being are indivisible and that our peace and well-being cannot be purchased at the price of peace or the well-being of any other country.

I hope that the German people will never again make the mistake of believing that because the American people are peace-loving, they will sit back hoping for peace if any nation uses force or the threat of force to acquire dominion over other peoples and other governments.

In 1917 the United States was forced into the first World War. After that war we refused to join the League of Nations. We thought we could stay out of Europe's wars, and we lost interest in the affairs of Europe. That did not keep us from being forced into a second world war.

We will not again make that mistake. We intend to continue our interest in the affairs of Europe and of the world. We have helped to organize the United Nations. We believe it will stop aggressor nations from starting wars. Because we believe it, we intend to support the United Nations organization with all the power and resources we possess.

The American people want peace. They have long since ceased to talk of a hard or a soft peace for Germany. This never has been the real issue. What we want is a lasting peace. We will oppose soft measures, which invite the breaking of the peace.

In agreeing at Potsdam that Germany should be disarmed and demilitarized and in proposing that the four major powers should by treaty jointly undertake to see that Germany is kept disarmed and demilitarized for a generation, the United States is not unmindful of the responsibility resting upon it and its major Allies to maintain and enforce peace under the law.

Freedom from militarism will give the German people the opportunity, if they will but seize it, to apply their great energies and abilities to the works of peace. It will give them the opportunity to show themselves worthy of the respect and friendship of peace-loving nations, and in time, to take an honourable place among members of the United Nations.

It is not in the interest of the German people or in the interest of world peace that Germany should become a pawn or a partner in a military struggle for power between the East and the West.

German militarism and Nazism have devastated twice in our generation the lands of German neighbours. It is fair and just that Germany should do her part to repair that devastation. Most of the victims of Nazi aggression were before the war less well off than Germany. They should not be expected by Germany to bear, unaided, the major costs of Nazi aggression.

The United States, therefore, is prepared to carry out fully the principles outlined in the Potsdam Agreement on demilitarization and reparations. However, there should be changes in the levels of industry agreed upon by the Allied Control Commission if Germany is not to be administered as an economic unit as the Potsdam Agreement contemplates and requires.

The basis of the Potsdam Agreement was that, as part of a combined program of demilitarization and reparations, Germany's war potential should be reduced by elimination and removal of her war industries and the reduction and removal of heavy industrial plants. It was contemplated this should be done to the point that Germany would be left with levels of industry capable of maintaining in Germany average European living standards without assistance from other countries.

The plants so to be removed were to be delivered as reparations to the Allies. The plants to be removed from the Soviet zone would go to the Soviet Union and Poland and the plants to be removed from the western zones would go in part to the Soviet Union but in the main to the western Allies. Provision was also made for the distribution of Germany's foreign assets among the Allies.

After considerable discussion the Allies agreed upon levels to which the principal German industries should be reduced to carry out the Potsdam Agreement. These levels were agreed to upon the assumption that the indigenous resources of Germany were to be available for distribution on an equitable basis for all of the Germans in Germany and that products not necessary for use in Germany would be available for export in order to pay for necessary imports.

In fixing the levels of industry, no allowance was made for reparations from current production. Reparations from current production would be wholly incompatible with the levels of industry now established under the Potsdam Agreement.

Obviously, higher levels of industry would have had to be fixed if reparations from current production were contemplated. The levels of industry fixed are only sufficient to enable the German people to become self-supporting and to maintain living standards approximating the average European living conditions.

That principle involved serious hardships for the German people, but it only requires them to share the hardships which Nazi aggression imposed on the average European.

The German people were not denied, however, the possibility of improving their lot by hard work over the years. Industrial growth and progress were not denied them. Being obliged to start again like the people of other devastated countries, with a peacetime economy not able to provide them more than the average European standard, the German people were not to be denied to use such savings as they might be able to accumulate by hard work and frugal living to build up their industries for peaceful purposes.

That was the principle of reparations to which President Truman agreed at Potsdam. And the United States will not agree to the taking from Germany of greater reparations than was provided by the Potsdam Agreement.

The carrying out of the Potsdam Agreement has, however, been obstructed by the failure of the Allied Control Council to take the necessary steps to enable the German economy to function as an economic unit. Essential central German administrative departments have not been established, although they are expressly required by the Potsdam Agreement.

The equitable distribution of essential commodities between the several zones so as to produce a balanced economy throughout Germany and reduce the need for imports has not been arranged, although that, too, is expressly required by the Potsdam Agreement.

The working out of a balanced economy throughout Germany to provide the necessary means to pay for approved imports has not been accomplished, although that too is expressly required by the Potsdam Agreement.

The United States is firmly of the belief that Germany should be administered as an economic unit and that zonal barriers should be completely obliterated so far as the economic life and activity in Germany are concerned.

The conditions which now exist in Germany make it impossible for industrial production to reach the levels which the occupying powers agreed were essential for a minimum German peacetime economy. Obviously, if the agreed levels of industry are to be reached, we cannot continue to restrict the free exchange of commodities, persons, and ideas throughout Germany. The barriers between the four zones of Germany are far more difficult to surmount than those between normal independent states.

The time has come when the zonal boundaries should be regarded as defining only the areas to be occupied for security purposes by the armed forces of the occupying powers and not as self-contained economic or political units.

That was the course of development envisaged by the Potsdam Agreement, and that is the course of development, which the American Government intends to follow to the full limit of its authority. It has formally announced that it is its intention to unify the economy of its own zone with any or all of the other zones willing to participate in the unification.

So far only the British Government has agreed to let its zone participate. We deeply appreciate their cooperation. Of course, this policy of unification is not intended to exclude

the governments not now willing to join. The unification will be open to them at any time they wish to join.

We favor the economic unification of Germany. If complete unification cannot be secured, we shall do everything in our power to secure the maximum possible unification.

Important as economic unification is for the recovery of Germany and of Europe, the German people must recognize that the basic cause of their suffering and distress is the war, which the Nazi dictatorship brought upon the world.

But just because suffering and distress in Germany are inevitable, the American Government is unwilling to accept responsibility for the needless aggravation of economic distress that is caused by the failure of the Allied Control Council to agree to give the German people a chance to solve some of their most urgent economic problems.

So far as many vital questions are concerned, the Control Council is neither governing Germany nor allowing Germany to govern itself.

A common financial policy is essential for the successful rehabilitation of Germany. Runaway inflation accompanied by economic paralysis is almost certain to develop unless there is a common financial policy directed to the control of inflation. A program of drastic fiscal reform to reduce currency and monetary claims, to revise the debt structure, and to place Germany on a sound financial basis is urgently required.

The United States has worked hard to develop such a program, but fully coordinated measures must be accepted and applied uniformly to all zones if ruinous inflation is to be prevented. A central agency of finance is obviously necessary to carry out any such program effectively.

It is also essential that transportation, communications, and postal services should be organized throughout Germany without regard to zonal barriers. The nationwide organization of these public services was contemplated by the Potsdam Agreement. Twelve months have passed and nothing has been done.

Germany needs all the food she can produce. Before the war she could not produce enough food for her population. The area of Germany has been reduced. The population in Silesia, for instance, has been forced back into a restricted Germany. Armies of occupation and displaced persons increase demands while the lack of farm machinery and fertilizer reduces supplies. To secure the greatest possible production of food and the most effective use and distribution of the food that can be produced, a central administrative department for agriculture should be set up and allowed to function without delay.

Similarly, there is urgent need for the setting up of a central German administrative agency for industry and foreign trade. While Germany must be prepared to share her coal and steel with the liberated countries of Europe dependent upon these supplies, Germany must be enabled to use her skills and her energies to increase her industrial production and to organize the most effective use of her raw materials.

Germany must be given a chance to export goods in order to import enough to make her economy self-sustaining. Germany is a part of Europe and recovery in Europe, and

particularly in the states adjoining Germany, will be slow indeed if Germany with her great resources of iron and coal is turned into a poorhouse.

When the ruthless Nazi dictatorship was forced to surrender unconditionally, there was no German government with which the Allies could deal. The Allies had temporarily to take over the responsibilities of the shattered German state, which the Nazi dictatorship had cut off from any genuine accountability to the German people. The Allies could not leave the leaders or minions of Nazism in key positions, ready to reassert their evil influence at first opportunity. They had to go.

But it never was the intention of the American Government to deny to the German people the right to manage their own internal affairs as soon as they were able to do so in a democratic way, with genuine respect for human rights and fundamental freedoms.

The Potsdam Agreement, concluded only a few months after the surrender, bound the occupying powers to restore local self-government and to introduce elective and representative principles into the regional, provincial, and state administration as rapidly as was consistent with military security and the purposes of the military occupation.

The principal purposes of the military occupation were and are to demilitarize and de-Nazify Germany but not raise artificial barriers to the efforts of the German people to resume their peacetime economic life.

The Nazi war criminals were to be punished for the suffering they brought to the world. The policy of reparations and industrial disarmament prescribed in the Potsdam Agreement was to be carried out. But the purpose of the occupation did not contemplate a prolonged foreign dictatorship of Germany's internal political life. The Potsdam Agreement expressly bound the occupying powers to start building a political democracy from the ground up.

The Potsdam Agreement did not provide that there should never be a central German government. It merely provided that for the time being there should be no central German government. Certainly this only meant that no central government should be established until some sort of democracy was rooted in the soul of Germany and some sense of local responsibility developed.

The Potsdam Agreement wisely provided that administration of the affairs of Germany should be directed toward decentralization of the political structure and the development of local responsibility. This was not intended to prevent progress toward a central government with the powers necessary to deal with matters which would be dealt with on a nation-wide basis. But it was intended to prevent establishment of a strong central government dominating the German people instead of being responsible to their democratic will.

It is the view of the American Government that the German people throughout Germany, under proper safeguards, should now be given the primary responsibility for the running of their own affairs.

More than a year has passed since hostilities ceased. The millions of German people should not be forced to live in doubt as to their fate. It is the view of the American Government that the Allies should, without delay, make clear to the German people the essential terms of the peace settlement, which they expect the German people to accept and

observe. It is our view that the German people should now be permitted and helped to make the necessary preparations for setting up a democratic German government, which can accept and observe these terms.

From now on thoughtful people of the world will judge Allied action in Germany not by Allied promises but by Allied performances. The American Government has supported and will continue to support the necessary measures to de-Nazify and demilitarize Germany, but it does not follow that large armies of foreign soldiers or alien bureaucrats, however well motivated and disciplined, are in the long run the most reliable guardians of another country's democracy.

All that the Allied governments can and should do is to lay down the rules under which German democracy can govern itself. The Allied occupation forces should be limited to the number sufficient to see that these rules are obeyed.

But the question for us will be: What force is needed to make certain that Germany does not rearm as it did after the first World War? Our proposal for a treaty with the major powers to enforce for 25 or even 40 years the demilitarization plan finally agreed upon in the peace settlement would have made possible a smaller army of occupation. For enforcement we could rely more upon a force of trained inspectors and less upon infantry.

For instance, if an automobile factory, in violation of the treaty, converted its machinery to the production of weapons of war, inspectors would report it to the Allied Control Council. They would call upon the German Government to stop the production and punish the offender. If the German Government failed to comply then the Allied nations would take steps to enforce compliance by the German Government. Unfortunately our proposal for the treaty was not agreed to.

Security forces will probably have to remain in Germany for a long period. I want no misunderstanding. We will not shirk our duty. We are not withdrawing. We are staying here. As long as there is an occupation army in Germany, the American armed forces will be part of that occupation army.

The United States favors the early establishment of a provisional German government for Germany. Progress has been made in the American zone in developing local and state self-government in Germany, and the American Government believes similar progress is possible in all zones.

It is the view of the American Government that the provisional government should not be hand-picked by other governments, but should be a German national council composed of democratically responsible minister presidents or other chief officials of the several states or provinces, which have been established in each of the four zones.

Subject to the reserved authority of the Allied Control Council, the German National Council should be responsible for the proper functioning of central administrative agencies. Those agencies should have adequate power to assure the administration of Germany as an economic unit, as was contemplated by the Potsdam Agreement.

The German National Council should also be charged with the preparation of a draft of a federal constitution for Germany, which, among other things, should insure the democratic

character of the new Germany and the human rights and fundamental freedoms of all its inhabitants.

After approval in principle by the Allied Control Council, the proposed constitution should be submitted to an elected convention for final drafting and then submitted to the German people for ratification.

While we shall insist that Germany observe the principles of peace, good-neighborliness, and humanity, we do not want Germany to become the satellite of any power or powers or to live under a dictatorship, foreign or domestic. The American people hope to see peaceful, democratic Germans become and remain free and independent.

Austria has already been recognized as a free and independent country. Her temporary and forced union with Germany was not a happy event for either country, and the United States is convinced that it is in the interest of both countries and the peace of Europe that they should pursue their separate ways.

At Potsdam specific areas, which were part of Germany, were provisionally assigned to the Soviet Union and to Poland, subject to the final decisions of the Peace Conference. At that time these areas were being held by the Soviet and Polish armies. We were told that Germans in large numbers were fleeing from these areas and that it would in fact, because of the feelings aroused by the war, be difficult to reorganize the economic life of these areas if they were not administered as integral parts in the one case of the Soviet Union and in the other case of Poland.

The heads of government agreed to support at the peace settlement the proposal of the Soviet Government concerning the ultimate transfer to the Soviet Union of the city of Königsberg and the area adjacent to it. Unless the Soviet Government changes its views on the subject we will certainly stand by our agreement.

With regard to Silesia and other eastern German areas, the assignment of this territory to Poland by Russia for administrative purposes had taken place before the Potsdam meeting. The heads of government agreed that, pending the final determination of Poland's western frontier, Silesia and other eastern German areas should be under the administration of the Polish state and for such purposes should not be considered as a part of the Soviet zone of occupation in Germany. However, as the Protocol of the Potsdam Conference makes clear, the heads of government did not agree to support at the peace settlement the cession of this particular area.

The Soviets and the Poles suffered greatly at the hands of Hitler's invading armies. As a result of the agreement at Yalta, Poland ceded to the Soviet Union territory east of the Curzon Line. Because of this, Poland asked for revision of her northern and western frontiers. The United States will support revision of these frontiers in Poland's favor. However, the extent of the area to be ceded to Poland must be determined when the final settlement is agreed upon.

The United States does not feel that it can deny to France, which has been invaded three times by Germany in 70 years, its claim to the Saar territory, whose economy has long been closely linked with France. Of course, if the Saar territory is integrated with France she should readjust her reparation claims against Germany.

Except as here indicated, the United States will not support any encroachment on territory which is indisputably German or any division of Germany which is not genuinely desired by the people concerned. So far as the United States is aware the people of the Ruhr and the Rhineland desire to remain united with the rest of Germany. And the United States is not going to oppose their desire.

While the people of the Ruhr were the last to succumb to Nazism, without the resources of the Ruhr Nazism could never have threatened the world. Never again must those resources be used for destructive purposes. They must be used to rebuild a free, peaceful Germany and a free, peaceful Europe.

The United States will favor such control over the whole of Germany, including the Ruhr and the Rhineland, as may be necessary for security purposes. It will help to enforce those controls. But it will not favor any controls that would subject the Ruhr and the Rhineland to political domination or manipulation of outside powers.

The German people are now feeling the devastating effects of the war, which Hitler and his minions brought upon the world. Other people felt those devastating effects long before they were brought home to the German people.

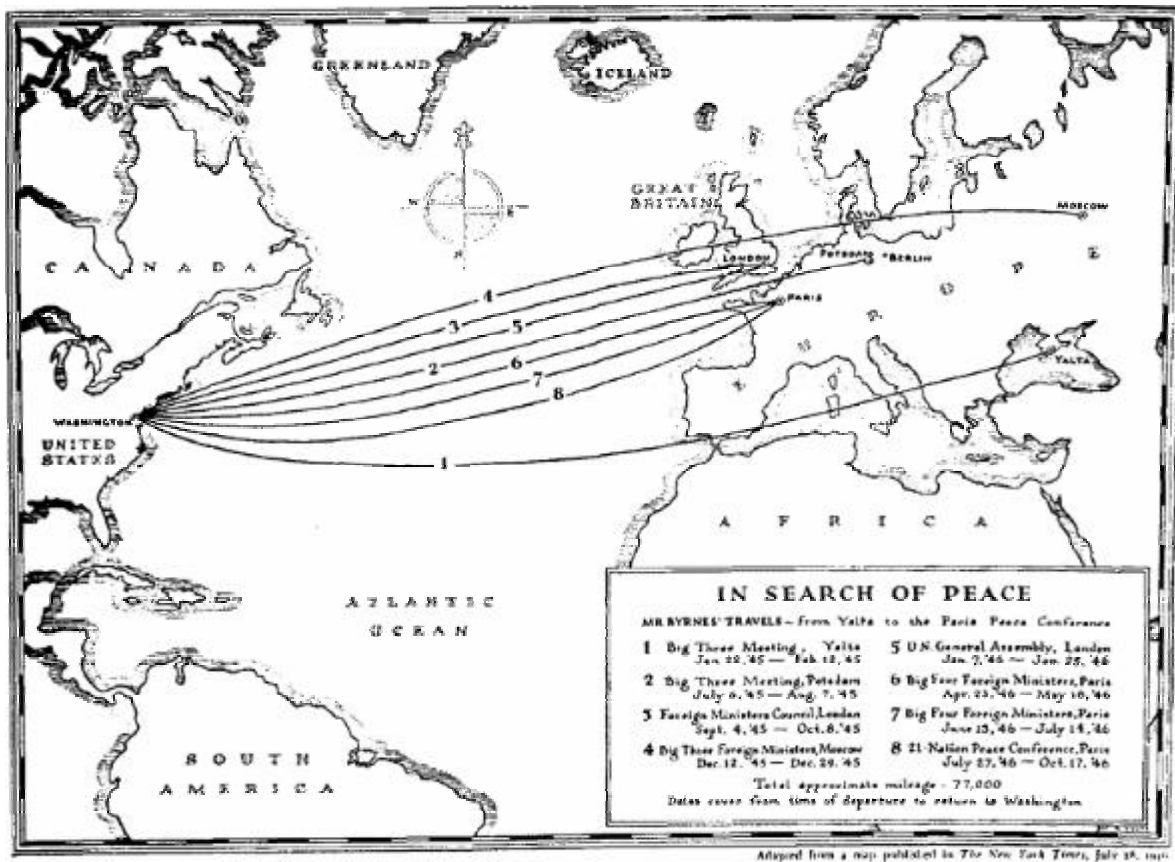
The German people must realize that it was Hitler and his minions who tortured and exterminated innocent men, women, and children and sought with German arms to dominate and degrade the world. It was the massed, angered forces of humanity, which had to fight their way into Germany to give the world the hope of freedom and peace. The American people who fought for freedom have no desire to enslave the German people. The freedom Americans believe in and fought for is a freedom, which must be shared with all, willing to respect the freedom of others.

The United States has returned to Germany practically all prisoners of war that were in the United States. We are taking prompt steps to return German prisoners of war in our custody in other parts of the world.

The United States cannot relieve Germany from the hardships inflicted upon her by the war her leaders started. But the United States has no desire to increase those hardships or to deny the German people an opportunity to work their way out of those hardships so long as they respect human freedom and cling to the paths of peace.

The American people want to return the government of Germany to the German people. The American people want to help the German people to win their way back to an honourable place among the free and peace-loving nations of the world.

Liite 2.

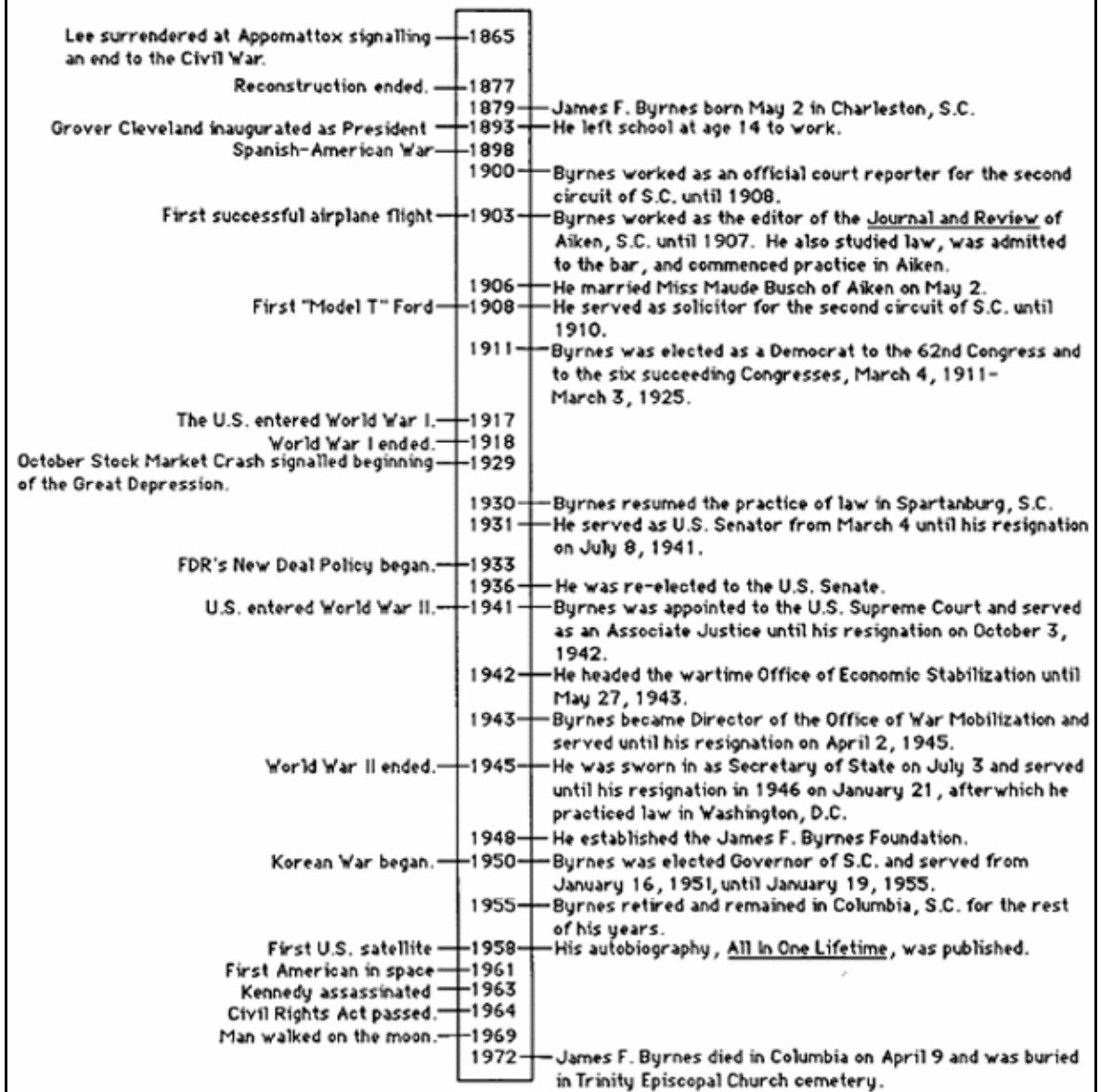

Kuva 1. Byrnesin matkat rauhankonferensseihin (Lähde: Byrnes 1947, kansilehti)

Kuva 2. Presidentti F. D. Roosevelt, demokraattijohtaja Carter Glass, Maude Byrnes ja James F. Byrnes jälkimmäisen astuessa korkeimman oikeuden tuomarin virkaan (Lähde: Byrnes 1958, s. 84- 85)

The Life and Times of James F. Byrnes

Kuva 3. James F. Byrnesin elämä aikajanalla (Lähde: Byrnesscholars (www))